DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

PİRAMİT
YAYINCILIK

ÖN ASYALI ÜÇ BİLGE

ZERDÜŞT, MANİ, MAZDEK

Seyhun TUNAŞAR

Piramit Yayınları 4
Düşünce Dizisi 2

ÖN ASYALI ÜÇ BİLGE

Seyhun TUNAŞAR

Yayıncı
Sacettin İNCE
Yayın Koordinatörü ve Editör
Ferdi MERTER F.
Genel Yayın Yönetmeni
Koray SIPÇIKOĞLU
Kapak Tasarımı
Ferhan ÖZGÖREN
Baskı
Rekmay Ltd. Şti.
www.rekmay.com.tr

1. Baskı KASIM 2003

Copyright-Piramit Ltd. Şti.
ISBN 975-8854-02-X

ÖN ASYALI ÜÇ BİLGE

Seyhun TUNAŞAR

PİRAMİT YAYINCILIK

100. Yıl 35/37. Cadde Köşesi Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 284 11 88 - 284 10 86
Fax: (0.312) 284 15 75
www.piramityayincilik.com
bilgi@piramityayincilik.com

Seyhun Tunaşar

1938 yılında İstanbul-Eminönü'nde doğdu. 1955'te Lise eğitiminden sonra İstanbul Babıali'de gazeteceliğe başladı. Yedek Subay hizmetinden sonra 1962'de kamu hizmetine girdi. Köyişleri Bakanlığı'nda şeflik, müdürlük, daire başkan yardımcılığı yaptı. Bu arada Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) de part-time tanıtma uzmanı olarak çalıştı. 1976'da Başbakanlık'ta Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi kurucu Başkanlığına getirildi. 1979 yılında Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'ne atandı. 1960 askeri hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının sonradan altı Devlet Bakanı'nın müşavirliği görevini yürüttü. 1999'da emekli oldu.

Kamu hizmeti sırasında Fransa, F. Almanya, İtalya Başbakanlıkları'nda Devlet Enformasyonu konusunda araştırma ve incelemelerde bulundu.

Sürekli Sarı Basın Kartı sahibi olup, evli ve bir çocukludur.

İÇİNDEKİLER

KARŞITLAR - CONTRAIRES 7

ZERDÜŞT

Zerdüşt'ün Gizemli Yaşamı 25

Zerdüşt'çülük 51

MANİ

Hz. İsa ve O'nun Ülkü Mabedi 82

Mani'nin Görkemli ve Sıkıntılı Yaşamı 97

Manicilik 116

MAZDEK

Esrarengiz Bir Devrimci, Mazdek 142

Mazdekizm ve Sonrası 182

2 Harita ve 1 Sembol

Tarih Öncesi Göçler 200

Metinlerde Adı Geçen Kent ve Yöreler 201

Sasani Kralları'nın Taçları 202

Türkçe Ana Kaynaklar 203

Yabancı Kaynaklar 205

KARŞITLAR - CONTRAIRES

"Bir şeyin yüzüne dönük olan", "karşıt" sözcüğünden çıkarak türetilen bir çok deyim, başta felsefe olmak üzere tüm bilimlerde büyük önem taşımaktadır. Sözcüğün Osmanlıcası (aleyh, zıt, mükabil, hilaf) Fransızcası (contre) İngilizcesi (contrary) dir.

Karşıt olgular, nesne ve süreçler arasında bir etkileşimsel bağımlılığa (mütekabil tesir - Interaction) neden olmuştur. Bu olgu, insanın toplumsal yaşamında her şeyin hem kendisinin bağlı olduğu hem de kendisine bağlı olan bir karşılıklı etkiler bütünlüğü içinde bulunmasını dile getirir. Alman düşünürü Frederich **ENGELS** (1820 - 1895) bu konuda şöyle diyor:

"Tüm evren, tüm maddesel varlıkların bağlılığından oluşan bir sistemdir. Birbirine bağlılık içinde bulunanlar birbirlerini etkilerler. İşte bu etkileşme hareketin ta kendisidir. Etkileşimsel bağımlılık olmaksızın evrende hiçbir şey varolmaz. Varolan tüm nesne ve olguların sonuçsal nedeni karşılıklı etkidir. Hareket halindeki maddeyi bir bütün olarak bugünkü doğabilim açısından ele aldığımızda karşımıza çıkan ilk şey karşılıklı etkidir. (Doğanın Diyalektiği, Dialectic Der Natur)"

Karşıt sözcüğünden türetilen "Karşıtlık (Zıddiyet - Contrariete) karşıtların niteliğidir. Karşıtlık, birbirine karşı olup birbirini dışlayan iki nesne olgu ya da düşüncenin ilişkisidir. Bu ilişkiler bazı kavramların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Karşıtların birbirleriyle sürtüşmesi sonucu gerçekleşen "Karşıtların çatışması, zıtların

mücadelesi - Dispute des Contraires", karşıtların birbirini dışlamalan sonucu meydana gelen "Karşıtların çelişmesi, Zıtların tenakusu - Contradiction des Contraires" incelenmesi gereken iki örnek kavramdır.

Yukarıdaki karşı sözcüğünden türetilen kavramlar ve diğerleri Alman idealizminin kurucusu George W. **HEGEL** (1770 - 1832) tarafından "Karşıtların Birliği - Vahdet-i Zıddiye - L'unite des Contraires" adı altında yeni bir yorumla düşün dünyasına sunulmuştur. Hegel'e göre karşıtlar özdeştir. Eş anlamda birbirlerinin içinde ve birbirleriyle aynıdır. Birbirlerini gerektirmelerinden doğan bir birlik içindedirler. Doğada, toplumda ve insan bilincinde varolan her ne ise olgu ve olay kaçınılmaz bir biçimde karşıtlık taşır. "Karşıtlar birbirlerinin varlık koşuludur". Karşıtlardan hiçbiri tek başına var olamaz fakat karşıtların her biri öteki üstünde olarak kalamazlar ve birbirlerine dönerler. Karşıtı olan, sürekli olarak olumlu ve karşıt olan dönüşür. Daha açık bir anlatımla, olumlu olan varlık olumsuz olan yoklukla özdeştir. Ama kalıcı olan sürekli olan yokluk değil, varlıktır. Karşıtların özdeşliği sürekli, kavgaları geçicidir. Varlık ile yokluk kavramları "oluşun" nedenir. Hegel, varlığı (tez) yokluğu (antitez) oluşu da (sentez) biçiminde ortaya koymuştur. Diyalektik yöntemin (Cedelcilik usülü - Methode Dialectique) temelini oluşturan bu ögedir.

Doğayı, toplumları ve düşünceleri karşıtların çatışması ve aşılmasıyla durmaksızın hareket ettiren ve geliştiren süreci konu alan diyalektik görüşün kökeninde de karşıtlık kavramı yatmaktadır.

Sonradan, diyalektik maddeciliğin kurucusu Alman düşünürü Karl **MARX** (1818 - 1883) Hegel'in bu görüşüne

karşı çıkmış, karşıtların birliğini geçici kavgalarını sürekli olarak görmüştür. Marksçı anlayışa göre "Uyuşturulamaz karşıtlar - Tezad-ı Mütebaine - Contrariete Antagoniste" vardır. Sosyal sınıflar arasındaki uçurumu yaratan bu savaş kendi önerdiği toplum düzeni kuruluncaya kadar sürekli olacaktır.

Felsefe ve düşün tarihinde varlıkların tek düze olmadığı, gerek nitelikleri ve gerekse nicelikleri arasında birbirleriyle uzlaşma olanağı bulunmayın karşıtların etkinliğini sürdürdüğü, çok tartışılan bir konudur. Anadolu'da, Ege'de yeşeren doğacı felsefe, karşıtların birer nitelik olmaktan öteye geçmediğini ileri sürmüş, nesnelerdeki yapı değişikliğinin kurucu ögeler arasındaki yapı değişikliğinden kaynaklandığı görüşünü savunmuştur. Bu husus "Miletos Okulu" öğretisinin şu görüşü içinde yer almıştır. Miletli **THALES** (M.Ö 624 - 547) ustaya göre bütün nesneler "su" denen esas ilkeden oluşmuştur. Suyun katılaşması, gevşemesi sonucu nesnelerde katı, yumuşak, gevşek, akıcı, sıcak, soğuk, uçucu gibi nitelikler görülür.

Efesli **HERAKLEITOS** (M.Ö 540 - 480), Thales ustanın öğrencisi, Milet'li **ANAKSIMENES** (M.Ö 554-480), Sicilyalı **EMPODOKLES** (M.Ö 483 - 423) gibi doğacı düşünürler de yalnızca esas ilkenin (arkhe) değiştiği nesnelerin oluşmasında oranın bir biçim olarak kaldığını görürler. Herakleitos'a göre esas ilke "ateş", Anaksimenes'e göre "hava" dır. Empodokles ise bunlara " toprak" ı ekleyerek 4 nesneden oluşan maddeci evren varsayımını öne sürmüştür. Empodokles, kendinden önceki Egeli düşünürler tek ilkeden "monist" yola çıktıkları halde o iki ilke "dualist" kabul ediyordu. Ona göre doğmak (varolmak) ve ölmek

(yokolmak) diye bir olgu söz konusu değildi. Yalnızca maddelerin birleşmesi ve dağılması söz konusuydu. "Sevgi - çekim" ile "Nefret - itim" adını verdiği iki karşıt kozmik güç bu dört ögenin oluşmasını ve dağılmasını sağlayarak, doğum ve ölümden kurulan öncesiz ve sonsuz gidiş - gelişi sağlıyordu. Empodokles, evrensen gelişmenin ayrı dönemlerini, bu kozmik göçlerin birinin ya da ötekinin üstün gelmesiyle açıklıyordu. Ayrıca canlı yaratıkların doğa yasası evrimlerinin gereği, yaşama gücü kalmayan varlıkların doğal ayıklanması (selection) ile yürüdüğü yolundaki sezgisi onu İngiliz doğa bilimcisi Charles R. **DARWIN**'in (1809 - 1882) öncüsü kılıyordu. İzmir, Seferhisarlı (Teos) kökenli **DEMOKRITOS** (M.Ö 460-370) ise esas ilkenin atom olduğunu ileri sürmüştür. Atom sözcüğü Helencede bölüm anlamına gelen "Tomon" sözcüğü ile olumsuzluk ön eki "a"dan oluşan "a - Tomon" yani bölümlere ayrılamayan karşılığıdır.

Daha sonra, özellikle karşıtlar sorunu Atina Okulu'nda tekrar gündeme gelmiş ancak o, akıl ilkelerinden kaynaklanan bir kavram olarak düşünülmüştür. **SOKRATES** (M.Ö 469 - 399), **PLATON** (M.Ö 427 - 347) ve **ARISTOTALES** (M.Ö 435 - 355) ölçüsünde karşıtlar varlığın özü değil, nitelikleriyle bağlantılı sayılmıştır.

Hristiyanlığın ortaya çıkışından sonra felsefe yeni bir yön ve içerik kazanmış, tanrıbilime (Teoloji) dönüşmüş, Tanrı-Evren-İnsan-Yaratılış konuları ağırlık kazanmıştır. Bin yıldan fazla süren bu skolastik (Hıristiyan Orta Çağ Felsefesi) dönemde, tanrıbilim, bütün düşüncelere egemen olmuş, aklın yerine salt inancı, doğacı oluş görüşünün yerine tanrıcılık (teizm), varlıkların ilkesi yerine de Tanrı'yı

koymuştur. Skolastik felsefeye göre Tanrı tektir, öncesiz-sonsuzdur; bütün varlıkların yaratıcısıdır, salt istençtir, salt akıldır, salt bilgeliktir, salt uyumdur.

Skolastik felsefenin karşısında yer alan İskenderi'ye kökenli Yeni Platonculuk bütün sorunlara yeni bir açıdan bakmış, bütün varlık türlerinin Tanrının özünün dışa vuruşu, görünüş alanına çıkması(Emanatione) olduğunu ileri sürmüştür. Daha açık bir deyişle evren Tanrının birliğinden türemiştir. Bu akıma göre yalnız Tanrı vardır. Tanrı salt uyum olduğunda bütün değişiklikle, türlülükler, karşıtlar onun özünde birliğe ulaşmıştır. Bu görüş ileride Kamutanrıcılık (Panteizm) akımının öncüsü olmuştur.

İtalya'da ilk ürünlerini veren İnsancılık (Hümanizme) akımının ardından Tanrı - Evren - İnsan sorunu yeniden gündeme gelmiş, ancak bu sorunun çözümünde inancın yerini akıl almıştır. Salt inanca dayanan Tanrıbilim karşısında inancı da aklın ışığında görmesini ilke eden bir felsefe çıkmıştır. Özellikle İnsancılık - Yeniden Doğuş (Rönasance) arası dönemle deneysel bilimlerin (Sciences Experimentales) gelişmeye başlamasıyla Tanrı-Evren sorunu sadece bir "insan" sorunu, olarak görülmüştür.

Peki, Tanrı yücedir, öncesiz- sonsuzdur, esirgeyen - bağışlayandır, en etkin varlıktır, yaratıcıdır, en iyidir, en bilgedir, en güzeldir, en erdemlidir, ancak onun yarattığı söylenen evrende bulunan varlık türündeki bu karşıtlıklar, bu çelişkiler bu tutarsızlıklar neden var olmaya devam ediyorlar? Bu olumsuz kavramlar, bize anlatılan ve inandırılan Tanrının özü ile hiç de bağdaşmamaktadır. Bunun sonucu olarak Tanrıbilim (teoloji) kendi yöntemi ve gelenekçi tutumu ile bu sorunu çözecek düzeyde değildir.

İşte bu sırada güçlü ve yürekli bir ses Tanrıyı "bütün karşıtları özünde bağdaştıran salt, sonsuz, biricik varlık" (coincidentia oppositorum) olarak tasarlıyor ve diyor ki:

"Sonlu varlıkların tümü karşıt özellikleri taşımamaları veya taşımalarıyla ayrılırlar, belirginlik kazanırlar. Oysa Tanrı'da bu karşıtlar insan aklının kavrayış gücünü aşan biçimde birleşir, bütünleşir. Tanrıya boyut yükleyemezsiniz çünkü O boyutlardan arınmıştır"

Bu düşünür, Alman Tanrıbilimcisi Dr. Nicolaus **CUSANUS**'dur (1401-1464).

1451 - 52'de Papalığın Almanya temsilciği görevinde bulunan bir Kardinaldir (Papayı seçme yetkisini taşıyan Hıristiyan Başrahibi) Devam ediyor:

"Tanrının her yanı, evrenin en küçük ögesinde bile yansır. Evrendeki her şeyin özünde karşıtların bulunması bundandır. Tanrıda karşıt niteliklerin hepsi biçim olarak bağdaşmış durumdadır. Ölümlü varlıklarda ise karşıtların biri olumlu biri de olumsuz olarak bulunur.

Buna göre her varlık Tanrı'nın bir görünümü, evren ise bu görünümlerin tümü olduğundan Tanrının bir açınımıdır. (İntişar - Explicatione). Tanrı her varlıkta tüm sonzsuzluğu ile içkindir. (Mündemiç - Immanent) Ama her varlığı ve evrenin kendisini sonsuzca aşar. Çünkü evrende yapılabilecek düzenlerin ancak biri gerçekleştirmiştir. Oysa Tanrı salt erktir ve bütün olabilir düzenler O'nun varlığında toplanmıştır. Bir bakıma Tanrı bu evrenin bir görünümüdür. Her varlık da O'nun varlığı yansır. Tanrının ve evrenin, insanın ölümlü varlığında yansıması düşünme, tasarlama ve yaratma yeteneği olarak gerçekleşir. İnsan

düşünce yoluyla Tanrı ve Evreni tanır. Onunla olan bütünlüğünü kavrar"

Cusanus, Tanrıbilimin çözüm bulmakta güçlük çektiği bu sorun karşısında yeni bir görüş ortaya atmıştır. Ona göre Tanrı bütün varsayımların üstünde bir varlıktır. Yetkinliğin, olgunluğun, uyumun, aklın yüceliğin kaynağıdır. Eşsizdir. Bu üstün nitelikleri dolayısıyla evrende çelişki, karşıt, tutarsız gibi görünen bütün olumsuz durumlar, Tanrı varlığında birliğe ulaşmış, uyuma dönüşmüştür. Bu nedenle Tanrı bütün karşıtların yüce bir uyuma dönüştüğü bir ilk nedendir.

Dr. Cusanus'un akıl ilkelerine matematiğe dayanarak ileri sürdüğü Tanrı tanımlamaları sonraki dönemlerde Tanrıbilimin çözmekte güçlük çektiği kimi sorunların felsefi düşün alanına aktarılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle 16'ncı yüzyıl ortalarında ve 19'ncu yüzyıl sonlarındaa kadar çoğu matematikçi olan akılcı düşünürler tanrı sorununun çözümünde Cusanus'un da izlediği bu yolda yürümüşlerdir.

Karşıtların savaşını, eylemini düşün dünyasına sokan ise Herakliotos'tur. Günümüz öğretim üyelerinden Alaattin Şener "Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine" adlı (SBF Yayınları, 1970, No: 307) yapıtında Herakleitos'un karşıtlar düşüncesini şöyle yorumluyor:

"Toplumu bilge aristokratlar yönetsin düşüncesi, onun tümceleri arasında sezilen dileğidir. Ama bilge olmakla beraber yaşamın temel yasalarını kavramış olmakla övünen, onun bu bilgeliğini bir yana bırakarak evren olaylarına katı bir gerçeklikle bakıp değerlendiren bir yönü vardır. Günün aristokratları, evrendeki düzenlilik gibi yerleşmiş aristokratik

düzenin ve bunun yasalarının da değişmez olduğunu sanıyorlardı. Oysa o, günün İyonyasında oluşan köklü değişiklerin farkındaydı. "Aynı ırmakta, aynı su ile iki defa yıkanamazsınız", demekle, var olan toplumsal düzenin sonsuza dek süreceği inancına karşı koymuştur. Bu yüzden o evrene de bu gözle her şeyin değiştiği inancıyla baktı. Gününün evrende değişmeyen bir birlik ve kararlılık olduğu yaygın görüşüne karşı çıkarak, "Herşey akar - Panta rei" felsefesi ile evrende her şeyin sürekli bir akış, bir değişme, bir oluş içinde bulunduğunu söyledi. Bununla da düşünce tarihine bugün de benimsenen önemli bir katkıda bulundu.

Evrendeki bu oluş süreci karşıt kuvvetlerin birbirleriyle savaşının yarattığı diyalektik bir süreçti. Böylece düşünce tarihine diyalektik yorumu getirerek ikinci büyük katkısını yapmış oldu. Ama onun diyalektiğinde maddeci değil, ülkücü (idealiste) unsur ağır basmaktadır. Gerçi Herakleitos'ta maddeci - ülkücü ayrımı yoktur. İkisi üst üste iç içedir. Hangisine öncelik verdiğini anlayamayız. Evreni yöneten "Logos (Doğa Yasası)" hem akıldır, hem ateştir, onca. Diğer şeyler de öyle. Diyalektiği hem düşünceler hem nesneler için kullanır. Onun için (ölümsüzle, ölümlü - soğukla, sıcak - yaşla, kuru) kadar (iyiyle, kötü-haklıyla, haksız) da aynı şeydir. Yani, her nesne olay ve düşünce karşıtını içerir. Ama onun Logos ile özdeştirdiği Tanrı için (insanların en bilgesi Tanrı karşısında maymundur) sözüne bakılırsa evreni üstün bir akıl yönetmektedir. Bu yüzden onda ülkücü unsurun ağır bastığı, dolayısıyla düşünüşüne maddeci değil ülkücü diyalektiğin egemen olduğu söylenebilir. Her tümcesinde akla verdiği önem de bunu onaylar.

Herakleiotos nasıl günün sosyal olaylarına bakıp bunlardaki kötü değişmeleri görerek evrenin bir durgunluk değil bir değişme, bir oluş içinde olduğunu söylemişse, diyalektik yönteminde de günün sosyal olaylarından esinlenmiş gözükür. Günündeki Aristokrat-Demokrat kutuplaşma ve savaşına bakarak evrende her şeyin karşıtların, diyalektik savaşının eseri olan bir oluş içinde olduğu sonucuna varmıştır.

Her şeyin karşıtların kavgası olduğunu kabul ettikten sonra, günün sosyal olaylarına da aristokratik önyargılarla değil bu evrensel gerçekçilikle bakılıp değerlendirebilirdi artık.

Karşıtların mücadelesi savaş ile ortaya çıkar. Bu yüzden savaş her şeyin babası ve kralıdır. Kimin yarı Tanrı kahraman, kimin özgür, kimin köle olduğunu savaş, belirler. Bu yüzden bütün şeyler gibi bir çoklarına haksız ve kötü görünen savaş tanrılar için iyidir. Adalettir, çünkü karşıtların savaşı evrensel yasadır. Ve bu müdacedelede güçlü olanan egemen olması doğaldır, adaletlidir. Böylece onun düşüncesinde, Helen düşüncesinde daha sonraları daha açık ve ısrarla işlenecek (Hak kuvvetlinindir() doktrininin felsefe ile temellendirilmiş olan ilk izlerini görürüz. Bu da Herakleitos'un eşitsizlikçi inançlarına uygun bir fikirdir. Ancak burada bir inceliğe işaret edelim: O, aristokratik inanç ve önyargılarından dolayı, eşitlikçi inanç ve düşünüşteydi. Bilge olan aristokratların, toplumu yönetmeleri gerektiği noktasından hareket etti. Sonra bu aristokrat bilgeliği ile evrendeki doğal ve çevresindeki sosyal olaylara bakıp bunların genel yasaları kavrayıp tutarlı bir felsefe sistemi halinde ortaya koymaya çalıştı,

koydu da. Bu, evrenin karşıt güçlerinin diyalektik savaşının yarattığı bir oluşum içinde olduğu felsefesi idi"

Bilim adamımız Alaattin Şener, yapıtının 152'nci sayfasında bulunan dipnotunda "Herakleitos bu diyalektik felsefesinde evrensel oluşun, iyilik ve kötülük güçlerinin evrensel savaşı olarak gören günün İran'daki Zerdüştçülüğün etkisinde kalmış olabilir" demektedir.

Heraklietos bilge bir aristokrat olmasına rağmen yönetimde söz sabihi olan "Arkhon"luk görevi için Efes kent devletlerinde sırası geldiğinde yemin törenine gitmeyerek, çocuklar ile Efes Agora'sında aşık oyunu oynamıştır. Nedenini soranlara:

"Çocuklarla aşık oynamak devlet yönetmekten daha yararlı bir işlevdir" demiştir.

Herakleitos'un karşıtlar ile ilgili günümüze gelen parçalarından (fragman) birkaç örnek:

"Tanrı, gündüz ve gecedir, kış ve yazdır, savaş ve barıştır. Bereket ve açlıktır, kokulu şeylere karıştığı zaman onların her birinin kokusuna göre isim alır"

"Soğuk şeyler sıcak oldular ve sıcak olanlar soğudular. Nemli olan kurudu ve kurumuş olan nemlendi"

"İnsanlar çeşitli olanın nasıl olup da kendisiyle uzlaştığını bilemezler. "Çok" ve "Bir" de olduğu gibi her şeyde karşıtların bir uyumu vardır"

"Bizim için iyi olan karşıt olandır. "

"İyi ve kötü hep birdir"

20'nci yüzyıla gelindiğinde inanç dünyasının niteliği bilimsel yönden irdelenmeye başlanmıştır. İki yeni bilim dalı

oluşmuştur. Bunlar dinler tarihi ile dini inanç olgusunu tarihsel gelişimi içinde değil özü açısından inceleyen din fenomolojisidir. İkincisi dinlerin her birine özgü olan Tanrı - Yaratan kavramını araştırmayı konu alır. Fenomenolojik görüşün vardığı sonuç din duygusunun belirtilerinin farklı dinlerde birbirine benzediği varsayımından çıkarak dinlerin kökeninin bir olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Dinsel bir tasarımın (tasavvur) en ilkel topluluklardan başlayarak en organize dinlere kadar, hangi biçimde yaşamaya devam ettiğini ortaya koyar. Bu yüzden fenomenoloji açısından dinsel inançta temel ilke, insan benliğinin bütün çalışmaları ile ve tüm olarak kutsal bir yaratan ile ilişki kurmasıdır.

Din fenomenolojisinin bilimsel yönden temelini atan Yapısal Felsefenin kurucusu sayılan, Musevi kökenli Fransız Antropoloğu (insan-bilim) Fransız Akademisi üyesi Prof. DR. Claude **LEVI-STRAUSS** (1908) "fenomenin dilimizde karşılığı duyular ile algılanan her şeydir" "akılla kavranan her şey"i dile getiren "Numen"in karşıtıdır. Demektedir.

Levi-Strauss, dini fenomenlerin bellekte var olan bir takım a-priori (deneyden önce var olan) kalıplara uygun olarak şekillendiğini düşünür. Ona göre bellekteki temel a-priori kalıp ise, karşıtları yakalayan kalıptır. İnsan bellek dünyasındaki a-priori kalıplara uygun olarak çevresindeki tüm nesneleri karşıtlık katmanı içerisinde algılamıştır. Bu anlayış biçimi, ilkel insanın düşünce sistemini yansıtır. "Totemizm" adlı yapıtında, totemciliği doğa ve kültürel kaynaklı iki karşıt olgunun ilişkiye geçerek sosyal bir kurum yaratma olayı olarak görmektedir. Doğa kaynaklı insani deneyler, belleksel sürece katkıda bulunurken kültürel kaynaklı deneyler ise sosyal yapıların oluşumuna katkıda

bulunurlar. Ona göre totemcilik karşıt insani deneyleri bir araya getiren anlamlı bir şekilde birleştiren, bölen, parçalayan fakat anlamlı bir halde ortaya koyan birey ve toplum üstü kurumun adıdır. Totemin kendi başına bir anlamı yoktur. Yalnızca girdiği ilişkiler ile anlam kazanır. Örneğin, totemi siyah-beyaz olan bir kabilede, siyah ve beyazın kendiliğinden bir anlamı olmayabilir. Siyah ve beyazın bir renk olarak seçilmesinin bir nedeni yalnızca onların bir araya geldiklerinde karşıtlığı sergilemiş olmalarıdır. Böylece anlam iki anlamsız karşıt olgunun bir araya getirilmesinden sonra ortaya çıkmaktadır.

The Savage Mind (İlkel Bellek) adlı yapıtında mitlerin gerçek anlamını çözebilmek için karşıtların oluşturduğu yapısal katmanları ayırd etmek gerektiğini savunmaktadır. Temel yapısal katmanların en önemlilerini erkek-dişi, sıcak-soğuk, gündüz-gece, siyah-beyaz, varlık-ölüm, aydınlık-karanlık olarak göstermektedir. Levi-Strauss, ilkel inançların dışındaki inançlarla uğraşmamıştır. Dinlerin kökeni veya özünü açıklamaya yönelik bir yöntem de psikiyatrik yaklaşımdır. Bu yaklaşımı öne süren kişi de, İsviçreli ruh bilimci Carl Gustav **JUNG**'dur. (1875 - 1961) Ona göre bilincin önemli katmanlarından biri olan "Ego-ben" da başlangıca dayanan (Arketipsel) bir kavram vardır. Ayrıcalıklı ve birbirine karşıt duygular ile bireyin yaşamını sürdürmesini dengeleyen ve kişinin bütünselliğini oluşturan, ego katmanıdır.

Din fenomenolojisi ile psikanaliz arasında kalan ikinci önemli isim ise Romanyalı Prof. Dr. Mircae **ELIADE** (1907-1986) dir. Onun incelemeleri ilkel topluluklardan, eski Yakın doğu kültürlerine, Hint ve Çin geleneklerine

kadar uzanır. Amacı dinlerdeki "kutsal" kavramını saptamaktır. Çünkü kutsallık kavramı tüm dini ilkeleri kendine bağlayan bir üst unsurdur. Geleneksel ve çağdaş toplumlardaki dinsel deneyimleri, Tanrının ya da kutsal varlıkların dünyadaki görüntülerini "Hierophany" olarak adlandırmıştır. Yaptığı araştırmalarla bu görüntülerin dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda aldığı biçimleri ortaya koydu. Temelde insanların içinde yaşadıkları dünyayı anlamlandırmakta kullandıkları bazı biçimlerin değişmeyen ve hep yinelenen bir yapıları olduğunu vurgulayarak çağdaş insanın tarihte geleneksel değerlere sahip insandan daha ileri olduğunu söylemenin yanlış olduğunu savunmaktadır.

Bu düşüncenin bir örneği de, Asur kralı Başveziri Haykal'ın M.Ö 685'te üvey oğluna yazdığı öğütlerdir. Bu öğütler bugün dahi güncelliğini korumaktadır.

20'nci yüzyıla damgasını vuran felsefi görüşde Sürekli Felsefe 'The Perennial Philosophy'dir. Bu okul tüm dinlerin aşkın "Transcendent-Deney üstüncülük, Müteal" boyutta aynı unsurları içeren alt inanaçtan kaynaklandığını öngörür. Bu okul üyelerine göre, dinler iki boyuttan oluşur, aşkın boyut, içkin "İmmanent - Varlığın içinde bulunan, Mündemiç" boyut. Örneğin: Tanrı doğayı aşkındır. İçkin boyut her dinde farklı olduğu halde, aşkın boyut tüm dinlerde aynıdır. Din araştırmalarına bakışta araştırıcının içkin boyutlara takılması yanlış teorilerin oluşmasına yol açacaktır. Bundan dolayı dinler tarihi çalışmalarında esas alınması gereken aşkın olanıdır. Dinin aşkın boyutu ise sembollerle ortaya çıkar.

Bu okulun ortaya çıkmasında Hint mistisizmi üzerinde yapılan araştırmaların büyük rolü olmuştur. Nedeni Hint

mitolojisi dolayısıyla terminoloji (terimleri) sinin çok geniş olmasıdır. Okulun kurucusu Seyhan Adalı, sanat tarihçisi ve jeoloji doktoru Ananda Kentis **COOMARSWAMY** (1877 - 1947) dir. Onun iki öğrencisi ise Hıristiyanlıktan, Müslümanlığa geçen René **GUENON** (1886 - 1951), sonradan onun şazeliye tarikati şeyhi olarak Abdülvahit Yahya adı ile tanıyoruz, diğeri ise Frithjof **SCHUON** - İsa Nurettin (1907 - 1998) dur. Schuon "İslam ve Sürekli Felsefe" adlı yapıtında şöyle yazıyor:

"Müslümanlıkta ve her şeyden önce Peygamberin kişiliğinde iki eğilim ya da esrar bu ikinci kelimeyi onun göksel köküne atıfta bulunmak için kullanıyoruz - bulunmaktadır. Korku-sevgi, soğuk-sıcak, kuruluk-yaşlılık"

Yapıtın çevirmeni Şahabedin Yalçın, yazdığı önsüzde gerçek sayılabilecek bir yaklaşımda bulunuyor:

"Esas itibariyle (İslam ve Perenial Felsefe) adlı yapıtında Schuon tüm dinlerin ve geleneklerin özünde yer alan bir mesaja vurgu yapmaktadır. Ona göre bu mesaj farklı dinlerde farklı formlar almış olmasına karşın temelde ve özde aynıdır, çünkü aynı kaynaktan "Ulu bir Yaratan" dan gelmiştir. Dinler arasındaki formel bağlılık hatta karşıtlık onların içerdiği ortak öze zarar vermez, çünkü her form belli bir insan topluluğuna hitap ettiği için tabiatıyla farklı bir karakter taşıyacaktır. Ama formlarının arkasında özde bir birlik mevcuttur. İşte Schuon'un (Dinlerin Aşkın Birliği) dediği gerçek budur"

Anadolu'lu, eylem adamı sofist Şeyh **BEDREDDİN** (1359-1420) ünlü klasiği Varîdât (esinler) ı, aşağıdaki tümceler ile bitiriyor:

"Evrende, iki yönlü olmayan hiçbir şey yoktur. Bu yönlerden biri güzel, biri çirkindir. Tanrı, insanın bir şeyi yapmasını isterse, ona o şeyin güzel yönünü gösterir; insan da onu yapar. Tanrı, insanın yapmasını istemediği şeyin çirkin yanını gösterir, insan da ondan uzak durur. Erginliklere ulaşma yollarında ve nedenlerinde de bu böyledir. Yüce Tanrı, erginliklere (kemâl-perfection. S.T.) ulaşmasını istediği kimseye, yolların ve sebeplerin güzelliğini gösterir; o da bunlara eğilir ve aykırı düşünceleri bırakır. Amacına ve yüksek olgunluklara (tekemmül-maturité S.T.) doğru ilerler. Sürekli zikir (Tanrı adını söyleyerek yapılan tapınma S.T.), olgunluklara ermenin sebepleri arasındadır. Yüce Tanrı, ululların erdiği olgunluklara onu da yüceltmek istiyorsa, kendisine sürekli zikir yapmanın güzel yönünü gösterir ve sevdirir. Onun alnına yazılmış olan olgunluklara ve başka yüceliklere ulaştırır.Yüce Tanrı'nın buna gücü yeter. Bu, büyük ve gizli bir sebebe dayanır; yadırgamamalısın! Evrenin her zerresi, karşıtları kendi üzerinde toplar. Hakk'ın da güzellik ve ululuk yönleri üzerinde toplar. Hakk'ın da güzellik ve ululuk yönlerini vardır. Her zerrede, her şeyde beliren odur. Yine Tanrı'nın bütün niteliklerinden izler vardır. Yine, Yüce Tanrı, sapıklıkların ve çukurların çirkin yönünü, sapıklardan ve yoldan çıkmışlardan gizler, onlara bunların güzel yönünü gösterir. Onlar da iyi iş yaptıklarını sanarak, içine düşerler." (Varîdât - Elif yy. 1970-sf. 126).

İslam dünyasında karşıtlar konusunda ilginç bir yorum da Endülüs'lü Arap düşünür Şeyh Muhyiddin **ARABÎ**'den (1162-1240) gelmiştir. Arabi, binlerce sayfa tutulan "Fütuhat- Fetihler" adlı yapıtında şöyle yazıyor:

"Ebu-Said-el Harraz (?-899) (Yokluk ve Ölmezlik kuramının kurucusu, İslam tasavvufçusu S.T.) ve onun gibiler şu bakımdan doğru söylemişlerdir. Allahı ancak Allah bilebilir. Harraz'a denildi ki,

Allah'ı ne ile bildin?

O da; "İki karşıt arasında O'nu bir araya getirerek" dedi ve sonra (O, ilktir ve sondur, görünen ve görünmeyendir, her şeyi bilendir) ayetini (Kur-an - Hadid Suresi 3'ncü Ayet) okudu. Allah, son olması bakımından ilktir ve görünmeyen olması bakımından görünendir. Çünkü O'nun gerçeğinde hareket tektir ve akıl gücüyle O'na ulaşılmaz. Çünkü aklın gücü buna olanak vermez ve anlayamaz.

Harraz devam etti:

Allahı iki karşıtı bir araya getirerek aynı olarak bildim.

Arkadaşımız Tacettin El-Ahlati bunu işitince dedi ki,

Hayır belki de Allah, iki karşıtın aynî, özdeşidir.

Arkadaşımız doğru olanı söyledi, zira Harraz'ın sözü iki karşıtın aynı olmayan ve ancak iki karşıtı kabul eden bir benzer olduğu kuruntusunu veriyor. Oysa sorun böyle değildir. Tam tersine Allah iki karşıtın özdeşidir. Bu görüş Arapça'da "aynı-benzer" ile "aynî-özdeş" sözcüklerinin anlamlarından çıkmaktadır. Bir "^" işaretinin önemi görülüyor. Benzerlik ayrı, özdeşlik aynıdır.

Hıristiyanlıkta Yuhanna İncili'nin birinci bölümü şöyle başlar:

"Başlangıçta söz vardı, söz Tanrı ile birlikteydi ve söz Tanrıydı. Başlangıçta O, Tanrı ile birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu. Varolan hiçbir şey onsuz olmadı.

Yaşam O'nda idi ve yaşam insanların ışığı idi. Işık karanlıkta parlar ve karanlık O'nu alt edememiştir. (Bazı çevirilerde "anlayamamıştır") Tanrının gönderdiği Yahya adlı bir adam ortaya çıktı. O tanıklık için, ışığa tanıklık etsin ve herkes onun aracılığıyla iman etsin diye geldi. Kendisi o ışık değildi. Ama ışığa tanıklık etmeye geldi. Dünyaya gelen her insanı aydınlatan gerçek ışık vardır." (No: 1-9)

Hazreti İsa'nın öldürülüşünden sonra Meryem Ana'yı Efes'te yanına getirip Bülbül Dağı'na yerleştiren bir havari olan aziz Yuhanna, Yuhanna İncili'ni Efes'te yazmıştır. Bu İncil'de yukarıdaki "söz" sözcüğü "Logos" olarak geçmektedir. Bu da Yuhanna'nın o günün Efes'inde egemen olan Heraklitos kültüren esinlendiğini göstermektedir.

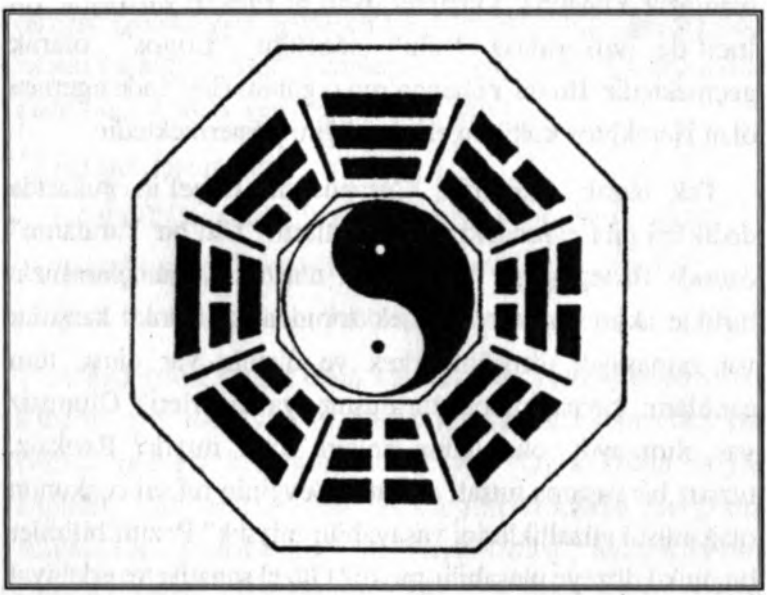
Tek tanrılı Arabi'nin, Cusanus'un, Hegel'in yukarıda dedikleri gibi evrendeki tüm karşıtların "Ulu bir Yaratanın" özünde özdeşleşerek bir uyuma ulaştığını, inançlarımızla birlikte aklımızla kabul etmek zorundayız. Çünkü karşıtlar var olmasaydı, örneğin erkek ve dişinin var oluşu tüm canlıların kaynağını oluşturmuştur, ya diğerleri? Olumsuz var olmasaydı, olumlunun anlamı kalır mıydı? Renksiz, tuzsuz bir yaşama tutsak olurduk. Sevginin ruhsal coşkunun olağanüstü güzelliklerini yaşayabilir miydik? Pozitif bilimler bugünkü düzeye ulaşabilir miydi? Güzel sanatlar ve edebiyat bizim için bir anlam taşır mıydı?

Çok tanrılı Herakleitos'un "karşıtlar sonunda uyum içinde olurlar" özdeyişinin kapsamlı ve geniş bir yorumunu sizlere bırakıyorum...

Aydınlık-karanlık, iyi-kötü olarak karşıtlar sorununu organize bir din sistemine ilk sokan Zerdüşt, onun öğretisini

tamamlayan Mani, Manişeizm'den yola çıkarak sosyo-ekonomik karşıtları da inanç düzeyinde kurumsal yönden örgütlemek isteyen Mazdek'tir.

Ön Asyalı bu bilge ve ulu kişiyi anmak ve anlamakta yarar olduğu kanısındayım.

ÇİN İNANCINDA:
Yin: Dişi, olumsuzluk ilkesi, karanlık
Yang: Erkek, olumluluk, aydınlık

ZERDÜŞT'ÜN GİZEMLİ YAŞAMI

İnsan ırkının anatomik gelişimini inceleyen fizikiantropoloji bilimi son bulgular ile günümüzden 400 milyon yıl önce Silür döneminde suda canlıların oluştuğunu, 300 milyon yıl önce Karbon döneminde kara bitkilerinin belirdiğini, 150 milyon yıl önce Jura döneminde dinazorlar ile sürüngenlerin görüldüğünü, 60 milyon yıl önce Eosen döneminde de maymun ile ileride insanlaşması olası primatların çoğaldığını ortaya koymaktadır. 3 milyon yıl önceki Pleistosen döneminde ilk insanlaşan maymun grubu olduğu sanılan bir yaratığın fosilleri bulunmuştur. Yaklaşık 1.8 milyon yıl önce yaşadığı sanılan "Homo Erektus" büyük olasılıkla kurak ve sıcak iklime sahip yarı çöl bölgelerinden, daha ılıman bölgelere göç eden ilk insan türüdür. Pleistosen döneminin dördüncü buz çağından yaklaşık 35-85 bin yıl önce "Homo Sapiens" adı verilen gerçek insanlar dünya üstünde görünmüşlerdir. Soyumuz bunlardır. Bu insanlar çeşitli ırklar halinde var olmuşlardır. Bu ırklardan biri de "Cro Magnon" ırkıdır. Günümüzde argo dilinde, görgüsüz kişiler hakkında "Kro" sözcüğü sık sık kullanılmaktadır.

Dünya uygarlığının beşiği Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve İran platosudur. Bu yöreler son buzul çağında, M.Ö. 15 bin ile 12 bin yılları arası, kuzeyden ve güneyden verimli toprakları nedeni ile göç almışlardır. Kuzeyden gelenlere Ari (Hint-Avrupa), güneyden gelenlere Sami ırk denilmektedir. Güneyden gelenler Mısır, Sümer, Asur, Akat ve Elam uygarlıklarını, kuzeyden gelen ise Anadolu, Girit, Lulubi, Hurri ve Babil uygarlıklarını ve devamlarını kurmuşlar,

birbirleri ile tarihin karanlıkları içinde devamlı savaşmışlardır. Yazının keşfi M.Ö. 4 bin yıl civarında olduğu için bu dönem hakkında yeterli belge bulunamamaktadır. Ari ırkın M.Ö. 5 bin dolaylarında seramik yapımı için fırın kullandıkları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca M.Ö. 4 bin dolaylarında, başta demir ve bakır olmak üzere çeşitli madenlerin kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla altın ve gümüş gibi değerli madenlerin de işlendiği arkeolojik kazılarda bulunan kadınlara ait süs eşyalarından anlaşılmıştır.

O devirlerde insan toplulukları ekonomik bakımdan kendine yeterli (otarşik) ailelerden kurulu idi. Toplumun her ailesi diğer aileler ile karşılıklı gereksinim bağları ile bağlı olmaksızın bütün ihtiyaçlarını kendileri sağlıyordu. Bu düzene sosyolojide "İlkel Toplum düzeni" deniliyor. Uygarlık tarihçileri, içinde bulunduğumuz uygarlığın ilk kaynağının M.Ö. 3 bin yıllarında Mezopotamya'da doğduğunu ileri sürmektedirler. Çünkü Mezopotamya uygarlıklarından ilki olan Sümer'ler, Dicle ve Fırat nehirlerini denetim altına almak için setler yapmaya, kanallar açmaya başlamışlardır. Bu girişimleri, çok sayıda kimsenin işbirliği içinde birlikte çalışmaları zorunluluğunu getirmiştir. Bu işleri planlayacak ve çalışmaları düzenleyecek kişilere de gereksinim duyuldu ve "yöneten" ile "yönetilenler" sınıfları doğdu. Sonra bu uygar olma yolundaki toplum ateşi Mezopotamya sınırlarının dışına taştı. Sıçradığı bir yöre de, Ege Denizi çıkışındaki Girit adası idi. M.Ö. 2 binli yıllarda Minos adında bir uygar toplumu bu adada görüyoruz. Bu uygar toplumu kuranlar da Sami idi. Girit'teki Minos uygarlığı, ileride Helen ulusunu oluşturacak kabilelerden biri olan M.Ö. 1700 yıllarında Önasya'dan gelen Ari ırktan pastoral (hayvancılıkla uğraşan)

ZERDÜŞT

kabilelerden Akha'ların saldırısına uğradılar. Ama çok geçmeden Akha'lar yıktıkları ulusun uygarlığını benimseyip, kendi özelliklerini de katarak, Myken uygarlığını kurdular ve Helen yarımadasına hakim oldular.

M.Ö. 1184'te Anadolu'da Truva'ya saldıran Akha'lar hemen ardından demir silahlı gizemli kavim Ari Irktan Dor'ların istilasına uğradılar. 200 sene süren bir istila sonunda, Myken uygarlığının harabelerinin üzerine Akha ve Dor uluslarının karışımı ile Helen uygarlığı yükselmiştir. Dor istilasından kaçan Akha'ların bir kısmı da Anadolu'ya kaçmış ve İon uygarlığını kurmuşlardır. Helen ve İon uygarlıklarına beraberce, Ege uygarlığı demek doğru bir görüş olur. Günümüzün Batı uygarlığı, soyut düşünüşü, pozitif bilimleri ve toplumsal değerleri ile Ege uygarlığının bir devamıdır.

Yeniden Mezopotamya ile İran Platosu'na dönelim. Güneyden ve kuzeyden bu verimli topraklara yerleşen Sami ve Ari ırkına mensup insanlar, suyun da büyük katkısı ile toprağı işlemeye başladılar. Geçmişlerinde yabani olarak topladıkları tarım ürünlerini kendileri üretiyorlardı. Buğday ve arpanın ilk yurdu bu yörelerdir. Ayrıca meyva ve sebzeleri de yetiştirmeye başladılar. Artan ürünler takas (mal değişimi) şeklinde satılırken, zamanla paranın bulunması ile ticaret başladı. Ticaret nedeni ile küçük yerleşim yerleri gelişti, kentler ortaya çıktı.

Bölgedeki egemen güçler arasında yazılı iletişim sağlandığı, mektup tabletlerden anlaşılmıştır. Bu tabletlerden ayrıca, yönetim sistemlerinin kurulduğu, egemen güçlerin birbirlerine karşı izledikleri politikaları olduğu da anlaşılmaktadır.

İlkel insan topluluklarının da her zaman inançları olmuştur. İlkel insan toplulukları için "İnançları bizzat kendilerince sağlanmış" toplumlar denilmektedir. Bu konuda ilkel insanın ilk düşüncesi karşılaştığı doğa üstü kuvvetleri yenmektir. Düşünürler inanç evrimindeki ilk basamağa ruhçuluk (animizm) adını veriyorlar. İkinci basamak fetişizmdir. Fetiş'in karşılığı "tapılan nesne"dir. Bugün dahi boyunlarına haç yahut madalyon takanlar, kapılarına uğur getirmesi için at nalı asanlar, ilkelliğin bu izlerini taşımaktadırlar. İlk fetişler bir takım çakıl taşları idi. Sonradan insanlar tarafından yapılan nesneler oldu. Fetişler, küçük keselerde taşınırdı. Örneğin bir kesenin içine kaplan tırnağı konur ve bunun insana atılganlık verdiği sanılırdı. Üçüncü basamakta ise, putperestliği (idolâtrie) görüyoruz. Fetişizmin ne zaman son bulduğunu, putperestliğin ne zaman başladığını açıklamak olanaksızdır. Bireysel güç kaynağı olan fetişler, zamanla kabilenin ortak güç kaynağı olmuş ve boyutları da her kişinin görebileceği şekilde büyümüştü. Artık fetişler puttu. Çok geçmeden bu put için bir konut gerektiği düşünülmüş ve ilk önce bir mağara içinde, yahut bir ağaç kovuğunda barındırılmıştır. Daha sonra onun için bir kulübe kurulmuş ve böylece bir puthane, genel anlatımla ilk mabet kurulmuştur. Yapılan mabetler beraberinde ilk dinsel törenleri de getiriyordu. Bu törenler zaman zaman mabet dışına taşıyor, ilkel çift kendileri nasıl çocuk sahibi oluyorsa, gizli kuvvetlerin de ürünlerini öylece yetiştirdiklerini sanıyor, beraberce tarlalarına gidiyorlar, bu işin nasıl yapıldığını gizli kuvvetlere gösteriyorlardı.

Dördüncü basamakta çoktanrıcılığı (politeizm) görüyoruz. Bir kabilenin putu, gösterdiği sanılan olağanüstü

kuvvetler ile diğer kabilelerin ilgisini çekiyor, en fazla ürün alan kabilenin putu bir ürün tanrısı olarak benimseniyor, en savaşçı kabilenin putu da savaş tanrısı oluyordu. Tüm mitolojilerde bu tanrıların serüvenleri anlatılır. Mitolojilerdeki çelişki ve rekabet bu otuz beş bin tanrı arasında bunların iyiler ve kötüler olarak iki grupta toplanmalarına neden olmuş ve beşinci basamak olarak ikitanrıcılık (düalizm) ortaya çıkmıştır.

İran platosu ile Zagros dağlarına yerleşen Ari kavimlerinin de bir inançları vardı. Önceleri yabani hayvanların güçlerinden korktukları, onlarda kutsal bir güç gördükleri için, bunlara taptıkları sanılmaktadır. Zamanla bölgede yerleşik yaşama geçmeleri, hayvanları ehlileştirmeleri sonucunda bu hayvan tapımını bırakıp Güneş'e, Ay'a, yıldızlara inanç göstermeye başladılar. Yeraltı, savaş, bereket tanrıları gibi başka tanrılar da buldular.

Tarih biliminin babası Bodrum'lu **HEREDOTES** (M.Ö.485-424) ünlü yapıtı "Tarih"in 1. kitabında, yöre halkının inançları hakkında izlenimlerini şöyle açıklıyor:

"Şimdi de bazı Pers geleneklerini kendi görgülerime dayanarak anlatacağım. Heykel dikmek, tapınak ve sunak inşa etmek, Pers'ler arasında görülen bir töre değildir. Böyle bir şey yapan insanlara aptal gözü ile bakılır. Çünkü Pers'lerin dinleri, Helen'lerin aksine, tanrıları insan özelliklerine sahip varlıklar olarak kabul etmez. Onların din anlayışında Zeus göklerin tümüdür ve bundan ötürü onun için yüksek dağların tepesinde kurbanlar kesilir. Aynı zamanda, güneşe, aya, rüzgara, dünyaya, ateşe, suya taparlar. Bunlar kendilerinin öz tanrılarıdır."

İran'daki Ari'lerin ilk organize dinleri "Zervanizm"di. Bu inanç hakkında fazla bir bilgi yoktur. Bilinen tek şey, "Zervan"ın baş tanrı olduğu ve ikiz kardeş sayılan Ahura Mazda ve Ehriman'ın yaratıcısı olduğudur. Bu ikilik, tekliğin simgesi sayılmıştır. Ahura Mazda (İyilik-Işık), Ehriman (Kötülük-Karanlık)'ın sembolüdür.

İkincisi "Mithraizm"dir. Mithra bir ışık-tanrıdır. Hurri uygarlığınca benimsenmiştir. M.Ö. 14. yy.da Hitit'ler ile, Hurri'lerin Üst Mezopotamya'da kurdukları Mitanni devleti arasında yapılan bir barış andlaşmasında koruyucu tanrı olarak adı geçer. Hitit'lerin başkenti Hattuşa'yı 1906'da ortaya çıkaran Alman arkeolog ve tarihçisi **Hugo WINCLER** (1863-1913) bu barış andlaşmasını çözmüştür. Fransız düşünürü **Ernest RENAN** (1823-1892) 8 ciltlik "Hıristiyanlığın Kökeninin Tarihi" adlı yapıtında, Hıristiyanlığın gelişmesi herhangi bir nedenle dursa idi bütün dünya Mithra dinini benimserdi" demektedir. Bu inanç Roma'ya kadar yayılmıştır. Adı tarihte iyi anılmayan Roma İmparatoru **Lucius COMMODUS** (161-192)'un bu dini kabul ettiği söylenmektedir. Bu inancın kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Mithra'ya inananlara göre, o evrene egemendir ve maddenin yaratıcısıdır. Ege çoktanrıcılığında olduğu gibi, bir insan şeklinde sembolleşmiştir. Başında taç, elinde veya koltuğunun altında krallık asası bulunan güçlü, kuvvetli ve çok yakışıklı, sakalsız bir delikanlı şeklinde sembolize edilen Mithra heykelleri güzellik ve estetik yönünden Egeli heykelci **PHİDİAS** (M.Ö.500-432)'ın yapıtları ile karşılaştırılabilir.

Mithra inancının en büyük özelliği, kişinin dine girmek için bir tekris (initiation) töreninden geçirilmesidir. Bu

törende istekli, ölü kabul edilir ve yeni bir yaşama başlar. Başarılı bir yaşam sürüp ölürse, tekrar dirilip büsbütün ölümsüzleşecektir. Yedi dereceli bir tören kuralı (rit) vardır. Dini başkanlarına, "Ululaın Ulusu" adı verilmektedir. Kimi törenlerde maske taktıkları, oruç tuttukları, uzun taş sıralarda oturarak yemek yedikleri tapım yemeği adlı bir şölenleri olduğu bilinmektedir. Mabetleri, mağaralarda ya da toprak altındaki gizli odalardadır. Bu inanca kadınlar alınmamaktadır.

İran kökenli olmasına rağmen, İran kaynaklarında adına ancak M.Ö. 4.YY'da rastlanmıştır.

İnsanoğlunun karakteristik bir özelliği de; sevdiği, kutsallaştırdığı veya korktuğu nesne ve olguları abartılı bir biçimde değerlendirmesidir. Bu olayda insansal bir nitelik olan imgelem (muhayyile-imagination) ile, yaratıcı imgelemin (mübdi muhayyile-imagination créatrice) büyük rolü vardır. Ayrıca her efsanede (mit) biraz olsun gerçek payı da bulunmaktadır.

İnsanoğlları kutsallaştırıp inandıkları ulu kişileri olağanüstü kabul ederek, yüce ve doğa üstü olaylar ile donatmışlardır.

İşte bunlardan birisi:

Sene M.Ö. 640-625 arası İran platosu ve Zagros dağlarında yaşamlarını sürdüren Ari ırkından insanlar, bir yönetim boşluğu içindedirler. Acımasız İskit'lerin saldırılarına ve yağmalarına uğramışlardır. Batılarında Sami Asur devleti bulunmaktadır. Başlarında, **ASUR/BANİBAL** (Saltanatı: M.Ö.668-627) bulunmaktadır. Ari ırkın bir kabilesinin reisi **DEIOKES** (Slt: M.Ö.728-675) diğer kabileleri etrafında toplayarak, M.Ö. 728'de Med İmparatorluğu'nu kurmuş, oğlu

PHRAORTES (Saltanatı: M.Ö.675-653) Asur'lular ile savaşırken, Nınova önlerinde savaş alanında ölmüştü. Aynı yıl Med'ler, İskit'lerin saldırısına uğradı. İskitler Kafkas dağlarını Derbent geçidinden aşarak Medya'yı işgal etmişlerdi. İskit'leri, tarihin babası Bodrum'lu Heredotes şöyle anlatmaktadır:

"Bazıları ata biner, bazıları binmez. Ordularında hem süvari, hem piyade, ayrıca ok ve mızrak birlikleri de vardır. (Sagris) denilen savaş baltaları taşırlar. Kullandıkları madenler altın ve tunçtur. Ülkelerinde bulunmadığı için, gümüş ve demir kullanmayı bilmezler. İnsanların yaşlandığında ne zaman öleceklerine kendileri karar verirler. Bir şölen ile kişiyi öldürürler ve bunun ölümlerin en iyisi olduğuna inanırlar. Tarım yapmazlar. Balık yiyip, süt içerler. Taptıkları tek tanrı güneştir ve ona at kurban ederler. Bunun anlamı, tanrıların en hızlısı olan güneşe en hızlı hayvanı takdim etmektir." İskit'ler 28 yıl yöreyi ellerinde tutmuşlardır. Bu devre, tarihin karanlıkları içinde kalmıştır.

Sonunda Phraortes'in oğlu **KYAKSERES** (Saltanatı: M.Ö.625-585) topladığı ve iyi organize ettiği bir ordu ile, İskit'leri ülkesinden çıkarmıştır.

Zervan artık unutulmuştur. Baş tanrı olarak Ahura Mazda (Hürmüz) kabul edilmektedir. Sözcük anlamı "Bilgelerin en yetkini"dir. Birgün Ahura Mazda, yönetime yurttaşların sıkıntılarını ve yapılan haksızlıkları giderecek bir ulu kişiyi göndereceğini bildirecektir. (Hıristiyanlıkta Mesih, Müslümanlıkta Mehdi inancı) Ahura Mazda'nın emrindeki ileride tekrar değineceğimiz göksel yaratıklar, bir ana bulmak için arayışa geçtiler. Sonunda bir kız buldular. Kızı buldukları yöre için güvenilir kaynaklar İran Azerbaycan'ının Urmiye

gölü çevresi ile Hakkari ilinin Yüksekova ilçesini göstermektedirler. Bu kızın soyunun, Hintlilerin evreni yarattıklarına inandıkları tanrı Brahma'nın oğlu ilk insan kabul ettikleri Manu'dan geldiği inancı yörede egemendi ve yörede ailesine ve kendisine iyi gözle bakılmıyordu. Cahil halk "Güneş giysisi, cadılığın simgesidir. Bu kız hayvan sürülerini dağıtıyor. Bakışı tüm canlılara ziyan veriyor" diyorlardı. Baskılara dayanamayan kızın babası, onu yöreden uzaklaştırıp çobanlıkla geçimini sürdüren Spitama ailesinin yanına bırakır. Bu kızın adı **DUĞDA** (Dughdova)dır. Spitama ailesinin büyük oğlu **PORŞEV** (Pourushaspa) kıza aşık olur ve evlenirler. O esnada Duğda onbeş yaşındadır. Cinsel ilişkileri olmamıştır. Bir ışık demetinden gebe kalmıştır.

Duğda bir gece düşünde görkemli bir dağ gördü. Dağın doruğundan aşağıya doğru bir ışın demeti iniyordu. Bu ışın demetinden, kötü olan her şey kaçıyordu. Demetin içinde bir çocuk bulunuyordu. Sol elinde bir asa, sağ elinde de bir tahta parçası vardı. Sabah olunca Duğda, düşünü eşine ve yaşlı bir bilge kişiye anlattı. Bir kaç gün sonra yaşlı bilge kişi düşü yorumladı:

"Bize iyilik edecek ve sıkıntılarımıza çözüm yolu bulacak bir erkek çocuk doğuracaksın. Kötüler ondan nefret ve kin duyacaklardır. Fakat O, Güneş'in sözlerini yer yüzüne indirecek ve kötülükleri yok edecektir. Elindeki asa onun tanrısal ve kutsal olduğunu, tahta parçası ise, O'nun peygamber olacağının işaretidir."

Bu yorum üzerine Spitama ailesinde ve kabilede büyük bir coşku yaşandı.

Doğum gece gerçekleşti. Duğda'nın karnından bir ışın demeti yükselmeye başladı, bir anda tüm oda aydınlandı, ışın demeti tüm evi sardı. Tüm köy bu aydınlanan eve koştu. Işın demeti bütün köyü de sarmalamıştı. Bir doğa üstü olay daha oluştu. Doğan bebek her çocuk gibi ağlamıyor, gülüyordu. Bebeğe anında, "Altın Yıldız" anlamındaki **ZERDÜŞT** adı verildi ve bunun üzerine bebeğin alnında altın yıldız işareti belirdi.

Ege'li tarih ve yaşam öyküsü yazarı **PLUTARKHOS** (46-119) "İsiz ve Oziris" adlı yapıtında, O'nun doğumu konusunda: "Yeni doğan çocuğun kundağına yıldırım düştü. Kundak bezi yandığı halde kendisine hiçbir zarar vermedi. Sadece alnında bir iz bıraktı." demektedir. Ayrıca Roma'lı yazar ve yönetici **Gaius PLİNİUS** (61-113) "Zerdüşt'ün doğunca güldüğünü anlatarak, doğuşunda açık ve yüksek sesle gülmesinin bir doğa üstü olay olduğunu ve bu nedenle tüm kabilelerin (Ne oluyor, bu bir kutsallaşma mı? yoksa bir kötülük müdür? Kendi doğumunda ve doğduğu anda yüksek sesle gülüyor)" dediklerini anlatır.

Zerdüşt'ün doğumu ve sonradan meydana gelen doğa üstü olay, dönemin bölge yöneticisi tarafından öğrenildiğinde bunu uğursuzluk sayarak askerleri ile Spitama'nın evini bastı. Evin çevresi ve içi hala ışık demeti içinde idi. Yönetici kılıcını Zerdüşt'e saplamak için kınından çektiği an, koluna kramp girdi. Kolunu kımıldatamadı, korkudan evi terk etti. Sarayına geldiğinde, hizmetinde olan müneccimleri (astrolog) çağırarak; "Bir peygamber doğmuştur. O'nun sihiri çok güçlü, gidin onu öldürün" komutunu verdi. Müneccimler Zerdüşt'ü kaçırdılar. O'nu ıssız bir yere götürüp ateşledikleri odunların üzerine koydular. Fakat çocuk ateşin üzerinde uyuyordu ve

alevler onu hiç rahatsız etmiyordu. Korkarak ateşin üzerinden alıp sığır sürüsünün geçtiği yol üzerine bıraktılar. Sığır sürüsü geldi ve en öndeki sığır çocuğu görünce durdu onu emniyet altına aldı, sürü geçinceye kadar onu karnının altında korudu ve gitti. Bu defa atların yolu üzerine bıraktılar. En öndeki at da aynı emniyet kuralını uyguladı. Kurt inine götürdüler fakat kurtların ağızlarının bağlı olduğunu gördüler ve korkarak kaçtılar. Zerdüşt'ü bir inek emzirdi, sonradan kendisini bulanlar evine götürdüler.

Zerdüşt çocukluğu ile gençliği arasındaki dönemde atak bir kimlik kazandı. Yalnız başına dağlarda dolaşıyordu. Bir gün hastalandı. Müneccimlerden biri, doktor kimliği ile ona gitti. O'na tas içinde zehir verdi. Tas birden bire sallandı, içilmesine engel oldu, sahte doktor korkarak kaçtı ve Zerdüşt aniden iyileşti. O da annesi gibi ışık saçan giysi giyiyordu ve alnındaki yıldız günden güne daha fazla ışık saçıyordu.

O bölgede çocuklar onbeş yaşına geldiğinde özel bir şölen düzenlenirdi. Babası Porşev de onun için bir şölen düzenledi. Konuklar arasında kendisini beşikte öldürmeye kalkışan zalim yönetici ve müneccimleri de vardı. Herkes hayranlıkla ışık saçan bu delikanlıya bakıyordu. Zerdüşt müneccimlere hakaret ederek, "kötülüklerin ve karanlıkların kendi üzerine bir etkisi olamayacağını, kendisine hiç bir şey yapamayacaklarını" söyledi. Yönetici ve yanındakiler şöleni terk ettiler. Yönetici korku içinde atına bindi. Kısa bir zaman sonra da atından düşüp öldü.

Zerdüşt'e bir şey yapamayan yönetim, bu defa onun ailesine ve kabilesine saldırmaya başladı. Geceleri sık sık geliyorlar, ekinleri yakıp yıkıyorlar, su kaynaklarını

kurutuyorlar, hayvanları öldürüyorlardı. Kabilesi savaşçı değildi, kendilerini koruyamıyorlardı. Zerdüştde bunları savaşçı yapamayacağına emindi. Hepsi kendi halinde çiftçilerdi. Sonunda Zerdüşt inzivaya (tek başına yaşamaya) çekilmeye karar verdi. Bunun üzerine oklarını ve yayını, mızrak, kalkan ve baltasını alıp, tek başına dağlara çıktı. Bu dağlarda yeni bir Ari kabilesi ile tanıştı. Bir zaman sonra tekrar kabilesine döndü. İlkbaharda düşman kuvvetleri yeniden meydana çıktı, yalnız bu defa talan için değildi. Harezm'de (Ceyhun "Oxus" ırmağının Aral gölüne döküldüğü yöre) egemen olan bir barbar kavmin barış önerisini getirmişlerdi. Zerdüşt, kavminin ileri gelenleri ile birlikte Harezm'e gitti. İlkelliklere tanık olup, daha önce dağda tanıştığı Ari kabilesinin yanına döndü. Bu kabilenin başında Vahumano adlı bir bilge kişi vardı. Vahumano ona, "Ahura Mazda'nın güneşten gelen ışıklı yolunu insanlar arasında açıp yaymak istersen, bir süre bizimle yaşa" dedi. Zerdüşt'e kayaların içinde bir barınak yaptılar. Zaman zaman tarım ve hayvancılıkta halka yardım etti. Fakat bu iş onu doyurmuyordu. Bir gün basit eşyalarını toplayıp, görkemli Erbruz dağına (Hazer denizinin güneyindeki sıra dağ) çıktı. Kendisini tamamen düşünceye ve tapınmaya vermişti. Nasılsa Ahura Mazda kendisi ile ilişki kuracaktı, buna inanmıştı. Geceleri bol bol kabus görüyordu. Ancak tüm kabuslarında ışık egemendi. Sonunda Ahura Mazda onu sınamaya karar verdi, Zerdüşt'ün annesini bulan göksel varlıklardan Vohumen (Vo'hu Man'ah) "Vohu, güzel Manah, huy anlamındadır, gökteki iyi ruhlar topluluğu, ruhun gücü, doğruya ve iyiye yönelen gökteki iyi ruhlar birliğinin meleği" ona göründü. Bu olayı Zerdüşt, kutsal kitabı **AVESTA**'da şöyle anlatıyor:

"Vohumen bana koştu ve sordu: Sen kimsin, hangi soya mensupsun, eğer senden ve sana bel bağlayanlardan soru sorulursa, nasıl ve hangi izle kendini tanıtacaksın. İşte o zaman ben seni kutsal tanırım. (**Yesna**, 43/7)

Ben ona dedim:

Önce Zerdüşt benim. Gücüm yettiği kadar yalana tapanın gerçek düşmanı, doğruluğu sevenlerin güçlü bir koruyucusu olacağım. Ta ki bu yüzden sonsuzluğun sınırları gözükmeyen ülkesine erişebileyim. Ey Mazda, seni daima böyle övecek ve senin için dua edeceğim (**43/8**). O zaman seni kutsal tanıdım, ey Ahura Mazda, O zaman Vohumen bana koştu ve sordu:

Kendini ne ile tanıtabilirsin?

Zerdüşt yanıtladı:

Senin ateşin alevlendikçe ve ben onun karşısında seni överek fidye sundukça arkandan ayrılmayacağım (**43/9**).

Vohumen onu miraça (göğe) çıkarttı. Ahura Mazda'nın katına, cennete götürdü. Zerdüşt, Ahura Mazda'nın önünde konuşmasını Avesta'da **"Yesna-44"** bölümünde şöyle anlatıyor:

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir: sizin gibilere yalvarmak için edilecek şükür yakarışı nasıl olmalıdır?

Ey Mazda, senin gibi bir kimse gerekir ki, benim gibi bir sevene onu öğretsin.

Ve dostum Aşa'nın (doğruluk ve onurluluk meleği) yardımı ile bizi korumalısın; ta ki temiz huy bize yönelsin. (**1**)

Sana soruyorum ey Ahura bana doğruca bildir: cihanın yaradıldığı zamandan beri faydalı ve iyi iş gören öteki insanlar ödül görecekler midir?

-Evet o (Zerdüşt), yaşayışı seven ve ona yardım eden kimseler. Ey Mazda, Aşa insanların yaptıkları şeyleri iyi hatırında tutar. (2)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir: yaradılışın ilk gününde doğruluğun babası olan kimdir?

Kimdir o kimse ki, güneşi ve yıldızı gezmiştir? Kimdir o kimse ki ay bazen onunla dolu bazen de ondan yoksundur?

Ey Mazda bunu ve daha bir çok şeyler bilmek isterim. (3)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Bu yeri alttan ve gök yüzü aşağı düşmediğine göre, onu üstten tutan kimdir? Suyu, otu yaradan; rüzgarı ve bulutu Ey Mazda, temiz huyu kim yarattı? (4)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir: yararlı aydınlık ile karanlığı yaradan kimdir?

İnsana zevk veren uyku ile uyanıklığı yaradan kimdir? İnsanı duaya çağıran sabahı geceyi kim yarattı. (5)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Benim insanlara bildirdiğim şeyler, gerçekte dediğim gibi midir? Yani bir gün Aşa ve Armaiti (kutsal sevgi ve alçak gönüllülük meleği) bize yardıma gelecekler mi?

Vohumen senin buyruğunla sonsuzluk ülkesini bize verecek mi?

Mutluluğu kimin için yarattın? (6)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Hşatra (iyiliklerin, egemenliğin meleği) ve değerli Armaiti'yi kim yarattı?

Kimdir, o ki çok iyi düşünerek oğul yüreğine baba saygısını yerleştirdi?

Ey Mazda, ben çalışıyorum ki, kutsal akıl vasıtası ile seni her şeyin yaratıcısını tanıyayım. (7)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Ey Mazda, istiyorum ki, senin istencini iyice aklıma yerleştireyim; Vohumen ve Aşa'dan sorduğum yaşayış dinini iyi anlayayım ve bileyim ki, ruhum senin mutlu kılıcı ödüllerinden nasıl pay alacaktır? (8)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Dindarların olgunlaştırdığım ruhlarına, Vohumenle beraber oturduğum ülkenin, yani senin gibi bir kimsenin sonsuzluk ülkesinin sevincini vadedecekmisin? (9)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

İnsanlar için kimin dini daha iyidir? Doğrulukla bir olan benim dinim mi? Dindarcasına söz dinleyen ve iş yapan, iyilik yolunda giden umutlular, Ey Mazda, senin iyiliğine erişecekler mi? (10)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Senin dinini insanlara ulaştıran kimsenin katında, temiz hayalinde yeri olacak mıdır? Sen beni daha başlangıçta seçtin. Bütün ötekileri (yalana tapanlar) düşman sanıyorum. (11)

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Bu konuştuklarım arasında hangisi doğruluğun arkasında koşar, hangisi yalana tapar? Düşman hangi taraftandır? Yalnız yalana taraftar olan değil, ona nasıl davranılmalı? Böyle kimseyi senin düşmanlarından bilmek gerek değil midir? **(12)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Yalan ardında koşanları kendimizden uzaklaştırıp, doğruluk için kendilerini zorlamayanlar ve temiz huyla danışmaya çalışmayanları asiler tarafına süremez miyiz? **(13)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Yalanı, doğruluğun eline teslim edebilir miyim? Ta ki, onu ayininde müjdelendiği gibi yere vurup işkence içinde bıraksın ve bu büyük bozgunluk yalana tapanlara etkili olsun. **(14)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Birbirine diş bileyen iki kuvvet (doğru ve yalan) karşılaştıkları zaman yaradılışın ilk gününde alnımıza yazıldığı üzere, çaresiz taraftarı olduğumuz doğruluğun yardımı ile düşmanı benden uzaklaştırabilecek misin?

Bu iki savaşçı kuvvetten hangisine zafer vereceksin ey Mazda ! **(15)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Senin gösterdiğin yolda giderek, insanları koruması altına alacak olan kahraman kimdir? Bana bir esin ile bildir.

Bu cihana kurtuluş, mutluluk vermek işini görevlendirdiğin adaletli hakim (Zerdüşt'ün kendisi) kimdir?

Öyle adaletli hakim ki, buyruğa baş eğmek ve temiz huyluluk ondadır ve sen kendin onu istiyorsun. **(16)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Ey Mazda, sizin yakınlığınızla amacıma erebilir miyim, kendimi size yaklaştırabilir miyim? Sözlerim dokunaklı olacak mı?

Müjdelediğin gibi, gelişim ve sonsuzluk daima doğruyu izleyenlere kısmet olacak mı? **(17)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Ey Aşa, acaba bana vadolunan on kısrak, bir deve ve bir at gelecek mi?* Ey Mazda, böylece söz verdiğin sonsuzluğun mutluluğuna erişebilir miyiz? **(18)**

Sana soruyorum ey Ahura, bana doğruca bildir:

Bu dünyada sözünde durmayan, iş ve hizmet karşılığı olan ücreti ödemeyen kimsenin cezası nedir?

Böyle bir adamın, öteki dünyada karşılaşacağı cezayı biliyorum. **(19)**

Ahura Mazda dedi ki:

"Konuşmak istiyorum. Sen insanların en iyisi Zerdüşt, sesimi duy. Ben Ahura Mazda, seni yaratan, seçen, bundan sonra sesim sana konuşacak ve sana yaşamın gerçeklerini söyleyecek."

O artık Ahura Mazda'nın peygamberi idi. On sene dağda Tanrı'sı ile başbaşa kaldı. Artık korkulu düş görmüyordu. O'na sordu:

"Dünyada en iyi olan nedir, ikinci, üçüncü iyi nedir?"

Yanıt aldı:

"En iyi olan iyi düşüncedir, ikincisi iyi ve doğruyu

söylemektir, üçüncüsü ise, iyi ve doğruyu yaşamaktır. Düşünce iyi düşünülsün, söz iyi söylensin, iş iyi yapılsın. Zerdüşt! Eğer temiz ve kutsanmış olup, temizler şehrine gelmek istiyorsan, şu iki görevi yerine getirmelisin. Birinci görevin; varolmanın manevi hazzını, ölümlü dünyanın maddiyatının önünde tutup, maneviyata daha çok değer vereceksin; yani maddiyatı küçümseyerek, maneviyatın yok olmasını önleyeceksin.

İkinci görevin ise; her insana gerçeği söyleyip, bana karşı da dindarca davranacaksın; Bu demektir ki, kendin için beğenmediğin bir şeyi, başkalarına yakıştırmayacaksın.

Bu görevleri yerine getirirsen, ancak o zaman dindar ve bilge olabilirsin.

Dünyanın başlangıcında ışık, karanlığa konuştu.

-Bizim ruhlarımız aynı değil, ne öğrendiklerimiz, ne isteklerimiz ve arzularımız, ne inancımız, konuşmalarımız ve eserlerimiz, ne yaradılışımız, ne ruhumuz birbirine benziyor.

Karanlık ruh toprağın derinliklerinden çıkıp ışığı görünce, tekrar eski yerine döndü ve orada bir çok canavar ve cinleri yarattı. Işığa:

-Senin yarattıklarına yardım etmem bir yana senin tüm yaratıklarını yok etmek istiyorum, sonsuza dek öyle yapacağım, dedi.

Zerdüşt tekrar sordu:

"Dünyada en hoş olan nedir?"

Ahura Mazda ona yanıt verdi:

"İnsanın, kendini geliştirip aşmasıdır."

(Not: Para olmadığı için ücretler mal karşılığı ödeniyordu.)

Zerdüşt tekrar sordu:

"Ondan sonra dünyada en hoş ve iyi olan nedir?"

Yanıt:

"Temiz bir insan oturabileceği bir yerleşim alanı kurarsa ve burada ateş yanıyorsa, eşi ve çocukları, güzel sürüleri varsa, bu evde sevinç olur ve burada yaşam ve konuşma hoş ve güzeldir."

Zerdüşt on sene dağda inzivada kaldı. Kabilesine döndüğü an, otuz yaşında idi.

Filozoflar için "Sitelerin ve devletlerin vebası" deyimini kullanan, fakat sonradan stoacılığı (antikçağın maddeci doğa öğretisi) benimseyen, uzun yıllar sürgünde yaşayan Bursa'lı **DİON** (40-112), "Zerdüşt büyük bir özlemle haklılık ve bilgi için insanları terketti ve yalnız başına dağda bir mağarada yaşamaya başladı. Gökten bir ateş düştü ve tüm dağ yanmaya başladı ve hiç sönmedi. Bölgenin yöneticileri bu dağa, tanrılara tapınma için gelmişlerdi. Zerdüşt o anda ateşin içinden çıkarak, onlara göründü" demektedir.

Musevi ve Hıristiyan kaynaklarının çoğunda O, "Yıldızlardan gelen göksel ateşin hükümdarı" olarak anılır ve gökyüzünde yaşayan bir yıldız olarak kutsanır.

Yöresinde çoktanrıcılığa karşı bir savaş açtı. Ayrıca, var olan din adamlarının halk üzerindeki olumsuz etkilerine de karşı çıkıyordu. Kanlı kurban törenlerini reddediyor, boğa kurban etmenin büyük günah olduğunu söylüyordu. Bölgenin yöneticileri, din adamları ve çıkarları zarar görenler, O'nun karşısına geçtiler. Ayrıca dinsel bir hoşgörü ortamının da oluşmasını istiyordu:

"Ey Ahura Mazda, sen yaradılışın ilk gününden beri, kendi aklından insanlar için, din ve düşünce kuvveti yarattığın ve yaşamı madde kalıbına soktuğun, iş ve istenç yarattığın an istedin ki, her bir kişi kendi istenci ile inandığı yolda yürüsün." **(Yesna. 31/11)**

Yörenin yaşlıları O'nun küçüklüğünü anımsıyorlar, fakat Ahura Mazda tarafından gönderilen bir peygamber olduğundan şüphe ediyorlardı. Halkın bu durumu Zerdüşt'ü çok üzüyordu:

"Hangi ülkeye yöneleyim, nereye gidip sığınacak bir yer bulayım. Büyükler ve önderler benden kaçıyorlar. Ne köylülerden, ne de yalana bel bağlayanlardan, ki bunlar kente egemendirler, huzursuzum. Seni nasıl razı edebilirim ey Ahura Mazda.

Ben görevimi niçin ileri götüremediğimi biliyorum. Şunun için ki hayvan sürülerim ve çiftçilerim azdır. Ey Ahura Mazda, tapuna yakınmam var. Bir dost gereksinimi olan yoldaşına nasıl yardım ederse, sen de bana bak ve sığınacak bir yer ver. İyi huyluların ödülü nedir, bana bildir." **(Yesna.46/1-2)**

Zerdüşt sonunda Urmiye gölü yöresini terk etti. Yanında kendisine inanan amcasının oğlu ile bir kaç müridi vardı. Bindiği iki atla çekilen arabanın rotası, olayların geçtiği Med İmparatorluğunun Baktrian eyaleti idi. Başkenti Baktra (Belh-bugünkü Mezar-ı Şerif) da vali (satrap) olarak sonradan Pers İmparatoru olacak olan **1.DARİUS** (M.Ö. 558-486) babası Kavi soyundan **VİŞTAŞPA** (Güştasb-Batı dillerinde Hystaspes) bulunuyordu. Baktrian bugünkü Afganistan'ın kuzeydoğusunda Hindiküş (paropamisus)

dağları ile Ceyhun (Oxus) nehri arasında bulunan verimli, doğu-batı arasındaki ticarette merkezi olan bir ülke idi.

Yörenin halkı uzak bir ülkeden gelen Zerdüşt'ü hiç tanımıyor, fakat onu şaşkınlıkla dinliyorlardı. Diyordu ki:

"İlk olan temiz düşünce ile iyiyi düşünmedir, bundan sonra diğer şeyler gelir. İlk olarak bunu uygulayın. Temiz bir insan toprak üzerinde yürürse, toprak sevinir. Şimdi ikincisini dinleyin. Toprak ana bekliyor. Kendisinin yerden ışıklı dünyaya, güneşe çıkıp yükselecek çocuklarını karşılamak için, sizin onu süslemenizi istiyor. Toprak ekilmek istiyor. Ekilmezse üzüntü duyuyor, ekilmezse sevinmiyor. Kim toprağı işlerse, o da kazanacak ve sevinecektir. Çalışıp toprak işlenirse, dini inançda güçlenir. Ekinler başak verirken, kötü ruhlar korkmaya başlar. Değirmenler un için döndüğünde, kötü ruhlar istencini kaybederler. Her evde un olmalı ki, kötü ruhları yenebilelim."

Devam ediyordu:

"Erkek olsun, kadın olsun kim benim için, yaşamında iyi saydığım şeyleri yerine getirirse, onun doğruluğuna ödül olarak temiz huyluların ülkesini (cennet) bağışla. Sırat köprüsünü (Çunvent peretev) sana tapınmaya memur ettiğim bütün insanlar ile beraber geçeceğim.

Kötü ruhlar, öbür dünyada sonsuz yaşamdan yoksun kılmak için insanları çirkin işlere yönlendirirler. Sırat köprüsüne yaklaştıkları zaman, onların ruh ve vicdanları korku içinde kalacaktır. Onlar yalanın evinde (cehennem) sonsuz olarak kalırlar." **(Yesna. 46/10-11)**

Zerdüşt, Müslümanlıktan bin yıl önce sırat köprüsü kavramını ortaya atmıştır.

Vali Viştaşpa'nın görevlileri bu gizemli kişinin varlığını kendisine bildirdiler, o da Zerdüşt'ü konağına davet etti. Valinin yanında yetmiş kadar din adamı vardı. Bu din adamları ile tartışmaya girdi ve hepsini matetti. Ona saygı göstererek, konağında ona yer verdi ve Avesta'yı okuduktan sonra düşüncelerini açıklayacağını söyledi. Valinin emrindeki din adamları onu tartışma yolu ile yenemeyeceklerini anlayınca hileye başvurdular. Zerdüşt'ün yatağına kan, saç, köpek kemiği, kesilmiş kedi başı koydular ve onu sihirbazlıkla suçlayarak valiye haber verdiler. Vali ansızın Zerdüşt'ün odasına girdi; o pis nesneleri görünce kızdı, onu zindana attırdı. Bir kaç gün Zerdüşt zindanda kaldı. Bu sırada valinin çok sevdiği atlarından biri bir kazaya uğradı ve hayvanın dört ayağı da kamına girmişti. Veterinerler ne kadar çalıştılarsa da, atı sağlığına kavuşturamadılar. Zerdüşt bu olayı duyunca, zindan bekçisi ile valiye atı iyileştireceği haberini gönderdi. Zindandan çıkartıp makama getirdiler. Dört önerisi olduğunu, bunları kabul ederse atı iyileştireceğini söyledi. Önerileri şunlardı: Vali, oğlu İsfendiyar, eşi, Zerdüşt'ün getirdiği dini kabul edecekler ve kendisini sihirbazlıkla suçlayanlar cezalandırılacaktı.

Viştaşpa önerileri kabul etti o da atı dua ile iyileştirdi. Onu sihirbazlıkla suçlayanlar ise idam edildiler.

Bu sırada valinin babası ve kardeşi büyük bir hastalığa tutuldular. Doktorlar tedavi edemediler. Zerdüşt yine dua ederek, onları hastalıktan kurtardı. Zerdüşt'ün dört önerisine karşı Viştaşpa da ondan dört şey istedi:

1-Cennetteki yerini görmek;

2-Yaşayacağı zaman içinde hiçbir kıyıma uğramamak;

3-Evrenin gizlerini öğrenmek;

4-Sonsuz yaşamak.

Zerdüşt bunlardan birincisini valiye, diğer üçünü de yakınlarına vermek üzere kabul etti. Biraz süt ve nar getirtti. Avesta'dan bir kaç bölüm okuyarak, bunları üzerlerine üfledi. Sütü valiye içirdi. Vişţaşpa maddi alemden çıkıp cennete yükseldi ve oradaki yerini gördü. Bir bardak sütü, vezir Camasb'a içirdi. (Bu vezir sonradan Zerdüşt'ün kızı Pouruçiste ile evlenmiştir). Camasb sütü içer içmez, evrenin bütün bilgilerine sahip oldu. Nar tanelerinden bir miktar, oğul İsfendiyar'a verdi. O da tunç gövdeli oldu. Bir bardak sütü de İsfendiyar'ın kardeşi Peşutene'ye verdi. O da sonsuz yaşayışa kavuştu.

M.Ö. 588 yılında vali Vişţaşpa, bütün saray ileri gelenleri ile birlikte Zerdüşt dinini kabul etti.

Yesna 46/14'te Zerdüşt Ahura Mazda'ya, ısrarla vali Vişţaşpa'yı korumasını ve ona güç vermesini istemektedir:

"Vişţaşpa dinin yardımcısıdır. Ey Ahura Mazda temiz huyluluğunu bildirdiğim, övdüğüm bu kişi senin yanında yaşayacaktır."

Zerdüşt'ün ölümünden sonra, damadı Camasb onun yerini aldı.

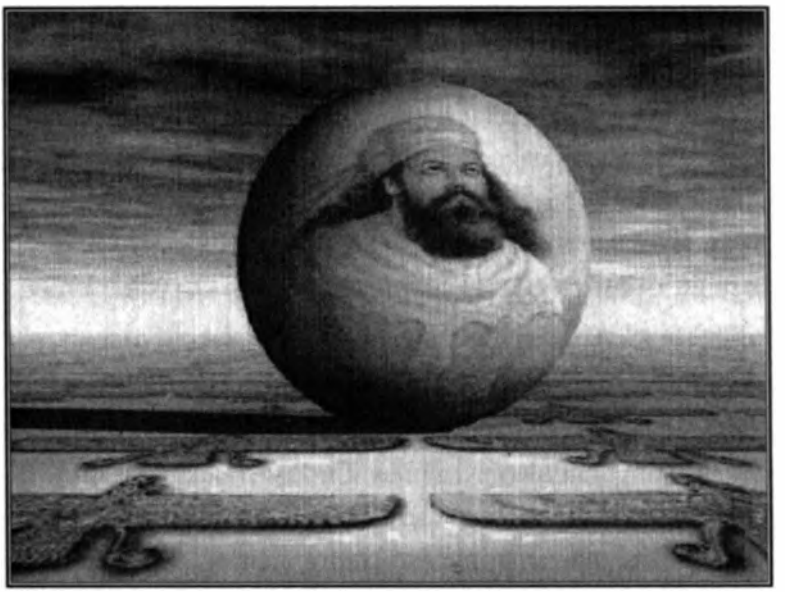
Zerdüşt, Baktrian yöresinde dini inanç öğretisini yaygınlaştırdıktan sonra yeniden doğum yeri olan Urmiye yöresine geldi. Bu defa yöre halkı tarafından çok iyi karşılandı. Kısa sürede geniş bir taraftar kitlesine sahip oldu.

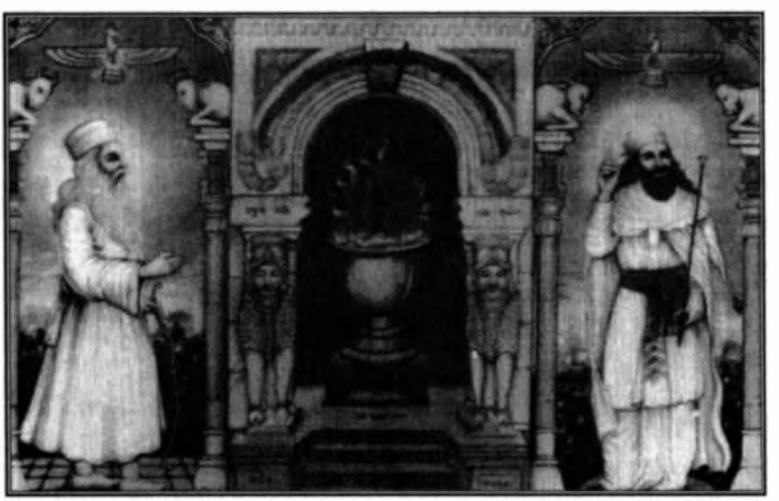
Zerdüşt uzun ve yorucu bir yaşantının sonunda, soyu Arilerin Tanrısı Ahura Mazda'nın kökü Zervanizm ve

Mithraizme dayanan reformist öğretisi ile donattıktan sonra yorgun düşmüştü. Yaşantısının son günlerini kendisine peygamberlik gelen mağarada geçirmek istedi. Tekrar Elbruz dağlarına çıktı. Yanında kendisine yardımcı olan bir çoban vardı. Bir gece asasını eline almadan, yüksek bir doruğa çıktı. Ahura Mazda'nın görkemli gücünü seyretmek istiyordu. Sonra ayaklarının önünde bir ışık demeti oluştu. Bu demet, evrenin sonsuzluğuna kadar uzanıyordu. O, ışık demeti içinde göğe uçtu.

Yardımcısı çoban ona yiyecek, içecek getirmişti. Mağarada yalnızca, üzerine yazı yazdığı derileri ve asasını gördü. Tüm aramalarına rağmen Zerdüşt'ü bulamadı. Başını kaldırıp göğe baktığında ise, iki kartalın daireler çizerek yükseldiğini ve ışığa kavuştuklarını gördü. Zerdüşt'ün o esnada, kimilerine göre 77, kimilerine göre 83 yaşında bu ölümlü dünyadan ölümsüz dünyaya göçtüğü söylenmektedir.

Bu masalımsı ve gizemli yaşam öyküsü İran'lı kelam (Tanrı'nın varlığını konu alan) ve tarih bilgini Ahmet bin **EŞ-ŞEHRİSTANİ** (1076-1153)'nin, var olan tüm inanç felsefelerini tarafsız ve yargısız olarak araştırdığı ve sonradan yazdığı "Milel ve'n Nihal" adlı yapıtından aktarılmıştır. Bu yapıt sonradan birçok edebiyatçıya ve araştırmacıya esin kaynağı olmuştur. Dilimize çevirisi yoktur.

ZERDÜŞTÇÜLÜK
"Zoroasterisme"

Zerdüşt'ün öne sürdüğü inancın temelini "Aydınlık-iyi", "Karanlık-kötü" gibi iki karşıt öğe oluşturmaktadır. Bu karşıtlık kavramı Zerdüşt'ten önce de, sonra da inanç düzenlerinde vardır. Eski Mısır'da Hermetizm'de (Osiris-Seth), Çin'de (Yin-Yang), Hindistan'da (Brahma-Siva), Ege'de (Zeus-Hades), Germen Mitolojisi'nde (Asen-Venen) ve Türk Şamanizmi'nde (Ülgen-Erlik) kavramları buna örnektir. Sisam adalı **FİSAGOR** (M.Ö. 580-500) ustanın on çiftten oluşan bir "karşıtlar tablosu" bulunmaktadır. On sayısı Fisagorcular için kutsal bir sayıdır. Zerdüşt'e göre, evrene egemen olan bu iki güçtür. İyiliğin simgesi aydınlık, kötülüğün ise karanlıktır. İyilik tanrısal bir kökle donanmış olan Ahura Mazda (Hürmüz)'nın, kötülük ise Ehriman (Ahriman)ın kişiliğinde toplanır. Zerdüşt'e göre kendisini görevlendiren, bütün insanların mutluluğu için çalışması emrini veren ulu tanrı Ahura Mazda; evrenin yaratıcısı, erdemlerin, iyiliğin, güzelliğin, sevgi ve saygının kaynağıdır. O'nun simgesi aydınlık veren Güneş'tir. Gökyüzünü aydınlatan, kötülüğün kaynağı olan karanlığı evrenden kovan o'dur. Güneş'in yeryüzündeki simgesi ise ateştir, ateşin bulunduğu ocaktır. Ahura Mazda ve Ehriman kavramları, Zerdüşt'ten önce de vardı. Osmanlı yazar ve tarihçi **AHMET MİDHAT** (1844-1912) Ehriman için şöyle diyor:

"Ehriman, yaratıkların yakalandığı tüm kötülüklerin, kıyımların ve kıyım demek olan bilgisizliğin ve yalanın yaratıcısıdır."

Zerdüşt için ocak, tanrısal bir nitelik taşıdığından kutsaldır. Bu nedenle sönmemesi gerekir. Gerek Güneş, gerek onun simgesi sayılan ocak, insanın gövdesinde ısı olarak bulunur. Sıcaklık insana enerji kazandırır, bu nedenle iyiliktir. Sıcaklığın karşıtı olan soğukluk ise, karanlıktan geldiği için kötülüğün simgesidir. İnsanın enerjisini, dolayısı ile çalışmasını engeller.

Geleneklerimizde de ocağın ayrı bir yeri vardır. Deyimlerimiz arasında bir kimseye korunması için sığınmak ya da ondan yardım istemek "Ocağına düşmek"; bir insana büyük kötülüklerde bulunmak, evini barkını, çoluğunu çocuğunu yok etmek için "Ocağına incir ağacı dikmek"; evinin ailesinin dağılmasına yol açmak için "Ocağını söndürmek"; ayrıca bir kişinin soylu bir aileden geldiğini kanıtlamak için "İyi bir ocaktan, Ocakzade" deyimleri bugün dahi kullanılmaktadır.

Türklerin eski dini Şamanizmde bir ocak inancı vardır. Bu inanca göre, tan yeri ağarırken, evin kadını yani ana, ocağı yakar ve aile bireyleri ocak başında toplanarak Tanrı (Ülgen) ya tapınımda bulunur ve bu törene baba başkanlık ederdi. Yapılan bütün yakarılarda, ölmüş olan "Ata" aracılığı ile Ülgen'e ulaştığına inanılırdı.

Günümüz dinbilimcilerinden Prof. Dr. **Cavid SUNAR** "Tasavvuf Tarihi" adlı yapıtında şöyle yazıyor:

"Ancak yapılan bu yakarıların Tanrı katında beğenilmesi için, o aileden hiç birinde ırz noksanlığı ve ırz düşmanlığının olmaması gerekir. Aksi halde, evin avlusunda gömülü olan atanın ruhu, bu yakarıları Tanrı'ya ulaştırmaz ve yalnız bu kadarla da kalmayarak, Tanrı didarından (yüz, çehre) da

yoksun kalır ve utancından başka insanların yüzüne de bakamaz olur ve yer yüzünde serseri bir hortlak olarak dolaşmaya başlar. Türk aile bireyleri ise, atalarının Tanrı didarından yoksun kalmasını ve bir hortlak olmasını istemez. Bu nedenle Türklerde ırz düşmanlığı yoktur."

Çağımız Rus araştırmacılarından **A.V.ANOHİN** "Altay'lı Şamanistlerin materyerleri" adlı yapıtında bir yakarış aktarıyor:

"Üç köşeli taş ocak, alevli yanan al ateşim! Taş ocağımız yerinden oynamasın, daima yansın! Yaktığımız ateş alevli olsun. (Not: Şamanistlerin inancına göre ateş tanrısının bıraktığı ateş, alevsiz ve soğuk olurmuş) Tarhana pişirdiğimiz ocağın külü çok olsun! Soyumuz kesilmesin, sürsün, biri giderse biri gelsin! Ey, Abukan dağının payı, ey ay ve güneşin parçası olan ateş! Bereket ver, kısmetimiz bol olsun."

Yine günümüz Türk araştırmacılarından Prof. Dr. **Abdülkadir İNAN** "Tarihte ve bugün Şamanizm" adlı yapıtında şöyle diyor:

"Kırgızlarda düğün töreninde ateş ve ocak, tıpkı Altay Şamanistlerinde olduğu gibi, en önemli unsurdur. Kırgızlar'ın (Manas) destanında, bir gelinin kayın babasının evine girdiği şöyle tasvir edilir (kızlar ve gelin çift olup eve girdiler. Genç gelin Aksaykal eğilerek selam verdi:Aksaykal ateşe yakın geldi, eğildi ve ateşe selam verdi.)

Yakut Türkleride, and törenlerini ateş ve ocak karşısında yaparlar. Anda formülü (büyük babamız ateş karşısında and ediyorum) diye başlar ve (yemeklerimden attığım alevli ateş ile and ediyorum) diye son bulur.

Şamanistlerin yaptığı her törende ateş bulunur, kurbanlık hayvan hangi ruh için olursa olsun, bir parçası önce ateş ruhuna sunulur.

"Zerdüşt'e göre insan bir sevgi varlığıdır ve bu sevginin sınırı yoktur. Bu nedenle insanın kendi soydaşları gibi hayvanları, bitkileri, bütün doğa yaratıklarını sevmesi gerekir. Çünkü Ahura Mazda'nın Güneş'i dünyayı aydınlatırken, yarattıkları arasında bir ayrım yapmaz, aydınlığını onlara eşit olarak gönderir. Bir sevgi bütünlüğü olan insanın hayvanlara acı çektirmesi, onları kesmesi, yemesi, özellikle dini törenlerde hayvanları kurban olarak sunması gereksizdir, bu eylemler tanrısal istence, kişisel olgunluğa ve yetkinliğe de aykırıdır. Sevginin özü kişinin kendi varlığında başka bir varlığı bulmasıdır. Seven insan kendisinde bir başkasını, bir başlıcasında kendini bulan insandır. O'na göre sevginin karşıtı olan kızgınlık, öfke, çekememezlik, dargınlık, başkalarına karşı kötü düşünceler beslemek, kişiyi doğruluktan yoksun bırakan kötülüğün, yani Ehriman'ın buyruğu altına girmektir. Ehriman bilgisizliğin, sevgisizliğin, karanlığın, barış ve kardeşlik duygularının yayılmasının önleyicisidir.

Cahil insan, Ahura Mazda'nın katına ulaşamaz. Bilgi, insanın gönlünü aydınlatan tanrısal bir ışındır ve sevgi ile biçimlenen bir mutluluk unsurudur. Mutluluk kişinin aydınlanması ve karanlığın etkisinden kendini kurtarmasıdır. Mutluluğu sağlayan sevgi, insanda yaratıcı gücün de kaynağıdır. Çünkü sevgi ile yaratıcılık birbirlerine gereksinim duyar. Bütün bu özelliklere her kişiden önce halkı yönetenler uymalıdırlar.

İnsan, Ahura Mazda'nın simgesi olan kutsal ocağı hiç bir zaman söndürmemelidir. Bu ocak ölümsüzlüğün ve evrensel

bir varlık olmanın kaynağıdır. Ateş kurucu, unsur değil yüceltici, yetkinleştirici, dirilik verici ilkedir. Ocağa yaklaşmak için kişinin arınmış, doğru olması, bilgi ile donatılmış olması gerekmektedir. Çünkü ocakta yanan ateş yalnız çevreyi değil, bilge kişinin içini de aydınlatır, ona başkalarını sevmenin yolunu gösterir. Zerdüşt'e göre ruhlar ölümsüzdür, bu ölümsüzlük tanrısal öze ortak oluşu yüzündendir. Bu görüş ileride dilimizde "Kamutanrıcılık" sözcüğü ile tanımlanan müslüman dünyasında "Vahdet-i Vücud", batı dünyasında "Pantéizme" anlayışına temel motif olmuştur. Ayrıca Türk tasavvufunda Tanrı istenci ile insan istencinin birleşimini anlatan "Vahdet-i Kusûd" ile Tanrılık bir ruh durumuna geçişi anlatan "Vahdet-i Şühût" görüşlerinin de temelidir.

Her insan, yaşantısı boyunca eylemlerinden dolayı, ruhsal evrende Ahura Mazda'ya karşı sorumludur. İnsanoğlu istenci ve aklı nedeni ile iyiyi, güzeli, doğruyu ve erdemleri seçebilecek konumdadır, bu yaradılışından gelen özelliği ile Ehriman'a uyarak karanlığa, kötülüğe yönelmemesi gerekir. İnsan varlığı iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, doğruluk ile eğriliğin, aydınlık ile karanlığın savaş alanıdır. Bu savaşta, iyi istence, güzel akla, erdemli aydınlığa uymayan kimse kötülüğe, karanlığa yenik düşer. bunda suç tamamen kendindedir, çünkü kendisini uyaran Ahura Mazda'ya uymamıştır.

Özellikle kutsal ocağı söndüren kimse kötülükten kurtulamaz, kötülük karanlıkla gelir. Yanan ocak çevreyi aydınlattığından karanlığa sığınan kötülük onun yanına gelemez.

Ege Mitolojisi'nde "Hestia", Roma Mitolojisinde "Vesta" adı verilen, içinde kutsal ateşe özgü evlerde, bir ocak (arium) bulunurdu. Mart ayının birinci günü hariç olmak üzere bu ocaklar gece gündüz yanardı. Mart'ın birinci günü ise, ocaklar temizlenmek üzere söndürülür, ikinci günü yakılırdı. Bu yakma olayında başka bir ateş parçası kullanılmaz, iki meşe odununu birbirine sürtmekle yapılırdı. Bu ocakların sönmesi ocağa bağlı aile için bir kıyım sayılırdı. Kim kimden esinlenmiş bilinemiyor.

Zerdüşt inancında ateşin bulunduğu ocaklara "ateşgah" adı veriliyor. Ateşgah'lar ayrıca Zerdüşt dininin tapınaklarıdır. Ateşgahlarda görev yapan din adamları, (bunlara "Mobed yahut Mobez", en kıdemlisine "Mobezan" denilirdi. Saray protokolünde yerleri vardı.) solumalarından ateşin etkilenmemesi için ağız ve burunlarını bir bez parçası ile örterlerdi. Hiçbir zaman ateş üflenmez, rahatsız edilmezdi. Onu rahatsız etmek büyük bir suç sayılırdı. Bu görüşü coğrafya ilminin kurucusu Amasya'lı **STRABON** (M.Ö.63-M.S.23) on yedi kitaptan oluşan ve günümüze kadar ulaşan "Coğrafya" adlı yapıtında da doğrulamaktadır. Ayrıca Strabon, komşu Zela (Tokat-Zile) ilçesinde "Anahit" adlı Zerdüşt mabedinde her yaz "İskit Bayramı"nın kutlandığını yazmaktadır (Coğrafya. 11.8/4-5). Ateşe odunlar elle atılmaz, zorunlu olarak maşa kullanılırdı. Bunun nedeni elde bulunan kirin odunlara bulaşmasını engellemekti. Ayrıca ateşin suçlular ile suçsuzları da ayırdığına inanılırdı. Bu nedenle insanlar işledikleri günahlarından temizlenmek ya da suçsuz ve günahsız olduklarını kanıtlamak için ateşin içinden geçerlerdi. Suçsuzlar yanmaz, suçlular yanardı. Bu ateş sınavı

günümüzde başta Polinezya takım adalarında olmak üzere başka ilkel kavimlerde de sürdürülmektedir.

Yeni bir yılın başlangıcı yahut bahar bayramı sayılan 22 Mart günü kutlanan Nevruz (yenigün)'da yakılan ateşin kökeninde de Zerdüşt inancı yatmaktadır.

Zerdüşt'ün inanç felsefesine ve insanoğlunun yaşam görüşüne ne katkısı olmuştur? Kısaca söylemek gerekiyorsa o, bir inanç devrimcisidir.

İnsanoğlu, bilinçli evre geldiği an aklını kurcalayan ilk konu "Ben neyim?" olmuştur. Bu kimlik arayışının ardında evrenin ve kendisinin yaradılışı, çoğalışı, evrimi ve ölümü yatıyordu. Bunlar evrende tanıdığı bütün canlılar için de geçerli idi. İnsanoğlu görünmez ve bilinmez bir ruh ile görünür ve bilinir bedenden, yani maddeden gelmiş iki yönlü bir bilmecedir. Fakat bu bilmeceyi de çözme yetisi yine insana verilmiştir.

Bütün dünya mitolojileri birbirine çok benzeyen yaradılış öyküleri ile doludur. Bu öykülerin hepsi insanın yaratıcı gücü ile doğaüstü kuvvetlerin egemenliğinin tanınması ve tapılması üzerinedir. İnsanoğlunun iki tanrıcılıktan tek tanrıcılığa geçişte araya giren ilginç bir inanç görüşü vardır. Din tarihçileri, her nedense bu özelliğe fazla değinmemişler. Bu görüşe "Monolatrié" denilmektedir. Bilindiği gibi "Mono"nun karşılığı tekdir. "Latrié"nin karşılığı tapınmadır. Kelimenin dilimizde bir karşılığı yoktur. Anlamın başka tanrıların da varlığını kabul ederek tek tanrıya tapma"dır. Çok tanrıcılığın en uç noktasıdır. Belçikalı dinbilimcilerinden, çağımız düşünürlerinden Jacques **LECLERCQ** bir yapıtında "Öteden beri tek tanrıcılık diye adlandırılan, aşama sırasında

(Hiérarchie) bağlanmış bir çok tanrıcılıktan başka bir şey değildir." demektedir. Çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa bir monolatri döneminde geçilmiştir. Bu döneme özgü nitelik baş tanrı buyruğunda olan ikinci tanrıları, bir tanrı değil "Göksel yaratıklar", diğer bir bakışla müslümanlığın ve hıristiyanlığın "Melek-Ange-Angel"leri olarak tasarlamaktır. Bu göksel yaratıklar diğer bir deyimle Melekler kavramını ilk ortaya atan Zerdüşt'tür. Tanrı Ahura Mazda emrinde bulunan altı adet melek şunlardır:

-Vohumen (Vo'hu Man'ah): İyi anlam, iyiyi düşünme, iyiyi yapma, iyiyi söyleme olup, ışığın ruhu anlamını taşır. İyilere ve haklı olanlara yardım eden, iyiyi ve kötüyü belirleyen, iyilerin cennete girmelerini sağlayan bir melektir. Bilgi ve bilgeliğin simgesidir. Ahura Mazda ile Zerdüşt arasında ilişki kurmuştur. Müslümanlıktaki Cebrail ile eştir. (Good Sprite)

-Aşa (Asha): Doğruluğun düzenidir. Ahlaksal planda doğruluğun ve adaletin simgesidir. (Order-Juctice)

-Hşatra (Chshathra): İyiliklerin egemenliğini savunan güçtür. İyi olanların yaratılıştan gelen tüm özelliklerin kötülüklerden korunmaları için gerekli güç ve kuvveti verendir. (Kingdom)

-Armaiti (Sarusvati): Bereketliliğin simgesidir. Tüm canlılar ve toprakla ilgilidir. Ürünlerin bolluğunu sağlamakla görevlidir. (Moderation)

-Horvatat (Hau'rvatat): Sağlıklı yaşamanın ve ölümsüzlüğün simgesidir. (İntegrity)

-Amertat (Amer'etat): Yaşam ve yaşamı renklendiren, neşelendiren her şeyin, sevginin simgesidir. Dişidir. Ahura Mazda'nın kızı sayılır. (İmmortaty)

Bu altı meleğe Zerdüşt öğretisinde "Ameşaş Spentas" (Holly İmmortals) denilmektedir. Tanrı Ahura Mazda ile yedi kişilik bir kabine oluştururlar. (İngilizce karşılıkları 1990'da Leiden-Hollanda'da yayınlanan "The Encylopaedia of İslam"dan alınmıştır.) Avesta, Yaşt 13/81'de:

"Tüm yedisi aynı düşünen, yedisi aynısını konuşan, yedisi aynısını yapan" denilmektedir.

Bir gün Zerdüşt'e "Tanrı'nın yardımcıları var mıdır?" diye sorulduğunda "Tanrı'nın yardımcıları meleklerdir." dediği söylenir. Ahura Mazda'nın ikizi kötülükler-karanlıklar koruyucusu Ehriman'ın yanında, buyruğunda altı dev bulunmaktadır. Bunlar: Aeşma (ölüm korkusu), Hazah (şiddet, sertlik), Röma (vahşet, korku), Ahitay (pislik, kirlilik), Doloza (yalan) ve Töviş (kabalık) olarak isimlendirilirler.

Seneler sonra hıristiyanlıkta, bin sene sonra müslümanlıkta da melekleri görüyoruz. Hıristiyanlıkla Michel, Gabriel, Raphael v.b., müslümanlıkta Cebrail, Azrail, Mikail, İsrafil v.b. isimleri ile yine karşımıza çıkıyorlar.

Zerdüşt hayvanların kurban edilmesine de karşıdır. Hayvanların da kutsal bir yaşam hakkı olduğunu düşünmektedir. O kanlı kurbanların yerine ekmek ve su yahut süt, su, bal ve şarap karışımı yapılan bir içkinin kurban olarak sunulmasını savunur. "Haoma" denilen kutsal bir içkileri vardır.

Sırat köprüsü kavramını da tektanrılı dinlere Zerdüşt sokmuştur. "Cunvent Peretev" adı verilen bu köprü, üzerinden geçişte iyi iş görenler için genişliyor, kötü iş

yapanlar için kılıç ağzı kadar ince ve keskin oluyormuş. Sözcük anlamı "Hüküm köprüsü"dür.

Zerdüşt'ün öğretisinde cennet ve cehennem kavramları da vardır. Hüküm köprüsünden geçenler cennete, geçemeyip düşenler Ehriman'ın yanına, yani cehenneme gideceklerdir.

Tapınımlarını ateşe yüzleri dönük olarak yaparlar. Dini törenlerde inananlar birbirlerinin yüzlerini görecek şekilde dururlar. Bu insan ruhunun yüzde yansımasının görülmesidir.

Kadınlara anne olmalarından dolayı son derece saygılıdır. Çocukların yetiştirilmesinde anne ve babayı beraberce sorumlu tutmuştur. Ne sosyal, ne de dini açıdan kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrıcalık olmayıp, ikisi de eşit hak ve görevlere sahip olarak değerlendirilmektedir. Ahura Mazda kadın ile erkeği bir arada ve birbirlerine arkadaş olarak yaratmıştır. Tek evlilik yandaşıdır.

Hayvancılığın gelişmesini istemektedir. Hayvancılık yöresinin başlıca geçim kaynağıdır. Yararlı hayvanlar, zararlı hayvanlar ayrımını yapmıştır.

Zerdüşt toprağı tüm canlıların anası olarak görmüştür. İnsanların geçim kaynağı olan toprağın iyi işlenerek bol miktarda ürün alması ve bunun sonucu olarak halkın bolluk içinde mutlu olacağını dile getirmiştir.

Madenleri, işlendiği için Tanrı'nın insanlara hediyesi olarak görmüştür. Madenleri kirleten pası Ehriman'ın yarattığını vurgulamıştır.

O'nun öğretisinde iyi huylu ve çalışkan çiftçi her zaman Ahura Mazda'nın gerçek bir hizmetlisidir.

Bilgi, Ahura Mazda'nın insanlara verdiği veya vermek istediği en kutsal değerdir. Bilgisizlikten nefret ettiği gibi, insanları kötülüklere karşı savaşta güçsüz düşüren bir karanlık olarak görür. Zerdüştçülükte ölü gömme kuralı yoktur. Çünkü cansız insan bedeni toprağı kirletir. Ölen kişi yüksek yerlerde kurulan ve "Sessizlik kulesi" adı verilen yapılarda yabani hayvanlara ve kuşlara yem olarak bir törenle bırakılırdı. Sonradan kemikleri toplanıp gömülürdü.

Tüm konuşmaları şiirseldir. Bu şiir dili ile öğüt verme işi sonradan Anadolu ozanlarında müziğin de katkısı ile sürdürülmüş ve sürdürülmektedir.

Zerdüşt'ün kutsal kitabının adı "Avesta"dır. "Metin-Text" anlamına gelmektedir. Avesta'nın oniki bin sığır derisi üzerine yazıldığı, bunların birçoğunun İran'ı işgal eden Makedonya kralı **Büyük İSKENDER** (M.Ö.356-323) tarafından yaktırıldığı iddia edilmektedir. Fakat Makedon kaynaklarca bunların İskender tarafından İskenderiye'ye gönderildiği, ünlü kütüphanede saklandığından söz edilmektedir. Bu kütüphane M.Ö.43'de çıkan bir yangında büyük hasar görmüştür. Roma İmparatoru **Lucius AURELİANUS** (215-275) döneminde çıkan bir iç savaşta ikinci darbeyi yedi. 390 yılında tapınak yıkıcısı İskenderiye piskoposu Theophılos 400.000 cilt kitabı yaktırdı. Sonradan yayılmacı Araplar tarafından tamamen yok edildi. Bu yakılma ile ilgili bir çok öykü vardır. Bu öykülerin en önemlisi Arap Doktor **Abdel Al LATİF** (1160-1231) tarafından yazılmıştır. Latif'e göre İskenderiye kütüphanesi kumandan Amir İbn Al Aş tarafından yakılmıştır. Kitaplar İskenderiye hamamlarını ısıtmak için yakacak olarak kullanılmış, binlerce değerli kitap altı ay boyunca

İskenderiye hamamlarını ısıtmıştır. Bunun emrini de bizzat halife Ömer'in kendisi vermiştir.

İskender'in istilasından sonra elde kalan metinler Zerdüşt inancına bağlı olanlarca saklanmış, fakat Arapların Sasani Krallığı'nı istilasını takiben (651)'de müslümanlığı kabul etmeyip Hindistan'a kaçan, sonradan "Parsi" adını alanlar aracılığı ile dünyaya tanıtılmıştır. Bu tanıtma işinde Fransız **Abraham ANGUETİL-DUPPERON** (1731-1805)'un büyük emeği vardır. Dupperon, Paris Üniversitesi'nde İbranice, Farsça ve Arapça eğitimi görmüştür. 1754'te parasız, yardımsız, büyük tehlikeler içerisinde, gemici olarak Hindistan'a gitmiş, Zerdüştlerle yakınlık kurmuş, 1762'de ikiyüze yakın el yazması ile Paris'e dönmüş, 1771'de Avesta'yı derlemiş ve yayımlamıştır. Avesta beş bölümden oluşmaktadır.

1-YESNALAR: 72 ilahiden meydana gelmiştir. Her ilahiye "Gata" denilmektedir, anlamı "Yakarış"tır. 28-34 ile 43-51 ve 53. gataların büyük olasılıkla Zerdüşt'ün dönemine ait olduğu sanılmaktadır. "Yesna"nın karşılığı "özdeyiş"tir.

2-VİSPRAT: Dini önderlere bağlılık andlarıdır.

3-VENDİDAT: Tapınmaya, tapınma dışı yaşama ilişkin kurallardır.

4-YASTHLAR: Zengin efsane öğelerini kapsamaktadır.

5-HURDE AVESTA: Küçük Avesta'da anlamındadır. Avesta'nın bir yorumudur. Sasani Kralları tarafından M.S.3-7 YY'larda derlenmiştir.

Avesta'nın Gataları, yakarış ve özlü sözlerle doludur. Zerdüşt'ün en belirgin öğretisi, insanların güzel 'Tıynet-

Tı'ynet"li olmalarını öğütlemesidir. Bu sözcüğün günümüz Türkçesinde karşılığı "Yaradılış, huy ve maya"dır. En iğrendiği nesne "yalancılık"tır.

Ulu Zerdüşt'ün sözlerinden birkaç örnek:

-Ben temiz huy ile beraber inancına bağlı olanların ruhlarını korumak görevi ile yükümlü olan bir insanım. Çünkü iyi işi Ahura Mazda'nın ödüllendirdiğini biliyorum. Bedenimde erk ve güç oldukça, insanlara doğruluk yolunu göstereceğim. (Yesna: 28/4)

-Ey Ahura Mazda, sana gönül gözü ile baktığım zaman düşüncemin kuvveti ile anladım ki ilk sensin, son sensin, temiz huyun babası sensin, doğruluğu yaratan sensin, dünya işlerinin adaletli yargıcı sensin. (31/8)

-Doğruluk dostuna inanan, ileriki yaşayışta; uzun süren bir alçaklık, karanlık, kötü yemek, ağlamak, inlemek nedir bilmez. Fakat siz ey yalana tapanlar, eğer işleriniz vicdanlarınıza yol gösterirse hayatınız böyle geçecektir. (31/20)

-Yalana tapana karşı dili ile, düşüncesi ile, elleri ile savaşan veya yalan peşinde koşanlardan birini hayır dinine sokan, Ahura Mazda'nın rızasını kazanır ve kurtulur. (33/2)

-Saltanat sizindir, kudret sizindir ey Mazda, ey Vohumen ve ey Aşa. Sizden dileğim şudur ki, güçsüzlerin ve çaresizlerin ellerinden tutunuz. Biz kendimizi yol kesen şeytanların ve insanların sürüsünden ayırdık. (34/5)

-Her şeyden kutsal olan Ahura Mazda'nın bana söylediği şeyden söz etmek istiyorum. O öyle bir sözdür ki, insanlar için onu işitmekten daha iyi bir şey olamaz:

O kimseler ki beni benimsemek için Zerdüşt'e itaat ederler; böyle kimseler temiz huy yolunda çalıştıkları için olgunlaşırlar ve sonsuzluğa erişirler. Böyle söyledi Ahura Mazda. (45/5)

-Yarar ve zarar onun elindedir, Onu şimdiki zaman ile geçmiş ve gelecek zamanlarda yaşamış olan, yaşayan ve yaşayacak olanlar bileceklerdir. Doğruluğa tapanların ruhu daima mutlu olacak, yalana tapanlar zorluk ve işkenceye uğrayacaklardır. (45/7)

-Kendisinden sığınacak yer istendiği halde yardım etmeyen kimse, yalana tapanlarla bir olacaktır. (46/6)

-Ey Mazda, bu kutsal akıldan yalana tapanlar ziyan gördü, doğruluk ardında koşanlar değil.

İnsan; -malı çok olsun az olsun- doğruluk yoluna gidenlere dost, yalana tapanlara düşman olmalıdır. (47/4)

-İyi yöneticiler iyi iş yapmalı ve iyi öğretime göre saltanat sürmelidirler. Eğer yapmazlarsa, kötü yöneticiler başımızda buyruk yürütüp dururlar. Ey Armaiti, ey her şeyden daha övülmüş olan; ahret dünyasının yaşayışını güzelleştir, hayvanlar için ekin hazırla, onları bizi beslemeleri için yetiştir. (48/5)

-Ey Ahura Mazda, bizim ayinimiz doğruluk üzerine kurulmuştur; bu yüzden yararlıdır. Batıl mezhebin temeli yalan üzerinedir; bu yüzden ziyan vericidir.

Bunun için istiyorum ki, insanlar temiz huya katılsınlar ve yalana tapanlarla bütün ilişkilerini kessinler. (49/3)

Ayrıca Zerdüşt hakkında Avesta'da:

"O, istenildiği gibi iyi bir yönetici ve aynı zamanda da, bilgelik yolunda olan bir öğretmendir. O iyi duygunun eylemlerini dünyamızda, O her şeyi bilene versin ve egemenlik ülkesinde Ahura Mazda için olsun. Çünkü Zerdüşt fakirler için atanmıştır. Bilgelik en büyük iyiliktir, o mutluluktur, bizim için mutluluk, yani bilgelik en büyük mutluluk içindir." (Yasna. 27/13-14)

Pers İmparatorları, Zerdüşt dinini benimsemişlerdir. Sonradan Sasani İmparatorları da aynı yolda yürümüşlerdir. Zerdüşt'ün ilk müritlerinden Bakthia valisi Viştaspa (Güştash-Itystaspes)'nın oğlu olan İmparator **1.DARIUS** (Saltanatı: M.Ö. 522-486)'un Ekteban ile Babil kentlerini bağlayan yol üzerinde bulunan Zagros dağlarının eteğindeki "Bisütün" bölgesinde dik bir kayalık üzerinde, üç dilde kazınan yazıtlardan, bu özellikleri belgelenmiştir. Bu belgeye "Bisütün yazıtları" denir. Bu belge **Sir Henry RAWLİNSON** (1810-1895) tarafından çözülmüştür. Rawlinson 1833'de binbaşı rütbesi ile İran şahının ordusunu yeniden düzenlemek için bir grup İngiliz subayı ile birlikte İran'a gitmiş ve yazıtların kalıplarını almış, Farsça metnini İngilizce'ye çevirerek 1846'da yayımlamıştır. İşte bazı bölümler:

"Şöyle söyler Kral Darius: Ahura Mazda'nın isteği üzerine kral oldum. Ahura Mazda sundu bana bu hükümdarlığı.

Şöyle söyler Kral Darius: Ahura Mazda'nın isteği üzerine benim payıma düşen ülkeler şunlar oldu, (adları yazılıdır) toplam yirmi üç ülke.

Şöyle söyler Kral Darius: Tüm bu payıma düşen ülkeler, Ahura Mazda'nın isteği üzerine emrimde kaldılar. Bana

vergi verdiler. Her isteğimi, ister gece olsun, ister gündüz, onlar hemen yerine getirdiler.

Şöyle söyler Kral Darius: Bu ülkelerde bulunan dostları, gerçek bir şekilde ödüllendirdim, düşmanları ise sertçe cezalandırdım.

Şöyle söyler Kral Darius: Ahura Mazda sundu bana hükümdarlığı. Ahura Mazda bana destekte bulundu, hükümdarlığı kazanıncaya dek. Ben Ahura Mazda'nın isteği üzerine bu hükümdarlığa sahibim."

Zerdüşt öğretisinin bir evrendoğum (cosmogonie) kuramı da vardır. O'na göre, doğanın tüm süresi, üçer bin yıllık dört döneme ayrılmıştır:

1-) Yalnız Ahura Mazda egemendir; çünkü yaratma işine yalnız o başlamıştır.

2-) Ahura Mazda ve Ehriman birbirlerine eşit bir başarı ile, biri aydınlıkta biri karanlıkta egemen olacak, biri her şeyi iyi için, diğeri kötü için oluşturmak sureti ile savaşacaklardır.

3-) Ehriman başarı kazanır, evrene egemen olan o'dur. Evren kötülükler dünyasıdır.

4-) Ahura Mazda sonsuz olarak üstünlük kazanır. Ölüler, günahlarından arınmış olarak yeniden dirilirler; kötü kaybolur; kötü ile birlikte cehennem de yok olur. Ehriman da yalvararak, dua ederek, kurbanlar sunarak, ışığın kralı olan Ahura Mazda'ya içtenlikle ve gayretle hizmet eder.

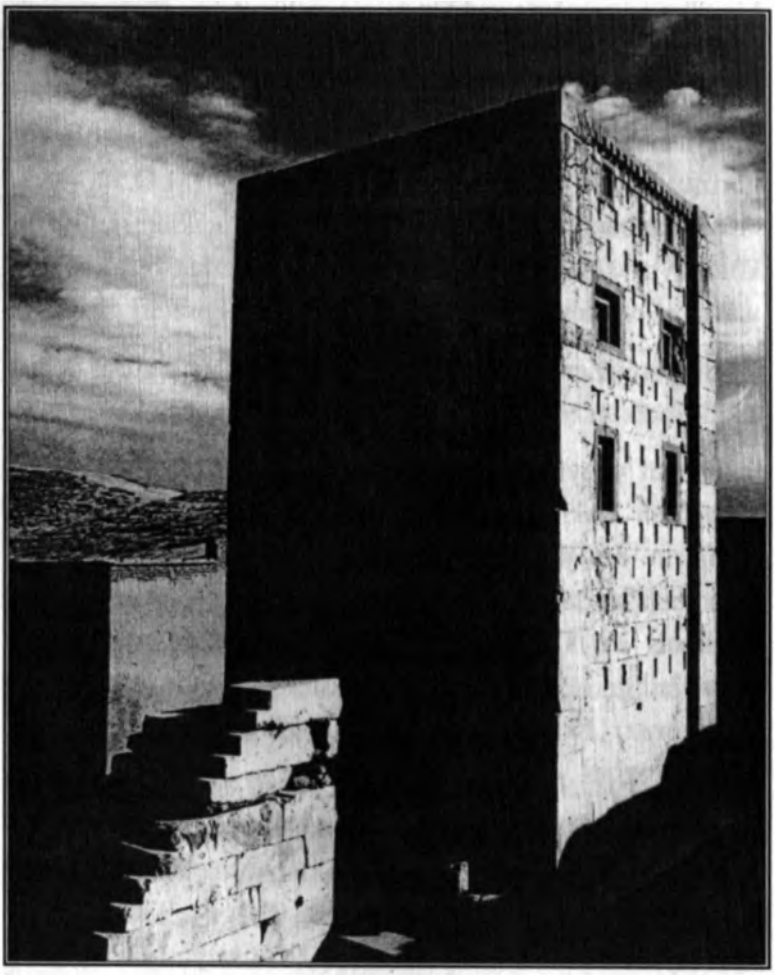
Kanımca günümüzde bizler ikinci üçbin yıllarda yaşıyoruz ve bizi çok karanlık günler bekliyor. Mısır ve Hint tasarımlarında böyle bir evrendoğum yoktur.

Anlaşılıyor ki, Ehriman'ın gücü, sonsuz ve mutlak değil, geçicidir. Evrenin ilk oluşumunda Ehriman yoktu. Ulu bir yaratan görüntüsünü ortaya çıkarmak ve perçinleştirmek için karşıt olarak ortaya çıkma zorunluluğunun bir sonucudur. İyi bir dünya meydana geldikten sonra bir daha görünmemek üzere kaybolacaktır. İyiliğin egemen olduğu yerde onun bulunmasına bir neden yoktur. Kötünün bulunmasının nedeni iyilik kavramının iyi özümsenmesidir (temessül). Bu görüşü Ege'li düşünür **HERAKLEITOS** (M.Ö.540-480) "Karşıtlar sonunda ahenk olur" özdeyişi ile açıklamış, "iyi ile kötü aynı şeydir" demiştir. Özetle; karşıtlar birbirlerinin varlığını belirlerler, biri ancak öteki varolduğu için vardır.

Bu görüş Zerdüşt öğretisinin ikici (düalist) bir görüş değil, tekçi (monist) bir görüş olduğunu kuvvetlendirmektedir.

Ondan yüzyıllar sonra, onun öğretisi üzerine kuramsal olarak bir çok görüşler (Spekülasyon) ileri sürülmüştür. Bunların en ilgincine Fransız tarihinin renkli siması Napoleon'un danışmanlarından Volney Kont'u **Constantin-François de CHASSEBOEUF** (1757-1820)'in 1791'de yayımladığı "Yıkıntılar-Les Ruines" adlı yapıtında rastlıyoruz. Kont, yapıtında, bir Zerdüşt din adamını konuşturuyor:

"Ey musevilerle onların çocukları olan hıristiyanlar, Musa'nın sandığınız kitap, Musa'dan altı yüz yıl sonra yazılmıştır. Bunu yirmi gerçek belgeye dayanarak kanıtlayabiliriz. O kitapta (tevrat) Musa'ya yakıştırılan düşüncelerin hiçbirini Musa bilmezdi. O kitabı kaleme alanlar ruhun ölümsüzlüğünü, ölümden sonraki yaşayışı, cennet ve cehennemi, insanların çektiği acıların en büyük

Nakşi Rüstem'de Zerdüşt'ün kutsal tapınağı (cube-kabe)

nedeni olan kötülüğün başkaldırmasını bizim peygamberimiz Zerdüşt'ten öğrenmişlerdir. Hem de bu düşünceler, ilk krallarınızın yaşadığı yüzyıldan sonra sizin yazılarınızda da görünür. Zerdüşt o yazılardan yüzyıllarca yıl, önce bunları söylemişti. Babil ve Ninova kralları tarafından yenilen atalarınızın kralımız Serhas (2.Kyros) tarafından kurtarıldığını ne çabuk unuttunuz. (Musevilerin Babil sürgününden kurtulması M.Ö.538) Atalarınız o zaman bizi örnek edinmişler, bizden ders almışlardı. Kudüs'e yeni düşünceler ile döndüler. Siz, gücünüzü yeniden yüceltecek bir kral (mesih) bekliyordunuz, biz ise onarıcı ve kurtarıcı bir evrensel iyilik tanrısının geleceğini müjdeliyorduk. İşte hıristiyanlığı bu iki düşüncenin birleşmesinden yarattınız. Zerdüşt'ün yolunu şaşırmış çocuklardan başka bir şey değilsiniz siz." Kont, Osmanlıca ve Arapça da biliyordu.

Volney Kontu'nun söz ettiği "evrensel iyilik Tanrı'sı"nın adı yukarıdaki Zerdüşt evrendoğumuna göre Saoşyant'tır.

Saoşyant (Saochyant) Zerdüşt'ün ölümünden üç bin yıl sonra dünyaya geleceğine inanılan bir Mesih'dir. Kötülükleri yok edip, ölüleri diriltecektir.

İsveçli Luter'ci din adamı, 1930 Nobel Barış ödülü sahibi **Nathan SÖDERBLOM** (1866-1931), 1901 yayımladığı "Zerdüştçülükte ölümden sonra yaşam" adlı yapıtında şöyle diyor:

"Avesta'daki din kendiliğinden kurulmamıştır, bir kurucudan çıkmıştır. Avesta'daki inançlar eski Arya dini ile, eski İran putperestliği ile karşılaştırılırsa, bir iyileştirme (reform) istenip gerçekleştirildiği ve bu esnada da yeni bir dinin kurulmuş olduğu açıkça görülecektir.....

Hem dinsel, hem ahlaksal bir ateşle yanan Zerdüşt, bir ekonomik ve sosyal reform yapmak amacını güdüyordu. Öküzün ruhu aç gözlü, hırslı göçebelerin şiddetli, kötü davranışları yüzünden içine düştüğü yoksulluğu gökyüzüne haykırmakta, bir koruyucu bulmak için yalvarmaktadır:

-Kimin için bana can verdiniz? Kim yarattı beni? Öfke ve şiddet, dayak ve yağma içinim. Başka bir çoban yok henüz benim için, ki bana otlakları iyi kılsın.

Zerdüşt de hayvanların bilgili bir usulle yetiştirilmesini, otlaklara özenle bakılmasını, yerleşik yaşamı, düzgün bir konutu ve gönül rahatlığını sağlamak için, bir kurtarıcı kimliği ile ortaya çıkmaktadır. Öküze daha iyi davranmak ve kanlı kurbanları ortadan kaldırmak gerekir. Gerçek inanan, çalışkan köylü, işini bilen hayvan yetiştiricisi, doğru ve adaletli ev sahibi yahut köy ağasıdır. Gata türkülerinde aynı anlama gelen sözlerdir. Zerdüşt'ün tarım programının din bakımından çok büyük önemi oldu. Bu program dine enerjik bir tavır ve pozitif bir yaşam ülküsü verdi. Daha sonra Zerdüştlük yüzünden edindiği gelişme dolayısı ile tarımın kendisi de Zerdüştlüğün başlıca uğraşısı haline gelince, uyanık ve çalışkan çiftçi daima Ahura Mazda'nın iyi bir hizmetlisi tipi olarak gösterildi.....Yahova hariç, antik çağda hiçbir tanrı Ahura Mazda kadar tektanrıcılığa yaklaşamamıştır."

Nobel ödüllü Söderblom "Dinsel düşüncenin temeli Tanrı değil, kutsallıktır" özdeyişi ile tanınır.

Çağımız tarihçilerinden **Felicien CHALLAYE:**

"Böylece Zerdüşt'ün dininde, ne Mısırlıların inançlarında ne de Hindulların yine de çok derin olan kuramsal görüşlerinde

(spekülasyon) rastlayamadığımız yüce görüşler ile karşılaşıyoruz. Dünya'nın bir geçmişi vardır, dünya evrim yasalarına uymaktadır. Bu yasalar da onu, içinde bulunduğu durumdan ülküsel (idealist) bir evreye doğru götürecektir ki, dünya da etkinlik halinde olan bütün kuvvetler arasında tutkulu bir savaşın cereyan ettiği savaş alanıdır. Savaş sonunda bu dünyada ele geçecek olan şey de işte bu kusursuz durumun çok güç koşullar altında doğmasıdır. Erdemli kişiler, bu durumun doğmasına yardım ettikten sonra bir mutluluğa kavuşacaklardır.....Ahura Mazda'nın ülkesi ışık ülkesidir. Ehriman'ın ülkesi ise karanlığın ülkesidir. Karanlığı doğurabilecek ve ancak karanlıkta rahatça gelişebilecek bütün eylemler, Zerdüşt dinine bağlı olanın yaşamından uzak olsun." diye yorumluyor.

İngiltere Manchester Üniversitesi felsefe ve dinbilim (Téoloji) kürsüsü öğretim görevlilerinden Prof. **James H.MOULTON** "Eski İran'da Şiir" adlı yapıtında şöyle diyor:

"Zerdüşt'ten evvel gelenler, düşlerinde tam anlamı ile dünya yaşamına uygun birer cennet yaratmışlardır. Cennete ahlaki bir kimlik veren ilk düşünür Zerdüşt'tür. Onun mutluluk evinde ne huriler var ne de kevser şarabı. O ancak doğruluk ve gerçek ile donanmış yeni bir gökyüzü ve yeni bir dünya aradı.

İncil'de Zerdüşt'ün ülküsü özetlenmiştir. Uzak geçmişten şekil ve yüzünü hayal meyal seçebildiğimiz Zerdüşt'ün manevi ululuğu karşısında ancak takdir ve saygı besliyoruz. Zerdüşt Ulu Tanrı'ya inanmış ve bu suretle (İyilik Zaferine) inanmış ve beslediği büyük ümitlerle halka günlük

hayatlarında bu inanışı rehber edinmelerini telkin etmiş ve önermiştir."

Zerdüşt'ün kurduğu öğreti, ki buna organize bir din denemez, Afganistan ve İran platosunda hızla yayıldı. Bu arada eski tanrılar yine tapınma konusu oldu. Med İmparatorluğu'nu yıkıp M.Ö.559'da İran'a hakim olan Pers (Ahameniş) hanedanında kral 1.Darius Zerdüştlüğü resmi devlet dini yaptı. M.Ö.330'da Büyük İskender bu devleti tarih sahnesinden sildi. İran tamamen Helen kültürü altında kaldı. 224'te kurulan Sasani İmparatorluğu ülkeyi yabancı kültüründen kurtarmayı amaçlayarak Zerdüşt öğretisine önem verdiler. Resmi din olarak devam etti. Fakat oluşan ruhban sınıfı büyük güç kazandı. Öğreti özünden ve yönünden çıktı.

İran asıllı Arap tarihçisi **Davud EL-BELAZURİ** (?-892) müslümanlığın ilk yıllarında uygulanan politik, sosyal ve ekonomik yaptırımları anlattığı ünlü yapıtı "Fütuhü'l Büldan-Ülkelerin Fethi" Hz.Muhammed ve ilk halifelerin bütün ele geçirilen bölgelere ve kentlere "Ahd" denilen bir veya birçok ferman "genelge" yayınladıklarını, bunların içeriğinde yalnız uygulanacak ekonomik düzeni saptamakla kalmayıp, üstelik müslüman olmayanların tapınımlarını, geleneksel hukuklarının ve eski törelerinin uygulanmasında da özgür oldukları savını ileri sürmektedir.

Hz.Muhammed'in 630'da Zerdüşt öğretisini benimsemiş Araplara (mecusilere) vermiş olduğu bir ahd'da;

"Bismillah! Aranızda müslümanlığı kabul etmeyecek, peygamberi içtenlikle tutmayacak, zekat vermeyecek, beytülmale (kamu hazinesi) hurmalarının % 10'unu ve

tahıllarının % 5'ini vermeyecek olanlar, çocuklarını Zerdüşt dininde eğitmekten vazgeçmeyecek olanlar, devlete, erginleşmiş her erkek için yılda bir dinar (3,2 gr. altın) olmak üzere bir cizye (kafa vergisi) vermeye zorunludur. İçinde Tanrı'ya tapınılan ateşgahların gelirleri ve rahipleri bu cizyenin dışındadır."

O devirde Hz.Muhammed'in Zerdüşt öğretisine ayrıcalıklı bir görüş getirerek, sempati ile baktığını da bu sav kanıtlamaktadır.

Sonunda 651'de Araplar, Sasani İmparatorluğu'nu yıktılar. Katı ulusçuluk anlayışı ve acımasızlıkları ile ülkeyi kana buladılar, halkın çoğu müslümanlığı istemeyerek (kerhen) kabul etme zorunluğunda kaldı. İran'lı tarihçi **NARŞAHİ** (?-959) "Buhara Tarihi" adlı yapıtında anlatıyor:

"Acımasız Arapların tek amacı din değil, yağma ve talan idi. Buhara kentinin istilası sonunda bu kentte yaşayan Zerdüşt zenginler, kendi konutlarını yayılmacı ve acımasız Araplara bırakmışlar, kentin dışına taşınmışlar, 700 civarında görkemli konut yapmışlardır. Bunlar müslümanlığa karşı inatçı kişiler olup, cuma namazını kılmaya direniyorlardı. Bunların yanı sıra yoksul olanlar cuma namazı kılanlar için söz verilen 2 dirhemlik (6,3 gr. altın) nakti ödülü almak için camiye akın ettikleri halde bunlar yanaşmamışlardır."

Zerdüştçü zenginlerin çoğu Türk Kuşhan soyuna dayanıyordu. Kan dökücü Arapların bu topluluğa katılanmaları olası değildi. Bir cuma namazından sonra tahrik edildikleri savı ile (aynen Sivas'ta olduğu gibi) Zerdüştçülerin konaklarına saldırdılar, yakıp yıktılar, bu köşklerin tahta oymacılığın eşi bulunmaz örnekleri olan kapılarını da yerinden söküp talan etmişlerdir.

Türk düşünürü **BİRUNİ** (973-1048) "El-Âsâr" adlı yapıtında insan kasabı, Türk düşmanı, canavar ruhlu Arap askeri komutanı ve Horasan valisi **Kuteybe bin MÜSLİM** (670-715)'in "Zerdüşt din adamlarını, aydınlarını katlettiğini ve yazılı belgeleri yaktırdığını" aktarmaktadır. Bu canavar ruhlu kişi kendi askerleri tarafından sonradan linç edilmiştir.

Gerçek inanç sahibi Zerdüştçüler Hindistan'a göç ettiler. Hindistan'da "Parsi" adını alan bunlar bugün dahi 150.000 civarında nüfusları ile öğretilerini sürdürmektedirler. Bir reformist olan Hint-Moğol Hükümdarı **EKBER ŞAH** (1542-1605)'ın bir ara Zerdüşt dinini benimsediği de söylenmektedir. Ekber Şah'ın düşüncesinde bir, dinlerin birliği (Tevhid-i İlahi) kavramı ve özlemi vardı. Çok uğraştı, fakat başarıya ulaşamadı.

Zerdüşt öğretisine ait en yeni belgelerden biri, 1930'lu yıllarda Zerdüşt topluluğu başkanı olarak görev yapan Karaşi başrahibi **M.N.DHALLA**'nın düşüncelerini "Tarih Boyunca Büyük Öğretiler" adlı yapıtında **Alban G.WIDGERY** kendi yorumu ile birlikte şöyle aktarıyor:

Zerdüştçülüğün günümüzde de geçerli bir düşünce akımı olduğunu söyleyen Dhalla, çağdaş batı düşüncesinden ve metotlarından esinlenmiştir. O batıdan aldıklarını daima Zerdüştçülük ile bağdaştırmaya çalışmıştır. Dhalla'da, kötülük en başta gelen konudur: "Sonuç olarak insanlığın gelişmesinin temeli, kötülük karşısında direnmesidir." Bunun hemen ardından da Zerdüştçülüğün iyimser niteliğini belirtmektedir. Dhalla: "Evrenin bir amaca yöneldiğini, insanlık tarihi boyunca her yönü ile eksik olan insan hayatının, ağır ağır fakat düzenli bir şekilde, iyiliğin değişmez kurallarının gücü ile ilerlediğini ve kötülüğün

yasası ile savaştığını savunmuştur. Bu, Zerdüşt'ün insanlığa aktardığı son ümit iletisinin sonucu idi. Dhalla'ya göre inancın kaydettiği gelişmeler, insan tarihinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. "Din, bütün dinlerdeki en iyi olan şeyi kendinde toplayacaktır. Böylece gelecekteki din ve insanlık, şu ya da bu dinin kuralları ve terimleri içinde düşünmeyi bırakacak, yalnızca kutsallığın terimleri içinde düşünecektir. Bu bağdaştırmacılık (telifiyye-syncrétisme), Zerdüştçülüğün Ahura Mazda'sını bilgelik tanrısı olarak her şeyi olabilir kılan bir kaynak içinde tanımlayan tanrıcılığı ile bağdaştırmaktır. Dhalla, yalnızca din alanında değil, bilgi ve eğitim alanlarında da, insan düşüncesinin evrensel birleşim ve görüş yönündeki gelişmesine büyük önem vermektedir.

Zerdüştçülük, tarihin anlamını hiçbir zaman toplumsal yaşam ile sınırlamamıştır. "Ulu Yaratan"ın huzuruna çıkmak için köprüyü kendi başına aşacaktır. İyilik ve birliğe dayanır. İyiliğin üstünlüğü ancak toplumsal işbirliği ile gerçekleşebilir. Ailenin de kendi içinde bir değeri vardır.

Dhalla, "ailenin her yerde çözülmekte" olduğundan yakınmaktadır. Zerdüştçülüğün daima temiz bir aile hayatının övgüsünü yaptığını ve Tanrı'ya, onu lütfuyla nurlandırması için yakardığını hatırlatır. Dhalla adli örgütlenmenin ve politik yönetimin kaydettiği ilerlemelere layık olduğu değeri vermektedir. Demokrasinin "insan zekasının bugüne kadar bulmuş olduğu en üstün bir yönetim şekli" olarak gittikçe yaygınlaştığını kaydederken, "ulusçuluğun gün geçtikçe terk edileceğini" savunuyordu. Diyordu ki:

"İnsanın, çok uzak olmayan bir gelecekte, ne ülke ne ırk tanımaksızın "Stoacı"ların kavramına uygun olarak yalnızca insanlığı ve tek yurt olarak yalnızca dünyayı tanıyacağı gün için savaşması boş ve amaçsız bir çaba değildir."

Sonuç olarak denebilir ki, Zerdüştçülük yalnızca yayılmacılık kavramının karşısında olmakla kalmamakta, savaşa karşı direnilmesini de öğütlemektedir. Fakat ne anlaşmalar, ne savaş hazırlıkları, ne güçler dengesi kuramı, ne diplomasi ve ne de emperyalizm savaşa son verebildi. 1930'larda Dhalla, uluslararası işbirliğinin gelişmesinin savaşa son verebileceğini düşünüyordu.

Dhalla'nın, Zerdüştçülüğün son aşamasına verdiği anlamı doğuran bağdaştırmacı (senkretik) ülkü, tarihteki çeşitli uygarlıkların kesin olarak birbirlerinin karşıtı olmadığı düşüncesini desteklemektedir. Tarih, bir ölçüde, evrensel bir uygarlığa doğru bir ilerleyiştir. Dhalla "bin yıl sonra insanlık bir tek uygarlığa sahip olabilirse, bu uygarlık ne batının, ne doğunun, ne de bir ırkın uygarlığı olacaktır. Bu, insanlığı meydana getiren ırkların ortaya koyduğu en iyi şeylerin bağdaşmasından doğan bir uygarlık olacaktır." der.

Evrensel gelişme düşüncesine dayanan Zerdüşti tarih kavramı, insanlığın asıl amacına; yani bütün iyilerin üstünlüğü amacına Tanrı'nın gücü ile varılabileceği inancına dayanmaktadır.

İşte son Zerdüştçülerden birinin düşünceleri. Bugün dahi Hindistan'da Bombay kentinde ölülerin bırakıldığı "Sessizlik Kuleleri"ni görmek olasıdır.

Müslüman kıyımından kaçıp Hindistan'a (bugün bir kısmı Pakistan'dadır) göç eden ve "Parsi" adı ile anılan bu topluluk, İngiliz sömürge yönetimi ile iyi geçinmiş, çeşitli

ayrıcalıklar elde ederek ve zanaat ve ticaret alanındaki becerileri ile 18.YY'da Bombay kentinin gelişmesinde büyük katkı sağlamışlardır. 19.YY'da artık zengin bir topluluk olan Zerdüştçüler, özellikle 1850'de demiryolu ve gemicilik sanayilerine el atmaya başladılar.

İran'da kalan Zerdüştçüler "Gebri" ismi ile anılırlar. Bu isim arapça "kafir" sözcüğü ile ilişkilidir. Arap istilasından sonra uzun zaman (müslüman olmayanlardan alınan) vergi ödeyerek bir ölçüde baskıdan korunabildilerse de genellikle aşağı bir ırk olarak görüldüler. Şah'lık döneminde Kirman ve Yezd kentlerinde ateşgahları olduğu biliniyordu. Birkaç bin kişiyi geçmeyen bu topluluğun bugünkü konumu hakkında bir bilgi yoktur.

Batılıların "Zoroastre", İranlıların "Zaratustra" olarak isimlendirdikleri Zerdüşt, müslümanlar için bir "Nebi"dir. İslam terminolojisinde "Nebi" ve "Resul" deyimlerinin her ikisi de "Peygamber" anlamına gelmekle beraber aralarında önemli bir ayrım vardır. Nebi eski bir dinin kurallarını sürdüren, resul ise yeni bir din getirendir. Müslümanlıkta Hz.Musa'dan başka öbür Musevi peygamberleri de Nebidirler. Hz.Musa'nın öğretisini sürdürmüşler ve öğreti dışına çıkanları öğretiye davet etmişlerdir, yani yeni kurallar getirmemişlerdir.

Zerdüşt'ün masalımsı ve gizemli yaşamını günümüze aktaran İranlı tarihçi **EŞ-ŞEHRİSTANİ** (1076-1153) "Milel ve'n Nihal" (inanç toplulukları ve onların fidanları) adlı yapıtında Zerdüşt öğretisini "Mecuzilik-Ateşetaparlık" olarak isimlendirerek, bu öğretiyi şöyle tanımlamaktadır:

"Mesuciliğin bütün sorunları iki temel etrafında halkalanır. Bunlardan biri ışık ile karanlığın karışabilme,

uyum sağlama (imtizaç) nedeninin açıklanması, öteki ise ışığın karanlıktan arınmasıdır. Bunu (imtizacı) başlangıç (mebde), arınmayı ise son (mead, maad) sayarlar." Şehristani'ye göre "Mecuziliğin bir kitapçığı olduğu için kendileri ile bir anlaşma yapılabilir, söz ve kefaletleri kabul edilir. Ancak kendileri ile evlenmek ve kestikleri eti yemek uygun (caiz) değildir.

Müslümanların kutsal kitabı Kur'an da şöyle bir ayet vardır:

"Mümin olanlar, yahudi olanlar, sabiiler, hıristiyanlar, mecusiler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah bunlar arasında kıyamet gününde ayrı ayrı hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (HAC-17)

Zerdüşt'ün geliştirdiği öğretinin kökeninde güneşin ve ateşin kutsallığına inanan eski İran dinleri "Zervanizm" ve "Mitraizm" yatmaktadır. Başlangıçta yalın bir inanç niteliği taşıyan ateşle ilgili bu gelenekler, Zerdüşt'ün ortaya çıkışı ile yarı organize bir bütünlük kazanmış, M.Ö. 5.YY'da Anadolu'da Ege kıyılarında ortaya çıkan doğacı felsefe öğretisini de etkilemiştir. Ateşi varlığın kurucu ilkesi (arkhé) sayan **HERAKLEİTOS**'ta Zerdüştçülüğün izleri görülmektedir.

Zerdüşt öğretisi, antik çağın büyük felsefi okullarından biri olan, Kıbrıs'lı **ZENON** (M.Ö.350-264) tarafından kurulan Stoacılık (maddeci doğa öğretisi) akımını da etkilemiştir. Bu okulun pratik ahlakının temellerini İtalyan söylevcilerden (hatip), düşünür **Marcus CİCERO** (M.Ö.106-43) Paradoks adlı yapıtında şöyle özetliyor:

-Dünyada en büyük nimet, namuslu olmaktan oluşan iyidir.
-Mutlu olmak için erdemli olmak yetişir.

-İyi ve kötü birbirine eşittir; elverir ki, bir şey iyi veya kötü olsun

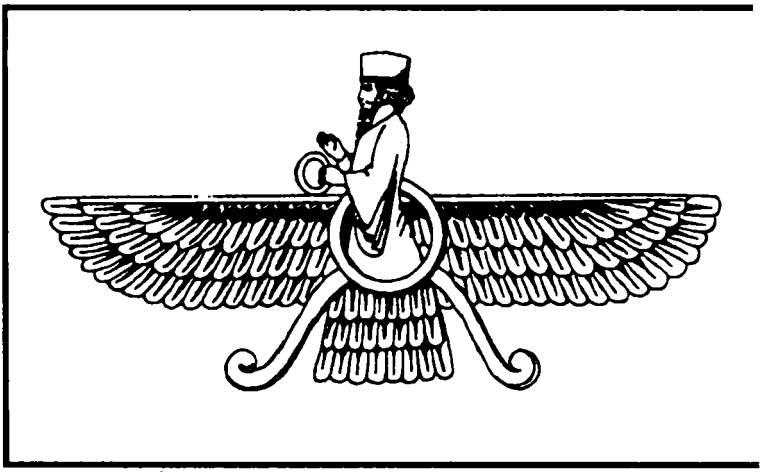
-Özgür ve zengin olanlar, sadece bilgelerdir.

Ayrıca dünyanın sonu, öbür dünya, öbür dünyada görülecek ödüller ve cezalar, sırat köprüsü, ölümden sonra diriliş, ocak kavramı, melekler, bir bakireden doğacak kurtarıcı gibi temel dinsel öğeler tek tanrılı dinlerin temelini oluşturur. Anadolu Türkmenlerinin (aleviler) geleneklerinde sayısız izleri görülmüş ve görülmektedir. Türkmen gezici dervişlerinin (abdal-rapsode) giysileri, Zerdüşt din adamlarınınkileri andırmaktadır. Bu dervişler yoksul giyimleri altında her zaman bilge (hikmetli) kişiler olmuşlardır. 19.YY'da batı edebiyatına esin kaynağı olmuş Alman yazarı **Friedrich NİETZSCHE** (1844-1900) klasiği "Böyle Söyledi Zerdüşt-Also Sprach Zarathustra"ü yazmıştır. Felsefe tarihinde "İstençli ülkücülük-Volantarist idealizme" akımının kurucusu ve acımanın tek erdem olduğunu savunan Alman düşünürü **Arthur SCHOPENHAUER** (1788-1860)'in yapıtlarında da izleri görülmektedir.

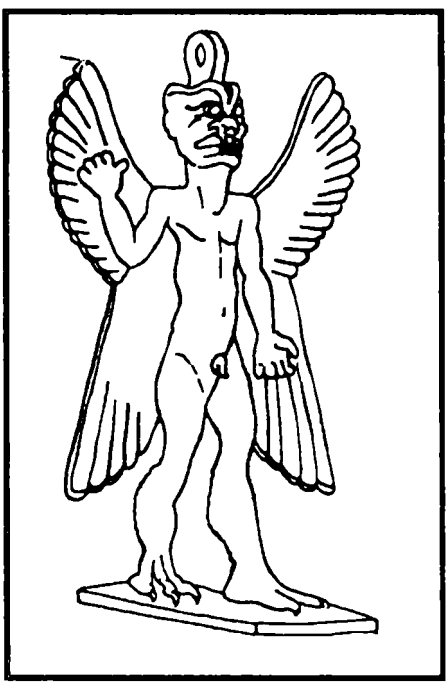
Zerdüşt'ün "Avesta" içinde bulunan "Gata"larının 28-53 nolu bölümleri 1935 yılında, o sırada doçent olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. **A.Nihat TARHAN** (1898-1978) tarafından o günkü dil ile Türkçeye çevrilmiş ve İstanbul'da yayımlanmıştır. Ondan sonra yeni bir baskısı yapılmamıştır.

Ulu Zerdüşt'ün öğretisini kendi ağzından tek bir tümce ile açıklamakda kolaydır:

"HUM'ATA, HAK'ATA, HVE'STA-DÜŞÜNCE İYİ DÜŞÜNÜLSÜN! SÖZ İYİ SÖYLENSİN! İŞ İYİ YAPILSIN!"

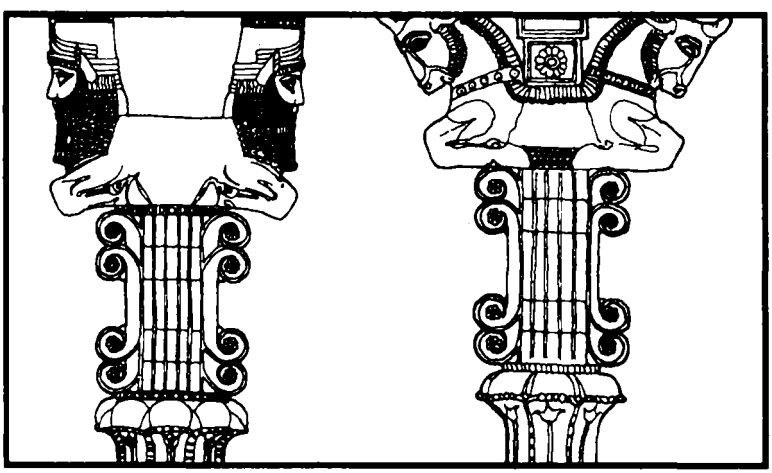
Zerdüşt'ün amblemi

Babil Tanrısı Pazuzu: Ateş-peri, kuş ayaklı, kanatlı ve insan ellidir. Erkektir, Hastalıkları iyi ettiğine inanılırdı. Hastaların boyunlarına onun resmini taşıyan muskalar asılırmış.

Zerdüşt'ten iki yüz yıl sonra, tüm varlıkların atom denen bölünmez öğelerden kurulduğu görüşünü ortaya atarak atomculuğun kurucusu sayılan, İran gezisinde Zerdüşt rahiplerinden ders alan, İzmir, Seferihisar, Sığacık (Teos) kökenli düşünür **DEMOKRİTOS** (M.Ö.460-370) şöyle seslenmektedir.

"İnsan aklının üç önemli başarısı vardır, (iyi düşünmek, iyi söylemek, iyi yapmak). Kişinin bütün davranışlarında, başka bireylerle olan ilişkilerinde önderi, akıl olmalıdır." Dileriz ki öyle olsun.

Persepolis'te sütün başlıkları

Hz.İSA ve O'nun "ÜLKÜ MABEDİ"

İsrailoğullarının peygamberi ve kralı **Hz. SÜLEYMAN** (Saltanatı: M.Ö. 962-922)'ın ölümünden sonra devleti ikiye bölünmüş, tahta çıkan kırkbir yaşındaki oğlu **REHOBOAM** (Saltanatı: M.Ö. 922-905) döneminde 12 kabileden oluşan devlette, kuzeydeki on kabile ayaklanarak İsrail Krallığı'nı, Hz. Süleyman'ın soyundan olanlar ise, güneydeki Yahuda ve Benyamin kabileleri, Yahuda Krallığı'nı kurdular. Böylece Hz. Süleyman'ın güçlü devleti ikiye bölünmüş oldu. İsrail Krallığı'nın M.Ö. 721'de Asurlularca ele geçirilmesinden sonra on kabile başka uluslar arasında eriyerek tarihten silindi. Ama bir gün on kayıp kabilenin tekrar ortaya çıkacağı inancı hep sürdü. Güneydeki iki kabilenin soyundan gelenler, devletlerini çeşitli Asur saldırılarına karşı korudular, fakat Kudüs'ün Babil Kralı **2.NABUKADNEZAR** (M.Ö. 630-562) tarafından M.Ö. 586'da yakılıp, yıkılmasından sonra bu iki kabilenin üyeleri Babil'e sürgün edilmiş, ancak elli yıllık bir tutsaklık döneminden sonra Babil Krallığı'na son veren Pers Kralı "büyük" lakabı ile anılan **2.KYROS** (M.Ö. 590-529) tarafından serbest bırakılarak yurtlarına dönmelerine izin verilmiştir. Bu elli yıllık devre, tarihe "Babil Sürgünü" adı ile geçmiştir.

İsrailoğulları, başına gelen bütün yıkımlarda kendileri suçlanmıştır. Uluslarından olan musevi peygamberi **İŞAYA** (M.Ö. 700 civarı) tarafından bir ileri görüşle dile getirilmiştir:

"Ey gökler, dinleyin ve ey yer, kulak ver; çünkü RAB söyledi: Oğullar besledim ve büyüttüm fakat bana asi oldular. Öküz kendi sahibini, eşek de efendisinin yemliğini

bilir; ancak İsrail bilmiyor, kavmim kulak asmıyor. Ah, ey suçlu ulus, haksızlığı yüklenmiş olan kavim, kötülük işleyenlerin zürriyeti baştan çıkmış çocuklar RABBİ bıraktılar, İsrailin kutsallığını hor gördüler, yabancılaştılar ve geriliediler. Niçin sapıklığı arttırarak yine vurulmak istiyorsunuz? Baş büsbütün hasta, yürek büsbütün baygın. Ayağın tabanından tepeye kadar da kendisinde sağlık yok; ancak yaralar ve bereler ve taze kötek çizgileri var; bunlar sıkılmamışlar, sarılmamışlar ve yağla yumuşatılmamışlardır. Memleketiniz çöl olmuş, şehirleriniz ateşte yanmış, toprağınız ise önünüzde, onu yabancılar yiyorlar, sanki yabancılar onu alt üst etmiş. Sion kızı bağda çadır gibi, hıyar bostanında bir kulübe gibi, çevresi sarılmış bir şehir gibi bırakıldı. Eğer orduların RABBİ bize çok küçük bir bakiye bırakmamış olsaydı, Sodom gibi olurduk, Gomorra'ya benzerdik. (**Tevrat, İşaya: Bap 1, No:2-9**)

İşaya'nın dinler tarihindeki bir özelliği de dinsel değerler sıralamasında ahlaksal özellikleri şekilcilikten üstün tutmasıdır:

"Ellerinizi açtığınız zaman, gözlerimi sizden gizleyeceğim, bir çok dualar ettiğiniz zaman da dinlemiyeceğim, elleriniz kanla dolu. Yıkanın, temizlenin; gözümün önünden işlerinizin kötülüğünü atın, kötülük etmekten vazgeçin; iyilik etmeyi öğrenin; adaleti arayın, ezilmiş olana doğruluk edin, öksüzün hakkını koruyun, dul kadının davasına bakın. (**İşaya: Bap 1, No:15-17**)

İşaya ayrıca ortaya bir "Mesih" kavramı atıyor.

"Önümde milletlere baş eğdirmek ve kralların belini gevşetmek ve kapılar kapanmasın diye önünde kapı

kanatlarını açmak için elini tuttuğu MESİH'ine RAB şöyle diyor: Ben senin önünde yürüyeceğim ve çıkıntılı yerleri düz edeceğim, tunç kapıların kanatlarını kıracağım ve demir sürgüleri parçalayacağım, seni adınla çağıran RAB, İsrailin Allahı ben idiğimi bilesin diye karanlığın hazinelerini ve gizli yerlerin saklı zenginliklerini sana vereceğim. (**İşaya: Bap.45 No:1-3**)

Helencesi "Hristos", Latincesi "Christos" olan Mesih "yeryüzüne inecek bir kurtarıcı inancıdır." Musevi inancına göre tanrısal nitelikte ve tanrı gücünü taşıyan bir kişiliktir. Tanrı "Yehova"nın temsilcisidir. İbranicesi "Maşiah" olan Mesihin kelime anlamı "kutsal yağ ile kutsanmış yani meshedilmiştir". İnançsal düşüncede dünya tarihinin sonunda, kıyamet günü tanrısal bir görevi yerine getirerek insanoğlunu kötülük ve günahlardan kurtaracak kişidir. Hıristiyanlar bu adı Hz. İsa ile özdeşleştirmişlerdir. Müslümanlık da Hz. İsa için Mesih adını benimser. Kur'an'da Mesih adı Hz. İsa için dokuz ayette kullanılmıştır. Ayrıca Hz. İsa'nın kıyametten önce yeryüzüne ineceği "Şüphesiz ki İsa, kıyametin bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur." (43. Zuhruf: 61. ayet) diye bildirilmektedir. Kurtarıcı bir kişi olarak Mesih beklentisinin bir uzantısı da esoterik (batıni-içrek) müslümanlıkta "Mehdi" inancıdır.

Dünyanın dört bir yanına dağılan, kaybolduklarına inanılan İsrailoğulları ile halen yurtlarında bulunanlar hep bu Mesih inancı içinde yaşamışlardır.

Seneler sonra kaybolmamış iki kabile üyelerine yine İsrail'de rastlıyoruz. Roma İmparatorluğunun egemenliğinde yaşıyorlar. M.Ö. 1. Y.Y.'ın sonlarına doğru musevi

peygamberlerinden **Hz. ZEKERİYA** yaşlı halinde Tanrı'ya kendisine bir oğul vermesi için yakarıyor. Bu yakarış üzerine Tanrı ona bir oğul veriyor ve adını "Dirilmiş" anlamında **YAHYA** koyuyor. Sonradan Vaftizci Yahya adıyla anılacak bu peygamber İsrailoğullarını sapıklıklarından kurtarmaya çalışmış, Tanrı'nın buyruklarına uymalarını, iyilik ve doğruluk yoluna girmelerini önermiştir. Ayrıca İsrailoğulları'nı doğru yola getirmek için yeni bir peygamberin geleceğini ulusuna açıklamış, bunun bir Tanrı bildirisi olduğunu söylemiştir. Müslümanlar da Hz.Zekeriya ile Hz.Yahya'yı peygamber kabul ederler. Kur'an'da Hz.Zekeriya'nın adı dört surede, Hz.Yahya'nın adı altı surede geçmektedir. Ayrıca Hz.Yahya için efendi, onaylayıcı anlamına gelen "Seyyid" sıfatı kullanılmıştır. (3.Al-i İmran Suresi: 39.Ayet). Aynı tarihlerde, M.Ö.6'da olduğu söylenir, Celile ilinin Nasıra köyünde marangoz Yusuf ile bakire nişanlısı Meryem'in bir çocukları oluyor ve adını İsa koyuyorlar. İsa halk arasından çıkmıştır. Ailesi yaşadıkları bölgede ne bolluk ne de kıtlık denemeyecek bir halde nafakalarını çıkartmak için çalışan zenaat sahibi kendi hallerinde kişilerdi. O yörede yaşamın son derece sade oluşu zenginlik ayrıcalığını hemen hemen gereksiz kılar ve kişileri gönüllü yoksul yapardı. Yusuf'un evi, kapısından aydınlanan, hem tezgah, hem mutfak, hem de yatak odası görevi gören ve ev eşyası olarak bir hasır; birkaç yer minderi, birkaç mutfak eşyası ve boyalı bir sandığı olan fakir bir evdi. Küçük musevi yerleşimlerinde öğretmenlik görevini, havra (Sinagog)ların "Hazzan" denilen dinadamları görürdü. İsa'nın eğitimi de bu kadardı, fakat onun en büyük öğretmeni doğa idi. Kendi köylü dilinden başka hiçbir dil de

öğrenemedi. Tevrat'tan başka kitap yüzü görmedi. O günlerde Kudüs'te dahi Ege kültürü üzerinde durmak tehlikeli, hatta adi bir iş sayılırdı.

İsa babasının ölümü üzerine onun mesleğini devam ettirdi. Yaşamının pek bilinmeyen bu devrinde İsa'nın düşüncesi nasıl gelişti? Peygamberliğe ne gibi derin düşüncelerle başladı? Bunların hiçbiri bilinmiyor. Onun Tevrat'tan özümsediği tek şey ulu bir yaratan fikri ve bu yaratanın özünün (zatının) ne olduğudur. Bu bir "Baba Yaratan" görüntüsüdür. Bu ulu yaratan ona vahiy göndermemiştir. Çünkü Tanrı onun nefsindedir, kendini Tanrı ile beraber hisseder ve Baba'sından ilettiği sözler gönlünden gelir. Her an var olan bir ilişki ile Tanrı ile beraberdir, fakat onu görmez, bir aracı aracılığı ile ondan esinlenmez. Sadece onun oğludur. İsa'nın Tanrı'sı bizi cezalandıran yahut ödüllendiren Tanrı değildir. O Baba'mızdır, kendisine ulus olarak İsrail kavmini seçen ve onu her şeye karşı koruyan bir taraftar da değildir.

O artık **Hz.İSA**'dır. "Tanrı Saltanatı" yahut "Gök Saltanatı" kavramını işlemektedir. Bu kavram ilk defa musevi peygamberi **DANİEL** (M.Ö. 500 civarı) tarafından Babil sürgünü zamanında ortaya atılmıştır:

"Ve o kralların günlerinde göklerin Allah'ı ebediyen harap olmayacak bir krallık kuracak ve onun hakimiyeti başka bir kavme bırakılmayacak; ancak bu krallıkların hepsini o parçalayacak ve bitirecek ve kendisi ebediyen duracak." **(TEVRAT-Daniel: Bap.2 No:44)**

"Alametleri ne büyük! ve harikaları ne kuvvetli! onun krallığı ebedi krallıktır ve saltanatı devirden devire sürer." (Daniel: Bap.4 No:3)

"Ve krallık ve saltanat ve bütün göklerin altındaki krallıkların büyüklüğü yüce olanın mukaddeslerinin kavmine verilecek, onun krallığı ebedi krallıktır ve bütün saltanatlar ona kulluk edecekler ve baş eğeceklerdir." (Daniel: Bap.8, No:27)

Hz.İsa "Tanrı saltanatı sizin içinizdedir." derdi. "Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma" diyordu.Zaman zaman aşırılığa da gidiyordu:

"Bir kişi sağ yanağına vururşa, ona öteki yanağını da çevir."

"Bir kişi sırtındaki gömlek üzerinde hak iddia ederse ona abanı bırak."

"Dar kapıdan girin. Çünkü kişiyi yıkıma götüren kapı geniş ve yol enlidir. Bu kapıdan girenler çoktur. Yaşama götüren kapı ise dar, yol da çetindir. Bu yolu bulanlar azdır.

"Sağ gözün seni kötülüğe yöneltirse, onu oy ve kendinden uzağa fırlat."

"Düşmanlarını sev, senden nefret edenlere iyilik et; sana haksızlık edenler için dua et."

"Kişileri yargılamazsan, seni yargılamazlar. Affet, sen de affedebilirsin. Baba'n kadar merhametli ol. Vermek almaktan iyidir."

"Alçak gönüllü yükselecek, gururlu ve kibirli alçalacaktır."

Hz.İsa, Hz.Musa'nın kuralları hakkında karşıt sözler söylemedi, fakat onların yetersizliğini anladığı açık ve seçiktir. Eski bilgelerin söylediklerinden fazlasını yapmak

gerektiğini durmadan açıklardı. Basit bir sert sözü, boşanmayı ve her türlü andı yasaklıyordu. Kısası (dişe diş, göze göz cezası) çirkin görüyor, tefeciliği reddediyordu. Şehvet arzusunu zina derecesinde bir suç sayıyordu. Yapılan bütün kötülüklerin bağışlanmasını istiyordu. Bu yüksek acıma kuralı için dayandığı neden hep aynı nedendi: "Güneşi iyiler için olduğu kadar, kötüler için de doğduran yüce Baba'nızın oğulları olmanız için, yalnız sizi sevenleri severseniz ne üstün niteliğiniz kalır?" diyor ve ekliyordu. "Bunu vergi memurları da yapıyor. Kardeşlerinizden başkasını selamlamazsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Bunu putperestler de yapıyor. Yücelerdeki Baba'nız kadar kusursuz olunuz." diyordu.

Tabariye gölü kıyılarında kendisine bir çok yoldaş bulmuştu. Onlara diyordu ki:

-Ne mutlu kendini yoksul sananlara; çünkü gök ülkeleri onlarındır.

-Ne mutlu ağlayanlara; çünkü onlar avundurulacaklardır.

-Ne mutlu adalete acıkıp susayanlara; çünkü doyurulacaklardır.

-Ne mutlu acıyanlara; çünkü onlara acınılacaktır.

-Ne mutlu yüreği temiz olanlara; çünkü Tanrı'yı göreceklerdir.

-Ne mutlu barışseverlere; çünkü Tanrı'nın oğlu olacaklardır.

-Ne mutlu doğruluk adına kıyıma uğrayanlara; çünkü gök ülkesi onlarındır.

Devam ediyordu:

"Yere hazineler gömmeyin; kurtlar yer, pas bozar, hırsızlar keşfedip çalar. Kendinize gökte hazineler toplayın;

orada ne kurt, ne pas, ne hırsız var. Çünkü hazinen nerede ise kalbin de orada olur. İki efendiye birden kulluk edilemez; çünkü ya birinden nefret edilir, öteki sevilir, ya birine bağlanır, öteki hor görülür. Hem Tanrı'ya ya da Mamon (Fenike'lilerin zenginlik tanrısı)'a kulluk edemezsiniz. İşte bunun için size diyorum ki; Ne yaşamak için elde edeceğiniz gıda için, ne de vücudunuzu örtmek için gereksinim duyduğunuz elbiseler için kaygı çekmeyiniz. Yaşam gıdadan, beden de elbiseden soylu değil midir? Gökteki kuşlara bir bakınız; onlar ne eker ne de biçerler; ne kilerleri ne ambarları var, ama yücelerdeki Baba'mız onları besliyor. Sizler onlardan çok üstün değil misiniz? O halde ne yiyeceğiz, ne içeceğiz diye tasalanmayın. Bütün bu şeyler için putperestler tasalanır. Yarın için tasalanmayın, çünkü yarınki gün kendi için tasalanacaktır. Her güne kendi derdi yeter."

Bütün bu öğütler Ege'li düşünür **ANTİSTHENES** (M.Ö. 444-365)'in kurduğu Kinizm (Fr: Cynısme, Os: Kelbiyye) öğretisinin inançsal bir uzantısı görünümündedir. Antisthenes yaşadığı çağda "zevk almaktansa ölmeyi yeğlerim" diyordu. Bu öğreti sonradan "gölge etmeyin başka ihsan istemem" diyen Sinop'lu düşünür **DİOGENES** (M.Ö. 412-323) tarafından sürdürülmüştür.

Hz.İsa'nın katışıksız bir yoksulluk (ebonizm) kuramı, yalnız yoksulların kurtulacağına ve yoksullar saltanatı devrinin yakında başlayacağına inanış öz kuralı olmuştur. Ana düşüncesi ilk günden itibaren, Tanrı saltanatının kurulmasıdır. Gerçek erdemleri de yoksullukta bulmuştur.

O, dinsel şekilcilikte de devrim sayılacak düşünceler üretiyordu. O kalbe ve duyulara dayanan bir inancın dışında her şeyi gereksiz ve hor görüyordu. Sofu geçinenlerin, boş

şekli tapınmalarını, Tanrı'ya yaranmak için yapmacıklara güvenen zahiri (dışrak-ekzotorik) bağnazlığın can düşmanı olmuştu. Perhize pek aldırış etmiyordu. Bir kötü davranışı unutmayı, kurban kesmeye yeğ tutardı. Hz.İsa'nın yasası, yaratan sevgisi, acıma ve insanların birbirini affetmesi ana öğesine dayanıyordu. Tanrı ile insan arasında bir aracı tanımıyordu. O güne kadar din adamları, görevleri gereği halkı daima kendilerinin yönetmekle, tapınmaları düzenleme ile görevli oldukları bilincinde idiler. İncil'de Hz.İsa tarafından önerilmiş bir tapınım şekli bulamayız. Onun için vaftizin ancak ikinci derecede önemi vardır; dua (yakınma)ya gelince bunu da bir şekle bağlamaz; olsa olsa gönülden yapılmasını isterdi.

Yoldaşlarına diyordu ki: "Ruhunuzu da yıkayabiliyor musunuz? İnsanı kirleten yediği değil kalbinden çıkandır." Devam ediyordu:

"Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen, asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur." **(Yuhanna: 8/12)**

Onun öğretisi arı, tapınmasız, tapınaksız; din adamsız bir dindi.

Hz.İsa'nın hızla yükselen ünü "Ferisi" adı verilen bağnaz musevilerin hiçde hoşlarına gitmiyordu. Ferisi'lere şöyle diyordu: "Vay halinize iki yüzlü Ferisiler bardağın ve tabağın dışını temizlersiniz, fakat içiniz açgözlülük ve talan dolu, ona hiç dikkat etmiyorsunuz. Ey kör Ferisi, ilkin içini yıka, sonra dışının temizliğini düşün."

Bir gün bir tapınakta ağzından kaçırdığı "İnsan eli ile yapılmış olan bu tapınağı görüyor musunuz? İstersem onu

yok ederim, insan eli ile yapılmamış bir tapınak kurarım" **(Markos: 14/57-58)** sözü onun sonunu hazırladı. Onun kurmak istediği mabet **"Bir Ülkü Mabedi"** idi.

Yaşadığı devirde ülkesi Büyük Roma İmparatorluğunun yönetiminde idi. Bu topraklar **Julius CAESAR** (M.Ö. 100-44) tarafından fethedilmiştir. Bir vali tarafından yönetiliyordu. İmparator olarak **TİBERİUS** (M.Ö. 14-M.S.37) bulunuyordu. Yöreye **YAHUDA** ili deniliyordu, vali ise **Pontius PİLATUS** (? - 36) idi. Hz.İsa iki suçla suçlandı. Roma egemenliğine karşı gelip kendisini "Musevilerin Kralı" olarak ilan etmek ve Hz.Musa'nın şeriatına karşı gelerek kendisinin "Tanrı'nın Oğlu" olduğunu ileri sürmek. Vali Pilatus ölüm cezasını onayladı. Hz.İsa'nın özgürlük anlayışı çok sayıda köle çalıştıran Roma içinde tehlikeli idi. Kudüs'ün kuzey batısında Golgota (Keltepe) tepesinde çarmıha gerilerek ceza yerine getirildi. Çarmıhın üzerinde İbranice, Latince ve Hellence "Nasıralı İsa - Musevilerin Kralı" yaftası asılı idi.

Haça gerildiği esnada yanında havarilerinden kimse yoktu. Hepsi kaçmışlardı. Yalnızca kendisine içtenlikle hizmet eden Galile'li kadın dostları, başta Mecdel'li Meryem olmak üzere uzakta duruyorlar ve kendisini gözden ayırmıyorlardı. Son sözü: "Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum." oldu. Seneler sonra Ulu **MANİ**, Hz. İsa hakkında şunları söyleyecektir: "Onun çarmıhta acı duya duya can vermesi, madde içerisinde acı duyan ve yurt özlemi ile yanan ışık parçalarının bir sembolüdür."

Ondokuz yüzyıl sonra **Oscar WILDE** (1854-1900) ustanın **DE PROFUNDİS** (Ölüler için okunan yakarı, El-Fatiha) adlı ölümsüz yapıtına uzun bir önsöz yazan Fransız

düşünürü **André GİDE** (1869-1951), Wilde'ın Hz.İsa hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarıyor:

"Wilde'ın en dâhice saldırıları, çekinilecek alayları, iki ahlâkı, yani putperest naturalizm (doğacılık) ile hıristiyan idealizmini (ülkücülük) karşılaştırmak ve sonuncusunu her anlamdan boşaltmak içindi.

Wilde; İsa doğduğu yer Nasıra'ya döndüğü vakit; diye anlatıyordu: Nasıra, o kadar değişmiş idi ki kendi köyünü tanıyamadı. Koynunda yaşadığı Nasıra haykırışlar ve göz yaşları ile dolu idi. Oysa bu şehir kahkahalarla, şarkılar ile taşıyordu. İsa şehre girince çiçeklerle süslü bir bahçe içinde, mermerden bir evin, mermerden merdivenlerine doğru koşan köleler gördü. İsa eve girdi; donuk akik renginde bir salonun dibinde kırmızı atlastan bir yatağa uzanmış ve çözük saçları kırmızı güllere karışmış, dudakları şaraptan kırmızılaşmış bir adam gördü. İsa ona sokuldu, omuzunu tuttu ve dedi:

-Niye bu hayatı sürüyorsun?

Adam döndü, onu tanıdı ve dedi:

-Ben cüzzamlı idim, beni sen iyileştirdin. Şimdi nasıl başka türlü yaşayabilirim?

İsa bu evden çıktı ve sokakta, yüzünü boyamış, elbisesi işlemeli, ayakkabıları incilerle süslü bir kadına rastladı. Bu kadının arkasından elbisesi iki renkli ve av avlar gibi yavaş yavaş yürüyen bir adam geliyordu. Kadının yüzü bir tanrısal güzellikte idi, delikanlının gözleri de istekle parlıyordu. İsa bu adama yaklaştı, omuzunu tuttu ve dedi:

-Niçin bu kadının arkasından gidiyorsun ve ona böyle bakıyorsun?

Adam döndü, onu tanıdı ve karşılık verdi:

-Ben kördüm, beni iyileştirdin, gözlerimi açtın. Şimdi başka neye bakabilirim?

İsa kadına sokuldu:

-Tuttuğun bu yol suç yoludur. Niye bu yoldan gidiyorsun?

Kadın onu tanıdı ve gülerek dedi:

-Tuttuğum yol zevklidir ve sen benim bütün günahlarımı zamanında bağışladın.

O zaman İsa, kalbinin kaygı ile dolduğunu hissetti ve bu şehri bırakıp gitmek istedi. Fakat çıkarken, şehrin hendeklerinin kenarında ağlayan bir genç adam gördü; ona yaklaştı. Saçlarının kıvırcıklarını tutarak

-Dostum niye ağlıyorsun? dedi.

Genç adam gözlerini kaldırdı; onu tanıdı ve karşılık verdi:

-Ben ölmüştüm, sen beni dirilttin; şimdi yaşantımda ağlamaktan başka ne yapabilirim?

Wilde devam ediyordu:

-Tanrı bir Neron'u, bir Borgia'yı, bir Napolyon'u tarihte yarattığı zaman, onların tıpa tıp benzerini bir köşeye kor. O bilinmez, önemi yoktur. Önemli olan birinin tarihe geçmesidir. Çünkü Tanrı insanı yaratır ve insan da sanat eserini yaratır.

Evet, biliyorum..... Bir gün dünya yüzünde sanki doğa (birtek) sahiden bir tek şey yaratacakmış gibi bir sıkıntı oldu. O esnada İsa dünyaya geldi. Evet, iyi biliyorum.... Fakat dinleyiniz:

Ramullah'lı Yusuf, İsa'nın can verdiği Golgota tepesinden aşağı indiği akşam, beyaz bir taşın üzerine oturmuş, ağlayan bir delikanlı gördü. Ona yaklaştı ve dedi:

-Tasanın ne kadar büyük olduğunu biliyorum. Elbette bu adam doğru bir adamdı.

Fakat delikanlı ona karşılık verdi:

-Ah onun için ağlamıyorum. Ağlıyorum çünkü ben de mucizeler yaptım. Ben de körlerin gözlerini açtım, ben de felçlileri iyi ettim ve ölüleri dirilttim ve insanlar beni çarmıha germediler."

Gide ekliyor:

"Wilde'ı İsa rahatsız ediyor, kaygılarla kıvrandırıyordu"

"Yanlışlığı açık olduğu halde mantıksal olarak doğrulanabilen" anlamını taşıyan dünya düşün yaşantısına Paradoks (kaziye-i münferide) adı altında giren akımın yeniden kurucusu Oscar Wilde usta Hz.İsa sembolizması ile insanoğlunun bugün de devam eden ahlaksal dramını çok anlamlı bir şekilde gözler önüne seriyor.

1947'de Nobel edebiyat ödülünü kazanan André Gide, 1909 yılında Hz.İsa'nın "Dar kapıdan girin." mesajından esinlenerek "Dar Kapı-La porte Étroite" adlı klasik olan yapıtını yayınlamıştır. Bu yapıtında tüm zorluklara boyun eğen, aşkından vazgeçerek özveride bulunan ve bunları tek kurtuluş yolu olarak gören yapıtın kahramanı Alissa aracılığı ile mistik coşkunun aşırılıklarını dile getirmektedir.

Onun duru bir tapınım fikri, sonradan havarileri tarafından bir çok yönleri ile saptırıldı. Havarisi olmayan Tarsus'lu kıl çadır dokumacısı ve ustası **Aziz PAULUS** (10 - 66) tarafından Anadolu, Hellen yarımadası ve İtalya'da bir musevi tarikatından arındırarak başlı başına bir dini kurum haline getirilmiş, sonradan hıristiyanlık bir baskı ve çıkar kurumu kimliğinde iç çatışmaların sonucu olarakta engizisyona kadar

uzanan çirkin oluşumlara neden olmuştur. Hz.İsa'nın duru öğretisi saptırılmıştır. Bugün de durum aynıdır. Onun bu duru öğretisini özümseyenleri ileri tarihlerde acı, işkence ve ölüm bekleyecektir.

Hıristiyanlık başlangıçta bir yoksullar hareketidir. İlk kilise "bir yoksullar birliği, basit bir kardeşler ailesi" idi.

"İnananların tümü bir arada bulunuyor, her şeyi ortaklaşa kullanıyorlardı. Mallarını mülklerini satıyor ve bunun parasını herkesin gereksinimine göre dağıtıyorlardı. Her gün tapınakta toplanan inananlar, kendi evlerinde de ekmek bölüp içten bir sevinç ve sadelikle yemek yiyor ve Tanrı'yı övüyorlardı. Tüm halkın beğenisini kazanmışlardı. RAB da her gün yeni kurtulanları onların arasına katıyordu." **(İNCİL-Elçilerin İşleri: 2/44-47)**

"İnananların topluluğu yürekte ve düşüncede birdi. Hiçbir kimse sahip olduğu herhangibir şey için (bu benimdir) demiyor, her şeylerine ortak kabul ediyorlardı. Aralarında yoksul olan yoktu. Çünkü toprak ve ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip elçilerin buyruğuna verirlerdi; bu da herkesin gereksinimine göre dağıtılırdı. Örneğin, Kıbrıs doğumlu bir Levi'li olan ve elçilerin, Barnaba yani (cesaret verici) diye adlandırdıkları Yusuf, sahip olduğu tarlayı sattı, parasını gelip elçilerin buyruğuna verdi. (4/32-37)

İlk Hıristiyanlar, Hz.İsa'nın geri geleceğine inanıyorlardı. Gelmesi gerekince (!) kilise örgütlenmeye başladı, ilk iki asır boyunca anlığını korudu. Kilise sözcüğü Helence "ekklesıa" "topluluk ya da birlik" anlamındadır. Sonradan kilise için bir derece düzeni (hiérarchie) oluştu. Eskiler, ya da yaşça kıdemliler rahipler (presbyte), yoksullara yardımla görevli

kadın, erkekler, arkadaşlar ya da hemşireler vardı. 2. YY.dan itibaren rahiplerden biri kilisenin başı oldu, ondan sonra piskopos (episcopate) ünvanını aldı.

O zamandan sonra da piskopos, havarilerin tek ardılıdır, inananlar tamamen yok olmuştur. Havarilik otoritesi (yetke), inananların otoritesini boğmuştur. Sonradan çeşitli kiliselerin piskoposları birbirleri ile ilişki kurarak bir çeşit oligarşi (takım iktidarı, erki) halinde "Evrensel Kilise"yi kurmuşlar, bu kilise kurullar toplamış kendi üyelerini denetleyip cezalandırmış, inanç sorunları hakkında karar (fetva) vermiş, engizisyon mahkemelerinde kan dökmüş ve kendi başına gerçek bir egemen erk olmuştur. Bugün bankaları , ticari işletmeleri ile bir **VATİKAN** Devleti her taşın altından çıkmaktadır.

Müslümanların kutsal kitabı Kur'an da ruhban sınıfına karşıdır.

(57) HADİD (Demir) suresinde:

"Sonra bunların izinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şevkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır." (27. ayet)

Ruhban sınıfından yüzde kaçının yoldan çıktığının bilinememesine karşılık yurdumuzda 80.000 imamın aylıklarının devlet tarafından ödenmesine karşılık, maliye kuruluşumuzda ancak 2.750 "Vergi Denetçisi" bulunmaktadır.

MANİ'nin Görkemli ve Sıkıntılı Yaşamı

İlk Hıristiyan misyonerleri bütün güçleri ile batıda çalışmışlar, doğuya önem vermemişlerdir. Yalnızca Hz.İsa'nın havarilerinden **Aziz TOMAS** (? - 53) doğuya yöneldi. O devirde Mezopotamya ve İran'da Ari kökenli **PARTH** (M.Ö. 247-M.S.224) İmparatorluğu bulunuyordu ve Zerdüşt dinini benimsemişlerdi. Parth'ler Roma ordularını M.Ö. 53'de Urfa-Harran (Carrhae)'da yenerek doğuya yayılmalarını engellemişlerdir. Aziz Tomas Parth'ların başkenti Bağdat'ın güneyinde Dicle nehrinin kıyısında **KTESİPHON** (Medain)'a, Horasan'a, Hindistan'a kadar giderek Hıristiyanlık öğretisine yandaş toplamıştır. Hindistan'da Malamar Hıristiyanları topluluğunu kurduğuna inanılır. Topladığı yerel tepki üzerine Madras'taki Malyapur Krallığı'nda öldürülmüştür. Bu kentte bugün Aziz Tomas tepesi ile, ilk gömüldüğü yer olduğuna inanılan San Thomé katedrali bulunur. Kemiklerinin daha sonra Avrupa'ya götürüldüğüne ve İtalya'da Ortona kentinde kutsal bir yerde korunduğuna inanılır.

Aziz Tomas, Ktesiphon'da bulunduğu sırada öğretisini örgütleyerek Musevilerce sapkınlık sayılan Mandeizm adı verilen bir Musevi tarikatını etkilemiş karışık (elektrik) yeni bir Musevi-Hıristiyan tarikatının doğmasına neden olmuştur. Bu tarikate dinler tarihinde Nazarenler de denilmektedir. Yerel dilde, Aramicede "Halle Heware-Beyaz Giysililer" diye adlandırılırlardı. Bu tarikat üyeleri Dicle kıyısında otururlar, temizliği ve kurtuluşu suda bulurlardı. Birbirlerine kardeş derlerdi. Hz.Adem'i, Hz.Yahya'yı tanırlar Hz.İsa'yı fazla

sevmezlerdi yalnız onun ikizi olarak benimsedikleri Aziz Tomas'ı tanırlardı. Zaten Aramicede Teoma'nın karşılığı ikiz demektir. Ateşten tiksindikleri için Zerdüştçüler ile iyi geçinemezler, içlerine kapanık yaşarlardı.

215 yılında İran Ekteban kentinden Ktesiphon'a göç edip Mardinu köyüne (bazı kaynaklar Mardin ili olarak gösteriyor) yerleşmiş Parth'lı soylu bir ailenin kızı olan Miriam'la evlenen Pattig, Babil'in bilgelik tanrısı, büyük tanrı Marduk'un oğlu olan Nabu için düzenlenen bir dinsel törende Suriye (Palmyra)'li Sittay adlı bembeyaz giysili ilginç bir kişi ile tanışır. Sittay ona: "Bugünden sonra artık şarap içmeyeceksin, artık et yemeyeceksin, sadece temiz gıdaları yiyeceksin, hiçbir kadına yaklaşmayacaksın." der. Fakat Pattig karısı Miriam'ı sevmektedir ve Miriam gebe idi. Pattig evini ve karısını terkederek Sittay'ın başkanı olduğu Mandean tarikatine girer ve o esnada 14 Nisan 216'da Miriam bir erkek çocuk doğurur, çocuğun bir bacağında kalça çıkığı vardır. Çocuğa **MANİ** adını koyarlar. O esnada başkentte son Parth kralı 5. **ARTABANOS** (Saltanatı: 213-224), Roma'da ise acımasız İmparator **CARACALLA** (188-217) bulunmaktadır. Artabanos 217 yılında Caracalla'yı Urfa-Harran (Carrhae)'da yenmiş, savaş sırasında Caracalla kendi askerleri tarafından bir suikast sonucu öldürülmüştür. Ankara'da Ulus semtinde Çankırı caddesinde Caracalla'nın yaptırdığı hamamın kalıntıları bulunmaktadır.

Mani dört yaşında iken babası tarafından kaçırılarak Mandaen'lerin arasına alındı. Fakat babası gerçek kimliğini, babası olduğunu ona açıklamadı. Bilinçli çağa geldiği esnada bu topluluğu hiçbir zaman benimsememişti. Tek arkadaşı vardı, o da Tyr'li Malchos'du. Yaşadıkları Dicle kıyısındaki

yer bir hurmalıktı. Malchos'un yasak olmasına rağmen Kloe adlı bir kız arkadaşı vardı. Kloe Makedon kökenli idi. Mani, Kloe'nin evinde resim yapmayı öğrendi. Ressamlık onun büyük tutkularından biri olmuştur.

Birgün durgun bir suda yüzünü seyrederken görüntüsünü, ikizini "Tüm"ü gördü.

İkizi ona:

-Sana benden ve beni sana elçi olarak gönderen RAB'den selam olsun sana ey Mani! O, seni kendisine peygamber olarak seçti. Halkı peygamber olduğuna davet etmeni, RAB'ın müjdesi ile müjde vermeni, bu uğurda bütün çabanı göstermeni sana buyurdu, dedi.

Bu bir vahiy olayıdır. Mani ömrü boyunca bu ikizi yahut benzeri ile yaşamıştır.

O Mandaen'lerin inancının kendi inancı olmadığı bilincine varmıştı. Günün birinde olgunluğa eriştiğinde hurma bahçesinden ayrılmaya karar vermişti. Seneler sonra:

"O adamlar arasında haksızlık etmeyerek, acı çektirmeyerek, kurallarını izlemeyerek, onlar gibi sohbet etmeyerek, akıllıca ve kurnazca yol aldım." diyecektir.

Tarikatın bir kütüphanesi vardı, fakat her yapıtın okunması serbest değildi. Özellikle genç olanların okumalarına izin verilen pek az yapıt bulunuyordu. Hz.İsa'nın öğretisini Hellenlerin beğenisine göre düzenlediğini iddia ettikleri kafir, hain dedikleri Tarsus'lu Paulus'u da hiç sevmiyorlardı. Yazarının putatapar olması yapıtının günah sayılması için yeterli idi. Yasaklanmayanlar sadece tıp, bitkiler, yıldızlar ve gezi izlenimleri hakkında birkaç kitaptı. Özellikle hekimlikle

ilgili yapıtlara dikkat ediyor, çeşitli otların insan sağlığı üzerindeki etkilerini deneme fırsatını buluyordu. İleride kendisi hekim olarak da anılacaktır. Mani bu yasakları da deliyor, daimi surette tepki topluyordu.

Mani uzun bir zaman; yetişkinlik çağının sonrasına kadar sabır gösterdi. Yandaşlarının yazdıklarına göre yirmi dört yaşında iken ikizinden beklediği sözleri duydu.

-Dünya'ya açılmanın zamanı geldi. Artık bu hurma bahçesinden çık.

Akşam Mandaen'leri terk edecekti. Önce beyaz elbisesini çıkardı. Bol paçalı, küf sarısı ve armut yeşili bir pantolon giydi. Gömleği beyaz olmakla beraber sıkıntılı günlerinde elleri ile işlediği çiçek desenleri ile süslü idi. Omuzlarında gök mavisi bir hırka vardı. Bu giysiler ile tarikat üyelerinin karşısına çıktı. Kendini yargılamak için Sinodu (Din İşleri Kurulu) topladılar. İlk sözü başkan SİTTAY söyledi:

"Seni cezalandırmak için toplanmadık Mani; tövbe etmen için buradayız. Yirmi yıl boyunca saflığın ve alçak gönüllülüğün beyazlığına büründün, oysa şimdi gururun renklerine bulaşıyorsun. Aramızda uysal bir kuzu gibi yaşadın, bedenin temiz kaldı, ağzına sadece temiz yiyecekler soktun, bugün böyle bir nimeti neden tepmek istiyorsun?"

Küstahça bir yanıt aldılar:

"Saf olan ve olmayan besinlerin hepsi dışkıya dönüşüyor, sizce dışkının saf olanı ve olmayanı var mı?" ve ekliyor:

"Sizlerden biri ile anlaşamadığım için gidiyor değilim. Dünyaya verilecek bir iletim olduğu için gidiyorum. Bu mesajı burada açıklamamam gerek. Dünya onu size yansıttığında çağrımı duymuş olacaksınız."

Ayağa kalktı, eşyalarını koyduğu tahta sandığı açtı, yalnızca yazı takımı ile resim fırçalarını bir beze sarıp beline bağladı. İkizi ona sesleniyordu:

"Yalnızsın, yoksulsun ve evreni fethe gidiyorsun. Gerçek başlangıçlar işte bu şekilde olur."

224 yılında Mezopotamya'da iktidar değişikliği oldu, Parth Krallığı İran'ın güneyinde yerel bir hükümdar olan **1. ARDEŞİR** (Saltanatı: 224-241) tarafından yıkıldı. Sasani İmparatorluğu kuruldu ve Ardeşir "İran Krallarının Kralı" tacını giydi. Ardeşir de Zerdüşt dinine bağlıdır.

Mani, 240 Nisanında Mandaen'lerden ayrıldı. O güne kadar hep aynı yerde yarı kapalı olarak kalmıştı. Artık ömrü yollarda geçecekti. Dicle taşmıştı beş günde ulaşabileceği başkente ancak on günde varabildi. Kendisinden önce tarikati terk ederek Kloe ile evlenen arkadaşı Malchos'u buldu. Arkadaşı nakliye ve ticaretle uğraşıyordu. Birkaç gün sonra Mani yandaş toplamaya başlamıştı. Onlara sesleniyordu:

"İlk önce, evrende birbirinden ayrı iki dünya vardı; nur dünyası ve karanlıklar dünyası. Nur bahçelerinde istenebilecek her şey vardı, karanlıkta ise güçlü, görkemli, öfkeli bir istek. Birden iki dünyanın sınırında, evrenin o güne kadar bildiği, gördüğü en şiddetli, en ürkütücü patlama oldu. Nur parçaları binbir şekil alarak karanlıklara karıştı ve yaratıklar, yıldızlar, sular, doğa ve insan böyle yaratıldı."

Bu sözler Musa'nın şeriatına ve Hıristiyan öğretisine aykırı idi. Devam ediyordu:

"Her varlıkta, her nesnede aydınlık ve karanlık yan yana ve iç içedir. Yediğimiz bir hurmanın eti, vücudumuzu besler, tadı ve kokusu da ruhumuzu. İçinizdeki nur sadece bedeni

doyurmakla yetinmez. Duyumlar size güzelliği içinize sindirmeniz, dokunmanız, koklamanız, tatmanız, işitmeniz, görmeniz için verilmiştir. Evet kardeşlerim, beş duyumunuz nuru damıtır. Onlara güzel kokular, nağmeler, renkler sununuz. Pis kokuları, çirkin sesleri ve kiri onlardan uzak tutunuz."

Mani ayağa kalktı, bastonuna dayandı, dinleyicileri geçmesi için saygı ile yol verdiler, hepsi ona gizemli bir iple artık bağlanmışlardı.

O devirde Sasani İmparatorluğunda inanç özgürlüğü yok idi. Gerektiğince tanıyamadığı annesi Miriam ölmüştü. Bir gün babası Pattıg'de yanına geldi artık onun babası olduğunu biliyordu ve ölümüne kadar onun sadık müridi oldu. Kendini hayranlıkla dinleyenlerin sayısı gün geçtikçe artıyordu.

Diyordu ki:

"Saf nur olan Tanrı, karanlıklar alemini iyi tanıyordu, bunun üzerine ilk insanı çağırdı ve ona: (Sen ki nur ve karanlık ile birliktesin, edinebileceğim en iyi yandaşsın. Evet, insanoğlu, sen nurun, karanlığa kurduğu tuzaksın. Yaradılıcılığa hükmetmek ve onu kurmak görevini sana veriyorum.) "

Devam etti:

"Güzelliğin dinini, dört mevsimin insanlarına öğreteceğim."

Bu sözler Sasani'lerin kolluk kuvvetlerinin uyanmasına neden oluyordu. Artık başkentte kalmaları tehlikeli olmaya başlamıştı. Bir gün ani bir karar ile baba, oğul şehri terk etmeye karar verdiler, Marchos onları yalnız bırakmadı. Rotaları Hindistan'dı.

Serüvenli bir yolculuktan sonra İndus nehri deltasında kurulu, bugün kalıntıları bile bulunamayan bir liman şehri olan Deb'de karaya çıktılar. Kent Kuşhan Krallığının egemenliği altında Hindistan'a açılan bir kapı özelliğini taşıyordu, tipik bir liman kenti idi. Ayrıca dini bir mozaik özelliğini de taşıyordu. Her inancın tapınakları vardı. O yüzyılda Hindistan'da bütün kiliseler Aziz Tomas'ın adını taşıyordu.

Bu arada Ardişir'in torunu cesur lakaplı **1.HÜRMÜZ** (Saltanatı: 272-273) Kuşhan'lıları yenip Deb kentinin kapısına dayanmıştı. Mani'nin de ünü şehri sarmıştı. Kentte büyük bir korku egemendi, çünkü Sasani'lerin ne kadar acımasız olduklarını biliyorlardı. Mani kentin ileri gelenlerine Hürmüz'e gidip kente bir zarar vermemesini isteyeceğini bildiriyor ve huzura çıkıyor bilgece sözleri ile büyük sempati topluyor, yalnız prensin danışmanı ve müneccimi sonradan başrahip **KARTİR**'in düşmanlığını kazanıyordu. Bu başrahip İran'da yalnızca Zerdüşt dinini egemen kılmaya çalışmıştır. Kartir 700'ü aşkın kaya üzerinde Zerdüşt dininin temel öğretilerini açıklamıştır. Mani ile tanıştıktan sonra Mani'nin ölümüne kadar onun ve öğretisinin baş düşmanı olmuştur.

Mani, prensin huzurunda iken Hürmüz'ün kızının düşüp hareketsiz kaldığı haberi geliyor. Hürmüz kızına çok düşkündü. Çok sevdiği eşi bu kızı doğururken ölmüş ve Prens eşine olan sevgisini bu kıza vermişti. Mani'nin tıbbi bilgisi de yeterlidir. Kızı iyileştireceğini bildiriyor karşılığında Hürmüz yanıt veriyor:

"Kızımı iyileştirirsen, yemin ederim ki Deb yağmalanmayacak, halkı, evleri, tapınakları ve pazar yerleri korunacak."

Mani kızı iyileştiriyor. Prens kişisel olarak ne istediğini sorduğunda Mani kızın nedimesi Denag'ı istiyor. Bu kıza Hürmüz'an ağabeyi **1.BEHRAM** (Saltanatı: 273-276)'da daha önce göz koymuş, fakat Hürmüz çok genç olduğu gerekçesi ile kızı vermemiştir. Denag'ı istemeye istemeye Mani'ye veriyor. Bu olay ileride Behram'ın Mani'ye düşmanlığının en önemli nedeni olmuştur. Denag Mani'nin ölümüne kadar yanından ayrılmamış ve ikisi arasındaki ilişkinin düzeyi hiçbir zaman anlaşılamamıştır.

Mani kente zafer kazanmış bir komutan davranışı ile giriyor ve ünü her yöreye yayılıyor. Bir dut ağacının altını kendisine barınak olarak seçiyor. O kentte kaldığı sürece günlerini ve gecelerini orada geçireceğini söylüyor. Sonucu merak eden Deb'lilere:

"Beni kabul eden Prens, mantıksız ve akılsız bir insan değil. Her insanın, miğferi, takıları ve giysileri altında duran bir kıvılcım vardır."

Her sınıftan, her dinden insanlar dut ağacının altında toplanıyor ve o anlatıyordu:

"Geçmiş çağların, günümüzün ve gelecek çağların tüm bilgeleri kutsansın. İsa, Buda, Zerdüşt kutsansın. Tek bir nur onların sözlerini aydınlattı, bugün Deb üzerinde ışıyan aynı ışıktır. Benim öğretilerime uyacak olanlar, her zaman dua ettikleri tapınakları da, atalarının ruhlarını andıkları sunakları da terk etmesinler."

Bir çok dinin boy gösterdiği kentte bu sözler zamanına göre çok geniş bir hoşgörünün görüntüsünü sergiliyordu ve uzlaşmacı kişilere hoş geliyordu.

Mani'nin öğretisine bağlananlar gün geçtikçe çoğalıyordu. Kuşku ile bakanlar da vardı. Ona sordular:

-İsa ve Buda aynı şeyi söylüyorlarsa ne diye yeni bir din kurma amacındasın?

-Batıda yetişmiş olan umud, doğuda yeşermedi; doğuda yetişmiş olanın sesi, batıya ulaşmadı. Bütün gerçekleri birbirleri ile kaynaştırmak gerekiyor.

-Putlara ve güneşe tapanlara ne diyorsun?

-Güneş, ulu yaratanın giysisinde sadece bir pul. Ama insanlar, bu pul aracılığı ile nuru daha iyi görebiliyorlar. İnsanlar tahtadan, alçıdan, resimden, tunçtan simgeler ile ulu yaratana ulaştıklarını sanıyorlar.

-Ya Tanrı'ya hiç inanmayanlar?

-Tanrı'nın gerçek görüntüsüne belki başkalarından daha yakındırlar ama onu göremiyorlar.

O ateistlere dahi hoşgörü ile bakıyordu.

Bir gün ona sordular:

-İletisini getirdiğinin adı ne?

-Ben ona "Nur Bahçelerinin Kralı" diyorum.

-O, Baba, Her şeye gücü yeten, esirgeyen, acıyan ve yaratan değil mi?

-Aynı anda, hem acıyan, hem de her şeye gücü yeten nasıl olunabilir? Ölümcül hastalıkları ve savaşları yaratan O mu? Çocukların ölmesine seyirci kalan ve suçsuzlara acı çektiren O mu? Şeytanın var olmasına O mu izin verdi? Şeytanı yok edebilecekse, neden etmedi? Cehennemi yok etmek istemiyorsa, son derece acıyan değil demek ki.

Bu açıklamalar ile dinlerin temel ilkelerine karşı geliyor ve ekliyor:

-Yaratıcılık insana emanet edilmiştir. Cehennemi ve karanlıkları gerilere itmek önce insanoğlunun görevidir.

Sasani ordusu on gün sonra Deb'e girdi. Can sıkıcı hiçbir olay olmadı. Birkaç gün sonra da Hürmüz, dedesi Ardeşir'in ölüm haberini aldı. Sene 241 idi. Mani yanındakilerle beraber başkent Ktesiphon'a döndü. Yanında Hürmüz'ün krallık tacını giyen babası **1.ŞAPUR** (Saltanatı: 241-272)'a yazdığı bir mektup vardı. Mektup Şapur'a ulaştırıldı, birkaç gün sonra Mani saraya davet edildi. Şapur ona kendisini tanıtmasını söyledi:

-Ben Babil ülkesinden bir hekimim

-Sevgili oğlum seni öven bir mektup gönderdi. Onun hoşuna gittiğin anlaşılıyor.

-Tanrı, yitirdiğini sandığı kızını iyileştirmemi istedi

-Nasıl iyileştiriyorsun?

-Sözle ve bitkilerle

-Ya bıçak, ateş ve sülükler

-Başkaları bu konuda benden daha becerikli

Şapur sülükle tedaviden nefret ederdi. Mani bunu biliyordu.

-Oğlum yaymak istediğin bazı düşüncelerin olduğunu yazmış

-Bana bir ileti verildi

-Ne iletisi, seni dinliyoruz

-Yeni bir dinin gerekli olduğu yeni bir çağ başladı. Bu tek bir ulusun, tek bir ırkın, tek bir öğretinin dini değil.

Bu arada büyücü başı, rahip Kartir atılarak:

-Bu bir hıristiyandır. Dinimizin en alçak düşmanıdır, o bir haindir.

Mani devam etti:

-İnsanların en yücesine bir ileti iletmek üzere geldim. İmparatorluğunuz fetihler sonucu çok genişledi. Yarın saltanatınız Ahura Mazda'ya tapılmayan daha başka ülkeleri de kapsayacak. Değişik inançta insanlara da hükmedeceksiniz. Onlara hain diyecek kadar aşağılamak doğru mu? Hanedanınızın dostu sizi uyruklarınız ile uzlaştırmaya çalışanlardır. Kendi uyrukları ile düşman kılanlar değildir. Ben Mani, bütün uluslara bir ileti getirdim. Önce çocukluğumu ve gençliğimi aralarında geçirdiğim Hıristiyanlara seslendim "İsa'nın sözlerini dinleyin, O bir bilge ve ermiştir ama Zerdüşt'ü de dinleyin. Bilgisizlik ve boş inançlar kol gezerken önce O'nun nurunu anlamaya çalışın. Umudum bir gün gerçekleşecek olursa, kinlerin sonu demektir. Ben bütün dinlerdenim ve hiçbirinden değilim. Her dinde, her düşüncede, nurlu özü bulup, kabuğunu atmasını bilin. Benim yolumdan gidenler Ahura Mazda ve Mithra'ya, İsa'ya Buda'ya yakarabilirler. Benim topraklarımda herkes kendi duasını edecektir.

Bütün inançlara saygım var ve suçum bu.

Şapur ilgilenmişti:

-Yaymak istediğin dinin tapınakları ve münecimleri olacak mı?

-Tapınma yerleri ve Seçilmişler'i olacak. Kendilerini duaya ve eğitime adayacaklar. Sanata, yazıya, adalet dağıtımına da. Şu koşulla ki, servet, ünvan ve iktidardan vazgeçeceklerdir.

Şapur, yazmanı çağırdı ve yazdırdı:

"Sadık bendemiz Mani'ye, İmparatorluğun kent ve kasabalarında bizim de uygun gördüğümüz tanrısal iletisini özgürce yaymasına izin veriyoruz. Bütün krallara, satraplara, valilere, memurlara bizim elçimiz imiş gibi ona kolaylık göstermeleri buyurulmuştur."

Mani arkasında büyük bir kıskançlık bulutu bırakarak saraydan ayrılıp Malchos'un evine gitti. Mani o esnada 25 yaşında idi.

İmparatorluk fermanı çıkalı, Mani'yi beklemeyen kent kalmamıştı. O da hiç durmadı, Elam ülkesinde büyük bir kasaba olan Beth-Lapat'a doğru yola koyuldu. Orada da bir muşmula ağacının dibinde mekan tuttu. İmparatorluk topraklarında yaşayan herkesin, ortak bir bilgelik çevresinde toplandıklarını görmeyi ümit ettiğini söyleyerek:

"Tanrısal kıvılcım hepimizin içinde, O'nun ne ırkı, ne sınıfı ne de cinsiyeti var. Herkes bu kıvılcımı güzellikle, bilgi ile beslemeli ki parlasın. İnsan yalnız içindeki nur ile büyük insandır."

Dinleyicilerin ön sıralarında her zaman müneccimler bulunuyordu. M.Ö.3000'li yıllarda Mezopotamya'da ortaya çıktığı sanılan müneccimlik (astroloji) bireylerin, grupların ya da ulusların yazgılarını önceden haber vermek amacı ile gezegenlerin ve yıldızların dünya olayları üzerindeki etkisini

yorumlama işidir. Eski birçok uygarlıkta bir baskı ve çıkar grubu olarak önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca ırkları ile gurur duyan, sınıf ayrıcalığını benimsemiş olanlar şaşkınlık içinde idiler. Bu adam suçlu olarak görüleceği yerde "Krallar Kralı"nın koruması altında idi. Bir taraftan insanlara kendilerini sanata, öğretmeye, derin düşünceye adamalarını mal ve mülkten arınmalarını öğütlüyor, öte yandan yaşam biçimlerini bırakmadan da kendi öğretisine gelebileceklerini öğütlüyor.

Bir gün karşı koyanlardan biri sordu:

-Senin dininde iki ahlak mı var?

Yanıt bir yadsıma değildi

-Kusursuzluğa ermek isteyenlerin tuttukları sarp bir yol var

-Her ikisi de kurtuluşa götürüyorsa, zor yolu seçmekle ne kârım olacak

-Kâr sözünü söyleyebiliyorsan, seçtin demektir.

Uzaklardan baş müneccim Kartir'in sesi yükseliyordu:

"Hıristiyanların en sinsisi, iki ayaklı kurt."

İçinde hanedana bağlı soylular, savaşçılar, yargıçlar bir kurul oluşturdu. Şapur'a bir yakınma sunuldu:

"Bu Mani denilen adam, İmparatorluğun her köşesine çekirgeler gibi üşüşen dilenci topluluğunu peşine takmış, tanrısal buyruklara karşı geliyor, soyluları küçümsüyor. Saygı kalmadı, otorite kalmadı, hanedanınızın kurduğu düzen çöküyor."

Buna karşın Şapur Mani'ye karşı bir önlem almadı. O gezmeye, öğretisini yaymaya devam ediyordu. Med başkenti Ekteban'a gitmeye karar verdi. Sokaklarda in cin top

oynuyordu. Herkes evine kapanmıştı. Ekteban'da bulunan büyük oğul Behram ile baş müneccim Kartir ona bir tuzak hazırlamışlardı. Mani ile Denag iki gün aç, susuz ve örtüsüz asker kordonu altında kaldılar. Üstelik mevsim kış idi. Bu işkenceye katlandılar.

Haber yayılır yayılmaz Şapur, oğlu Behram'ı Ktesiphon'a çağırdı, buyruklarına uymama ile suçladı ve onu av köşkünde tutsak etti. Mani'yi yanına çağırttı. Şapur da müneccimlerden yakındı:

"Her yerin en verimli topraklarını ele geçirdiler, zengin oldular, tapınakları altın, tahıl dolu. Çok sayıda köleleri var. Tanrı yasasını işlerine geldiği şekilde yorumlayanlar da onlar."

Ve devam etti:

"Benimle beraber, Zerdüşt'ün bilgeliği ile Ahura Mazda'nın öğretisine saygı duyan din adamlarına altın ve toprak edinmeyi yasaklayan, onlara dua öğretme ve derin düşünce görevi veren yeni bir din hakkında konuşmak için geldin. Bu yeni dinin başarılı olmasını istiyorum, hanedanın çıkarı bunu gerektiriyor. Sen Ulu Yaratan'ın isteklerine uymak için, uluslar ve inançlar arasında uyum istiyorsun, ben de aynı uyumu imparatorluğumun birliği ve gelişmesi için istiyorum. Sende tanrısal bir müttefik bulacağımı umuyorum. Müneccimlerle, savaşçılarla savaşamayız. Bundan sonra yanımdan ayrılmayacaksın, nereye gidersem, yanımda olacaksın. İletilerini artık seçilmişlerin yapsın. Her sınıftan, her ırktan insanın çevrende toplanmasını istiyorum, ama özellikle savaşçıların, prenslerin, satrapların, hatta müneccimler arasında da yandaşların olsun istiyorum."

Ekliyor:

"Başaracak olursan, bir ferman ile Krallar Kralı'nın Mani dinine girdiği ilan edilecek."

Mani artık sarayın bir parçası olmuştu. Seçilmişlerinden en yeteneklilerini imparatorluğun eyaletlerine, Mısır'a, Çin'e, Roma'ya, Suriye'ye göndermişti.

"Daha önce dinler tek bir ülkede, tek bir dille uygulanıyordu. Benim dinim bütün diyarlarda ve bütün dillerde uygulanmalıdır." diyordu ve seçilmişlerine dedirtiyordu.

Artık özgürce seyahat edemediği için kendini yazmaya vermişti. Yalnız yazmıyor, yazdıklarını resimliyor ve süslüyordu. Ömrü boyunca altına tek dokunuşu resimler için altın suyunu kullanırken olmuştur. Türk divan edebiyatında adı "Nakkaş Mani" olarak anılmaktadır.

Şapur her konuda ona danışıyordu. En önemli rakibi Roma İmparatorluğu bir yönetim anarşisi içinde idi. Sadece Ardeşir ve Şapur döneminde yirmi dört Roma İmparatoru birbirlerini öldürmüştü. Arap lakaplı İmparator **PHİLİPPUS** (Saltanatı: 224-249) senede yüz bin altını Sasani'lere ödemeyi kabul etmişti. Philippus'u öldürerek tahta geçen hıristiyanlara yönelik ilk sistemli baskıları uygulayan, Roma, Kudüs ve Antakya piskoposlarını idam ettiren **Gaius DECİUS** (Saltanatı: 249-251)'da bu vergiyi kabul etmiştir. O da öldürüldü. Yerine geçen **GALLUS** (Saltanatı: 251-253)'da anlaşmaya sadık kaldı. Bütün bunlara rağmen talan peşinde koşan savaşçılar ve müneccimler Şapur'u tahrik ediyor, batıya doğru yeni fetihlere kalkmasını ısrarla istiyorlardı. Mani savaş karşıtı idi. Şapur ona diyordu ki:

"Fatih imparatorlar gelip geçti ama yanlarında bir haberci yoktu. Kutsal peygamberler geldi geçti ama yanlarında güçlü bir hükümdar yoktu. İlk defa tanrısal bir ileti, büyük bir saltanata rastlıyor."

Mani üç sene Şapur'u dizginledi. 256'da Şapur ellibin askeri ile fethe çıktı. Yanında Mani yok idi. Doğu Anadolu'daki Ermenistan Krallığını, Suriye'yi aldı. Kapadokya'ya kadar ilerledi. Bu arada Mani babası Pattig'i kaybetti, onu annesi Miriam'ın yanına gömdüler. Roma'da yine iktidar el değiştirmiş, başka bir hıristiyan düşmanı **Puplıus VALERIANUS** (Saltanatı: 253-260) tahta geçmiştir. Büyük bir ordu ile Anadolu'ya girip Antakya dahil olmak üzere kaybettikleri toprakları Sasani'lerin elinden almış Fırat nehrini geçip üst Mezopotamya'ya dayanmıştır.

Şapur, Mani'yi oğulları Behram ve Hürmüz'ü yanına alarak ordusu ile Urfa'ya doğru yola çıktı. Savaşın sonucu hakkında kutsal sesin Mani'ye ne söylediği sorulduğunda:

"Savaş hakkında hiçbir şey sormam" yanıtını vermiştir.

Hürmüz'ün komuta ettiği zırhlı atlılar Harran'da bulunan Roma ordugahına aniden saldırdılar. Çadırında bulunan Valerianus'u esir aldılar. Koskoca Roma ordusu, savaşmaya fırsat bulamadan yenilmiş oldu ve askerler hızla Anadolu'nun içlerine doğru kaçtılar. Sene 260 idi.

Şapur Valerianus'a iyi davrandı, Karun nehri üzerinde yapılan bir barajın yapım sorumluluğunu verdi. İşçileri esir askerlerdi. Bugün dahi bu yapıt ayakta durmaktadır. Adı "Bend-i Kaysar - Sezar Bendi"dir. Yerine tahta geçen oğlu **Piblus GALLİENUS** (Saltanatı: 260-268) babasının kurtuluşu için Şapur'un istediği fidyeyi vermemiş ve baba katili olarak tarihe geçmiştir.

Mani'nin, Harran başarısı hakkında bir şey söylememesi ona karşı olan güvenin kaybolmasına neden olmuştu. Mani de artık saraya gitmiyordu. Başkentte pek az kalıyordu ama Tanrı'nın habercisi olarak görevi devam ediyordu. Genellikle Hürmüz'ün vali olarak bulunduğu Ermenistan'da kalıyordu. Şapur da onu çağırmaz olmuştu.

Bir gün Şapur'un davetini aldığında Susa kentinde idi.

Beth-Lapat kentinin adı değişmiş Gundeşabur olmuştu. Şapur burada yirmi ayda görkemli bir saray yaptırmıştı. Mani'den kendi resmini yapmasını istedi. Yedi gün, günde iki saat tören giysileri içinde poz verdi. Şapur büyük bir sürpriz ile tahtını büyük oğlu Behram'a değil, küçük oğlu Hürmüz'e bırakarak otuzbir senelik imparatorluktan sonra 272'de öldü.

Hürmüz'le İndus nehri kıyısında başlayan dostlukları otuz küsür senedir zedelenmeden devam ediyordu. Hürmüz tahta çıkmıştı ama taç giyme töreni nevruz günü yapılacaktı ve daha aylar vardı. Taç giyme töreni günü Hürmüz içine zehir katılmış, tanrıların iksiri denilen "Haoma"yı içip öldü. Açıkçası ağabeyi Behram ve baş müneccim Kartir tarafından öldürüldü. Sene 273 idi.

Behram taç giyip tahta çıktı ve fermanını yayınlattı:

"Pattıg oğlu, Parth ırkından, savaşçılar sınıfından, kendisi hekim Mani, gerçek dine aykırı çeşitli düşünceleri yaydığı için, bugünden itibaren Mezopotamya, Ermenistan ve Pers topraklarından sınır dışı edilecektir."

Mani dostları ile birlikte doğuya yönelmişti. Bir hükümlü gibi değil, bir fatih gibi gidiyordu. Bir gün bir nehir kenarında ikizi ona:

-Mani geç oldu. Yolunu kaybettin. Geri dön, bir daha beni göremeyeceksin, dedi.

Geri döndü. Behram'ın karşısına çıktı. Asilikle suçlandı. Behram:

-Karışıklık yarattın. Savaşçıları görevlerinden, zanaatkarları işlerinden alıkoydun. İnananları sınıf ve ırk ayrımını hor görmeye çağırdın. Tüccarlar şimdi derebeylerinin gözlerine bakabiliyorlar. Artık müneccimlerin sözleri dinlenmiyor. Bu isyan değil de nedir? Beni düşündüren başka bir konu var. Babama, kardeşim Hürmüz'e, amcalarıma, Denag'a ne dedin de seni bu kadar saydılar. Evrenin bazı sırlarını mı açıkladın yoksa?

Yanıt olağanüstü idi:

-İçlerindeki gerçeği benim ağzımdan duydular. İnsan sadece kendi sesini dinler.

Mani sarayın içinde kapalı bir avluda prangaya vuruldu. Elli sekiz yaşında idi. Boynuna ağır bir zincir bağlandı, başka üç zincir göğsüne, üçer zincir bacaklarından her birine ve üçer zincir de kollarından her birine. Başka bir sertliğe başvurulmadığı gibi hücreye atılmadı. Başına bir nöbetçi dikildi. Bu ağırlıkla yavaş yavaş ölecekti. Beslenmesi için emir verilmişti. Uzun süre acı çekmesi gerekiyordu. Konuk yasağı da yoktu.

Yirmi altıncı sabah öldü. Yanında Hz.İsa'da olduğu gibi başta Denag olmak üzere kadınlar vardı. Tarih: 2 Mart 274 Pazartesi idi.

Behram, mezarının bir ziyaret yeri olmasından korktuğu için cenazesini yakınlarına verdirtmedi. Cesedini yok etmeden önce ders olsun diye üç gün boyunca Gundeşabur

kapısına astırttı. Çıplak olarak, sakat bacağı da tanınsın diye. Ama sarkıtıldığı duvarın yüzü ziyaret yeri oldu.

Senelerce evvel:

"Gerekiyorsa İmparatorluğa, gökyüzü yasalarına isyan et ama kendine, bilgelik ve tanrısallıktan bir parça olan içindeki nura sadık ol. Ben Babil ülkesinden geldim, bütün dünyada çığlığım duyulsun istiyorum." demişti.

İşte Mani'nin birazda gizemli yaşamı elimizdeki bilgilere göre böyle. Bu bilgiler günümüze Bağdat'lı Arap bibliyografçısı (yaşam öykü yazarı) **İbn-i NEDİM** (910-995)'in 988'de tamamladığı her bölümüne "Makale" adını verdiği on bölümlük "Kitabü'l Fihrist - Dizinler Kitabı" adlı yapıtından intikal etmiştir. Bu yapıt Almanca olarak "Das Kitab al-Fihrist" adı altında 1871-72'de iki cilt olarak Leipzig'de yayımlanmış, bunu 1929'da Mısır'da Arapça baskısı izlemiştir. İbn-i Nedim yaşadığı devirde Bağdat'ta üç yüz kadar Mani dinine bağlı kişinin olduğunu yazar. Bu yapıtın dilimize çevirisi yoktur.

Mani'nin gizemli olduğu kadar sıkıntılı yaşamı edebiyatçılara da esin kaynağı olmuştur. Mani yazılı yapıt bırakmamıştır.

MANİCİLİK
(Manişeizm - Manicheizme)

Seneler sonra Mani'nin seçilmişleri tarafından Dünya'ya sunulan öğretisi özetle şöyle:

Düzenlemek istediği inanç sisteminde Budizm, Zerdüştcülük ve Hıristiyanlık'tan derlenmiş öğeler vardır. Bir seçmeci (eklektik) sistemdir. Zerdüştlüğü ve Budizmi iyi incelemiş, Hz.İsa'nın günümüz Hıristiyan topluluğu tarafından dahi anlaşılamayan duru öğretisini iyi özümsemiştir. Kimi araştırmacılara göre onun düşüncelerinin kaynağı, Anadolu Sinop'lu düşünür **MARCION** (.-160)'un görüşleridir. Marcıon felsefe tarihinde "Bilinircilik-Gnostisizm"in kurucusu olarak gösterilir. Sinop piskoposunun oğlu olduğu, zengin bir denizci iken 140'da Roma'ya giderek Hıristiyanların arasına katıldığı, ancak burada sapkın tarikatçılıkla (Hérétizm) suçlanarak 144'te kiliseden çıkarıldığı bilinmektedir.

Marcıon'cu görüş; iki ayrı yaratan üzerine yoğunlaşmıştır. Tevrat ve İncil'de sözü edilen Tanrı'nın özdeş olmadığı, Tevrat ve İncil arasında bir ilişki olmadığını ileri sürmüştür. Tevrat'taki Tanrı, maddesel evrenin ve insan gövdesinin yaratıcısıdır. İncil'deki Tanrı ise iyilik, bağışlayıcılık gibi niteliklerle tanımlanır. Ayrıca Tevrat'ta Tanrı'nın adı "Jahve yahut Yehova" ve "Elohim" olarak geçer. Jahve ve Elohim arasında nitelik ayrıcalığı bulunduğu görülür. Elohim, acıyan, iyilik eden, dul ve yetimleri koruyan, adaleti gerçekleştirendir. Jahve ise öç almasını, öteki ulusların ezilmesini, tutsak kılınmasını ister. İncil'deki Tanrı ise iyilik,

bağışlayıcılık gibi niteliklerle tanımlanır. O, yüce bir kavramdır. Oğlu Hz.İsa aracılığı ile insanoğluna görünerek, onların ruhlarını maddesel dünyadan kurtarma yollarını açıklamıştır. Marcıon Tanrı'ya ulaşmak için Çileciliği (Ascétisme) öğütler. Maddesel evrenin üzerine çıkabilmenin gizemli yolları olduğunu da savunmuştur. Kilise örgütünün yeniden düzenlenmesi ve İncil'in Tevrat'tan bağımsız bir kutsal kitap olduğunun kanıtlanması için çalışmıştır. Marcıon ve müritler Hz.İsa'nın kurtarıcı eylemine iman etmeyi vurguladılar. Kiliseye göre Marcıoncular en tehlikeli gnostiklerdi (Bilinirciler). Devrin İzmir (Smyrna) piskoposu Aziz **POLYKARPOS** onunla Roma'da karşılaşmış düşüncelerini dinledikten sonra "Şeytanın ilk çocuğu" olarak nitelemiştir. Marcıoncular erkeklerin yanı sıra kadınların da din görevlisi, hatta piskopos olabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Aziz Polykarpos İzmir'de Roma valisi tarafından tutuklanmış, Hıristiyanlıktan dönmeyi reddedince yakılarak öldürülmüştür. Marcıon'un da Roma'dan kovulduktan sonra Ankara'da öldüğü söylenir.

Mani'nin üzerinde durduğu başlıca konu iyilik ve kötülük arasındaki karşıtlıktır. Tıpkı Zerdüşt'te olduğu gibi. Ona göre evren ve evrene benzeyen insan, iyi ve kötünün savaş alanıdır. Evrende görülen bütün olayların kaynağı iyi ile kötüdür. Bu nedenle iyi ile kötü birer varlık ilkesidir. Bu iki ilkenin ayrı özellikleri vardır. Aydınlık, ruh, ışık ve güzellik iyinin, vücut, madde, şeytan ve karanlık ise kötünün görünüşleridir. Bir üçüncü ilke söz konusu değildir.

İnsan ruh ve vücuttan (aydınlıkla karanlıktan) kurulu bir bütündür. Vücut kötülüğün, ruh iyiliğin simgesidir. İnsanoğlu ile ilgili bütün eylemlerin kaynağı bu iki ilke

arasındaki savaştır. İnsanın mutlu olabilmesi için bu iki karşıt güç arasında bir dengenin sağlanması gerekir. Denge sağlanınca çatışma durur, uzlaşmaya varan bir evre başlar. Dengeden uzlaşmaya, ondan da birliğe geçilince mutluluğun temelini oluşturan durgunluk ortaya çıkar. İnsanın niteliğini belirleyen bu iki gücün (aydınlık ve karanlık) birinin üstünlüğüdür. Aydınlık diğer bir deyişle iyilik üstünlük kazanırsa insan iyiye, kötülük diğer bir deyişle karanlık egemen olursa kötülüğe yönelir. İyilik mutluluğu, kötülük mutsuzluğu doğurur.

Mani'ye göre insanın kötüyü yenmesi, mutlu olması biraz da, kendi istencine (İrade-Volonté) bağlıdır. İnsan bütün istencini kullanarak, iki karşıt güç arasında denge kurar, bu dengeyi gerçekleştirirse aradığı mutluluğu bulur. Birlik ise ancak derin düşünce (Tefekkür-Reflexion, Meditation), gönül bilgisi (İrfan-Connaisance intuitive) ve duygu (Hissiyat-Sentiment) ile sağlanabilir. Önce maddeye, sonra geçici olan varlıklara, gösterişe ilgi duymayan, yalandan kaçınan, iyiyi, güzeli seven, alçakgönüllü, sevecen olan, arabozuculuktan kaçınan, başkalarını küçük görmeyen, yardımsever kimse ancak bu yolu bulabilir. Gönül bilgisi kişinin kendini bilmesi (Gnothi Seaton), kendinden çatışan iki karşıt gücün niteliklerini kavraması, yetkinleşmek, olgunlaşmak için gereken düşünce öğelerini sağlaması ile kazanılır. Bu bilgi dış etkenlerle sağlanamaz, gönülde sezilir. Bu sezgide başlıca etken, akıldan üstün bir güç taşıyan sevgidir. Sevgi kardeşliğin, uzlaşmanın, barışın ve eşitliğin de tek kaynağıdır. İyiyi, güzeli sevmek mutluluğu dilemektir.

Mani kendisini Adem'den Zerdüşt, Buda ve Hz.İsa'ya kadar uzanan peygamberler zincirinin son halkası olarak

görüyordu. Ona göre bütün peygamberlere gelen vahiyler tek bir dilde tek bir ulusa seslendiği için etkili olamamıştır. Ayrıca geçmiş dinlere katılanlar bu dinleri özümseyememişlerdir. Oysa kendisi, bütün öteki dinlerin yerini alacak evrensel bir din yaymakla görevlendirilmişti. Onun öğretisine uyanlar ölümlerinden sonra cennete gidecekler, uymayanlar maddi nesnelere kendilerini kaptıranların ruhu ise yeni bedenlerde sürekli yeniden doğmaya mahkum edilmişlerdir.

Onun ahlak anlayışına göre ağızdan kötü söz çıkması yasaktır. El, iyiliğe zarar verecek eylemlerden kaçınmalıdır. Nefs (insanın biyolojik gereksinimleri) çirkin şehvet duygularına kapılmamalıdır. Manişeizmin ağız, el ve nefs diye belirttiği bu ahlak yasası, Türk Bektaşi tarikatine (Eline, diline, beline sahip çıkma) ilkesi olarak girmiştir. Bu Bektaşi ilkesi Uygur Türklerinin "ağzın, elin, kalbin mührü" ahlak prensibi ile de özdeştir.

Bu katı çileci yaşam kurallarına Manicilerin yalnızca bir bölümü uyabiliyordu. Bunlara seçilmişler deniliyordu. Ayrıca emekleri ve bağışları ile katkıda bulunan dinleyiciler grubu vardı.

Kurtuluşa yalnızca bilgi ve erdemle ulaşıldığı için Manicilikte bir tapınma töreni olmadığı sanılmaktadır. Tapınım öğeleri içine kapanarak yakarma, sadaka verme, oruç tutma, ilahi okumadır. Tapınakları da yoktur. Mani bütün öğretilerini ağaçlar altında yapmıştır. Ancak çok soğuk günlerde kapalı yerlere sığınmıştır. Zaten yaşadığı yörede ılıman bir iklim egemendi.

Mani'nin öğretisi bir seçmeci (écléctique) bir din oluşturma amacını taşımakla birlikte, iyi ve güzelden kaynaklanan bir ahlak öğretisi oluşturur. Bu öğretiye göre insanlar kardeşçe ve barış içinde yaşamalı, dünya nimetlerinden ortaklaşa yararlanmalı, aşırı kazanç peşinde koşmamalı, herkes kendi emeği ile geçinmeli, sömürü yoluna gidilmemelidir. Tüm erdemler insan davranışlarında yol gösterici öğe olmalıdır.

Nuru Tanrı kabul eder. Tanrı çok ince parlak bir cevherdir. İnsan ruhunda ışıldar ve dünyada karanlıklar ile savaşır. Ulu Yaratanın nur ile ilişkisi Kur'an'ın Nur Suresi'nin 35. ayetinde de dile getirilmiş ve akılcı ve sağlıklı bir yorumu da bugüne kadar yapılamamıştır.

Maniciliğin de bir evrendoğumu (cosmogonie) vardır. Çağımız yazarlarından Şinasi TEKİN, Türk Dili Araştırmaları yıllığı BELLETEN-1962'de yazdığı "Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dini olarak kabul edilişinin 1200. yıldönümü dolayısı ile birkaç not (762-1962)" adlı makalesinde bu evrendoğumu şöyle anlatıyor:

"Başlangıcı olmayan bir zamanda ışık ve karanlıklar ülkeleri birbirlerinden ayrılmıştı. Karanlıklar ülkesinin ışık ülkesinden bir parça ışığı çalması üzerine madde ve ışığın, yani ruhun karışması ortaya çıkmıştır ve durum dünyanın bugünkü halidir. Gerçek bilginin görevi, bu karışımı tanımak ve ışığı karanlıktan, maddededen ayırmaktır. Bunun gerçekleşmesi için Tanrı, insana aklı ruhun bir parıltısı olarak göndermiştir. Bunun etkinliği ile ışık, maddeden kurtulacak ve ilk yurduna, ışık ülkesine dönecektir. Böylece iki ana ilkeye, zaman içinde ortaya çıkan ayrılık, karışma ve arınma katılmış oluyor (birincisi geçmişte, ikincisi şimdiki zaman, üçüncüsü

ise gelecekte olacaktır). Bu düzen, Mani tarafından benzetmelerler, şiirimsi bir dil ile destan şeklinde anlatılmıştır.

Işık ülkesinde bir barış havası eser; burada (Büyüklük Babası) oturur (Uygarca metinlerde: Hormuzta Tengri); dişi olarak düşünülen bu (Büyük Ruh) ışık ülkesinin üzerinde dolaşır. Karanlıklar ülkesi, yani (Maddi Dünya) ise hırs, kavga, gürültü ve pis kokular ile doludur. Her iki ülke arasındaki savaş üç evrede cereyan eder:

1.) Karanlıklar ülkesinin saldırmasına karşı koymak üzere ışık ülkesinin hükümdarı (Büyük Ruhu), canlıların anası olarak gönderir. Bu (Canlıların Anası) da ilk insanı; beş bölümlü bir ruh ile donatılmış olarak gönderir (Uygurca metinlerde: Biş Tengriler). İlk insan, bu beş bölümlü ruhunu şeytana yedirir ve derin bir uykuya dalar. Sonra uyanır ve ışık tanrısına (ışık ülkesinin hükümdarına) yedi defa dua eder.

2.) Işık tanrısı bunun üzerine (Işıkların Sevgilisini), diğer bir deyimle (Büyük Yapı Ustasını) ve (Canlı Ruhu) gönderir. İkincisi insana bir çağrı yapar, bu çağrı insanda yanıtı (cevap) uyandırır. Çağrı ve yanıt birlikte en yukarıdaki dünyaya çıkarlar. Bunun üzerine canlı ruh oğulları olan beş evrenbilimsel (kozmolojik) güç ile (Canlıların Anası) ilk insanı ana yurda götürürler. Fakat bu ilk insanın, anımsama (hatırlama) özelliği olan ruhu karanlıklar ülkesinde kalmıştır. Bunun üzerine canlı ruh, beş oğlunun yardımı ile (Nefs, Rüzgar, Işık, Su ve Ateş) dünyayı yaratır. Bunlardan birkaçı karanlık tarafından öldürülür; derilerinden on gök, etlerinden sekiz yer yaratılır; geriye kalan ışık parçalarından güneş ve ay (Işık Gemisi) olarak yapılır. Böylece dünya, karanlıklar ve ruh için bir hapishane olarak yaratıldıktan sonra kurtuluş olayı başlar.

3.) Işık hükümdarı, ilk iki gönderilişteki ilahların yalvarmaları üzerine bir (Üçüncü Elçi) gönderir. İlkin bu üçüncü elçinin gözdağı vermesi üzerine karanlıklar ülkesinin görevlileri, alıkoydukları ışık parçalarını geri verirler. Bunu kolaylaştırmak için üçüncü elçi bir görkem (ihtişam) sütunu yaratır ve ışık gemilerini harekete geçirir. Böylece (Işık Ruhları) görkem sütunundan yukarı tırmanarak aya çıkarlar, oradan da güneşe geçerek ışık ülkesine akmağa çalışırlar. Bu etkinliğin önüne geçmek için madde, insanı yaratıp ruhu sıkı bir çember içine almağa karar verir. Erkek ve dişi şeytanlar, şeytanlar ülkesinde bulunan ışığı yutarak insanı yaratırlar ve bu insana üreme gücü verirler. Fakat bu çaba boşuna çıkar. Işık ülkesinin hükümdarı (Mesih)'i gönderir. Mesih insana aslını kutsal özünü (cevher) öğretir.

Mani (ışığın kurtulabilmesi için her canlı böyle çalışmalıdır) der. İşte buradan Mani dininin ahlak kuralları doğar, cinsel ilişkiden kaçınma, canlı öldürmeme, vaaz, dua, ilahi okuma, günah çıkarma, oruç tutma v.b. Bu şekilde başlayan savaş sonunda, ışık parçaları kurtulacak ve ışık ülkesine giderek orada (bütün ışık) ile birleşecektir. Bu inanç sisteminde bu görev, rahip ve rahibelerden oluşan (Seçilmişler)'e verilmiştir. Bunlar inziva yaşantısı ile, ışık parçalarının maddeden kurtulmaları işine katılırlar. Seçilmişlerin dışında kalan Mani dinine gönülden bağlı olan halk da, yalnız dinin gerektirdiklerini yerine getirmek ve ahlak kurallarına uymakla yetinebilir."

Çağımız Türk düşünürü Şinasi Tekin'in yukarıdaki anlatısı olağanüstü ve görkemli.

Öğretisi 10 yüzyıl boyunca duyuldu. Mısır'da ona "Hz.İsa'nın Havarisi" denildi. Çin'de ona "Nurun Buda'sı"

adı verildi. "Gönül gözü maddesel görme olmadan da maddeyi görmelidir." diyen Hıristiyan inançları ve felsefeyi uzlaştırmaya çalışan Kuzey Afrika, Kartacalı Tanrıbilimci Aurelius **AUGUSTİNUS** (354-430) önceleri Manicilikten çok etkilenmiş, fakat sonradan yazgı (Kader-Fatalité) kavramının ağır basması ile Mani'ye karşı çıkmıştır. Puta tapar bir aileden gelen Augustinus'un Hıristiyan olmadan önce Mani dinine girdiği de söylenmektedir.

Göktürk İmparatorluğunun 745'de yıkılmasından sonra konfederasyon içinde bulunan Türk Uygur ulusu kendi egemenliğini ilan etti. Uygur kralllarından **BÖGÜ KAĞAN** (Saltanatı: 759-779) Tibet seferinden dönerken yanına gelen dört Mani Seçkini ile tanıştı ve Mani öğretisini benimsedi. Ayrıca Manicilik Uygurların Çin'le olan ilişkilerini hızla geliştirdiği gibi, göçebe-yağmacı şeklinin yerine ticaretin egemen olduğu yeni yerleşik yaşam biçiminin benimsenmeye başlamasını sağladı. Maniciliğin etkisi ile Uygurlar doğuda ve daha sonra batıda (Kaşgar) yeni kültürel değerler ürettiler. Uygur Devleti 1368'de Çin'deki Ming Hanedanı tarafından tarih sahnesinden silindi. Halen Çin egemenliği altındadırlar. Tekrar egemenliklerini kazanmak için gizli uğraşı vermektedirler. Çoğunluğu sünni Müslümandır.

Ngan-lu-şan adında Çinli bir eşkiya, 755'de baş kaldırmış, T'ang hanedanından Çin İmparatoru, ihtilalcilerin eline geçmiş bulunan başkenti bırakıp Çin'in güney batısına kaçmıştı. Bunun üzerine Uygurlardan yardım istenir. Bögü Kaan (Bögü; Uygurca akıllı anlamına geldiği gibi sihirbaz anlamına da gelmektedir) da 762 yılının sonbaharında ordusu ile gelir, iki başkentten biri olan Ç'ang-an'ı asilerden kurtarır.

Türk göçebe geleneklerine göre yardımın karşılığı olarak kentin yağma edilmesi gerekiyordu. Fakat bir Çin'li yetkili "henüz asilerin elinde bulunan öbür başkent Lo-yang'ın halkı eğer bu şehrin yağma edildiğini duyarsa asiler ile bir olacak ve kentin alınması güçleşecektir; onun için yağmadan önce Lo-yang üzerine yürüyelim" deyince Bögü Kaan yağmayı bırakıp Lo-yang üzerine yürür ve kenti alır. Fakat bu kez Uygurlar kenti yağma ederler ve kutsal bölgeleri Ötüken'e çekilmeyip kentin dışına yerleşirler. Çünkü kent yaşantısı Uygurları çekmektedir. Bunun üzerine Çin ulusu ile Uygurlar arasında düşmanlık başgösterir ve Kaan'a bir prenses ve vergi olarak da yıllık 20.000 top ipek kumaş vermek koşulu ile Uygurlar Ötüken'e dönerler. Bu olay dolayısı ile kent uygarlığının inanç kurumlarını da yakından tanıyan Uygurlar Çin'de Mani dinini öğrenirler. Ötüken'e döner dönmez Bögü Kaan, Çin İmparatoru'ndan Mani rahiplerini göndermesini ister. 762'nin sonunda dört Mani rahibi Ötüken'e gelirler ve Kaan, Mani dinini resmen devlet dini olarak kabul eder. Fakat Mani dininin bu kabulüne Kaan'ın bakanlarından Bağa **TARKAN** (Saltanatı: 779-798) karşı çıkar. Sonradan bu bakan Bögü Kaan'ı öldürerek 779'da kendisini kaan ilan etmiştir. Tarihi belgelerden Bağa Tarkan'ın Hıristiyan olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Uygur alfabesi ile yazılmış bir belgeyi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 1935-1937 yılları arasında görev yapmış olan Alman Türkolog Prof. Dr. Annemari Von **GABAİN** (1901- ?) öğretmeni ünlü Türkolog W. Bang-Kaup'la beraber yayınladığı "Türkische Turfan-Texte (Türkçe Turfan Metinleri - 1929, Sf: 409-422)" adlı araştırmasında şöyle açıklıyor:

"Kaan: Ben Tengri, sizlerle birlikte tanrılar ülkesine gideceğim. Dedi.

Rahipler şu karşılığı verdiler: Biz kutsalız, biz rahibiz. Tanrı'nın sözlerini bütünü ile uygularız. Biz ölünce tanrılar ülkesine gideceğiz, çünkü biz Tanrı'nın buyruklarından çıkmayız. Bize çok baskı yapıldığı için tanrılar ülkesini bulacağız. Efendim, eğer siz kendiniz yasasız ve düzensiz olarak ışık ülkesi hükümdarına karşı günah işleyecek olursanız, bütün ülkenizde karışıklıklar olacak, bütün Türk ulusu Tanrı'ya karşı günah işlemiş olacak ve rahiplere, buldukları yerde baskı yapacaklar, onları öldüreceklerdir. Bu Çin'den gelen dört kutsal rahibin dört dileği ile kutsansın. Büyük tehlike ve baskı olacaktır. Dinleyicileri ve tüccarları (Not: İran'lı tacirler) nerede bulsalar hepsini öldürecekler, birini dahi canlı bırakmayacaklardır. Sizin ülkenizde, buyruğunuz ile iyi ve büyük işler yapılıyordu. Tarkan gelince (Not: Bögö'yü öldürüp tahta geçen Hıristiyan kaan) sizin ülkenizde yine iyi şeyler yapıldı. Fakat efendim, eğer onu kendinizden uzaklaştırırsanız iyi yasalar, iyi işler hep kalmış olacak. Eğer Tarkan ülkeyi tehlikeye sokacak olursa, kötü işler yapılacak ve sizin ülkeniz parçalanacaktır. Gideceğiniz yol bundan başka olacak. Bu şeyleri baş rahip işitecek fakat hiç onaylamayacaktır.

Görkemli hükümdar ve rahipler iki gün iki gece bu sorunları görüştüler. Üçüncü gün kaan son derece üzüldü ve görkemli hükümdarın zihni kararsızlık içinde kaldı. Şu nedenden ki (yaptıklarından ötürü ruhu kurtulmayacak) diye bir ses işitti; bu yüzden korktu, titredi, kararsızlık içinde düştü. Bu sırada görkemli hükümdar Bögü Kaan, kendisi rahiplerin bulunduğu topluluğa geldi ve rahiplerin önünde diz çöktü; günahları için af dileyip saygı ile şöyle dedi:

-..... den beri sizleri üzdüm. Açlık ve susuzlukla şöyle düşündüm. Bunca üzüntülerden sonra kendime geldim. Siz bana acıyın, beni dine kabul edin, rahip yapın. Fakat şimdiye kadar düşüncelerim sabit (durağan) değil idi. Dünyada evde barkta yaşamayı hiç sevmem. Saltanatım, maddi sevinçler, beyliğim ve hüküm sürmem artık gözümde değersiz ve basit oldu. Yine siz bana şöyle buyurmuştunuz: (Bunca yaptığınız işler ruhunuzu kurtarmayacaktır, fakat rahipler aracılığı ile dine girerseniz iyi işler yapacaksınız). Cesaretim kırıldı ve korktum. Siz buyurursanız, ben sizin sözlerinize ve öğütlerinize göre hareket edeceğim, çünkü siz bana: (Efendim, iyi çaba gösterin, günahları bırakın demiştiniz) dedi.

O zaman, görkemli hükümdar Bögü Kaan böyle konuşunca biz rahipler ve bütün ülkedeki halk çok sevindik. Bu sevincimiz sözle anlatılamaz. Sonra olayı birbirlerine anlattılar. Sonra binlerce, onbinlerce topluluklar halinde birleşip çeşitli eğlencelerle coştular. Sabaha kadar büyük neşeler, sevinçlerle sevindiler. Pek çok idiler. Ertesi gün oruç günü idi.

Görkemli hükümdar Bögü Kaan ile bütün rahipler, beraberce atlara bindiler ve bütün büyük prensler, prensesler, soylu kişiler başta olmak üzere, büyük küçük bütün ulus, güle oynaya kentin kapısına gittiler. Bu sırada görkemli hükümdar kente girdi ve tacını giydi, altın tahtına oturdu ve beylere, halka yerinden buyurdu;

-Rahipler sizleri ruh şölenine özendirsinler, öğüt versinler, sizler onların sözlerine ve öğütlerine göre hareket edin, seve seve saygı gösterin.

Bunun üzerine Bögü Kaan bu buyruğu buyurduğunda sayısız halk görkemli hükümdarın önünde eğildiler ve bağırıştılar, biz rahiplere saygı gösterdiler, sevindiler. Yeniden Tanrı'yı sevdiler ve iman ettiler. Bundan sonra durmadan ruh işlerinde ve iyi çalışmalarda çaba gösterdiler.

Yine kutlu, nasipli Kaan, ulusuna durmadan iyi işler yapması için öğütler ve onları özendirir. Sonra görkemli hükümdar bir yasa koydu. Her on kişinin başına bir adam dikti ve onları iyi işler yapmaya özendirdi. Kim dini savsaklarsa, günah işlerse ona doğru yolu gösterdi."

Belge burada bitiyor.

Günümüz araştırmacı yazarlarından Özkan İZGİ "Bögü Kaan ve Uygurlar-Ankara, 1986" adlı yapıtında şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Uygurlar Mani dinini o kadar çok benimsemişlerdir ki, bu dinin Çin'de de yayıcısı ve koruyucusu olmuşlardır. Bir çok defalar (770, 771, 807 senelerinde) Uygur elçileri T'ang İmparatorluğu sarayında Çin'e yerleşmiş ve yerleşecek olan Manişeist toplulukların koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. 768 tarihinden itibaren Uygur Kaan'ı Çin İmparatorundan Çin'de Mani dininin yayılması için bir kararname çıkartmayı başarmıştı. Ayrıca kendi yurttaşları için Hu-pei şehrinde ve başka yerlerde Mani mabetleri inşa ettirmiştir. Bundan başka 807 yılında Uygur elçisi Lo-yang ve Tai-yüan kentlerinde de Mani tapınakları kurulması için izin istemiştir.

Mani dini ile birlikte bu dinin yayıcıları olan Sogdların (Doğu İran halkı) alfabelerini de alan Uygurlar, bu yeni yazı sayesinde . ulusal bir edebiyat geliştirerek, ilk Türk edebiyatının eserlerini ortaya koymuşlardır. Önceleri bu yeni

çeşidi ile Farsçadan birçok Mani metni, Sankrit (eski bir Hint-Ari dili) veya Çince Budist metinlerine çevrilmiştir. Bu şekilde Uygurlar diğer Türk ve Moğol uluslarına nazaran çok büyük bir ilerleme kaydetmişler ve hatta Cengiz Han zamanına kadar bu ulusların eğiticiliğini de yapmışlardır.

Uygur Mani edebiyatı, özenilerek yazılmış (ilahiler, günah çıkarma formülleri, vaazlar ve efsaneler) şimdiye kadar çoğu zaman olumsuz yönden ele alınmış ve bu tutum Mani dini hakkında yanlış fikir veren görüşleri destekleyecek yönde olmuştur. Şimdiye kadar bizim tarihçilerimiz de bu yolu izlemiş ve daha çok Mani dininin (savaşçılık özelliklerini) kaybettirdiği şeklinde yorumlanmıştır. Mani dininin bu özelliği hiç şüphesiz doğrudur. Fakat bunun yanında Mani dininin yüksek ahlak düzeyi, müzik ve resim sanatlarına önem vermesi, bu dinin diğer özelliklerindendir. Denilebilir ki, Hıristiyan ve Zerdüşt felsefesi unsurları ile İran sanatını içeren Mani dini, Uygurların uygarlaşmasına yol açmıştır. Karabalgasun yazıtı bize (vahşi adetleri olan ve kan seline boğulmuş bu ülkenin sebze ile beslenen bir ülke haline getirdiğini, insanların öldürüldüğü bu yerin, iyilik yapmanın teşvik edildiği bir yer haline geldiği) açıklanmaktadır. (Sf: 26,27)

.....

Uygurlar bu yeni dinin tesiri ile yerleşik hayata geçmişler, edebiyatta, sanatta ve uygarlık alanında çok önemli eserler vermişlerdir. Hatta kendilerinden sonra gelen pek çok devlete "uygarlık hocalığı" yapmışlardır denilebilir. Durum bu kadar açık iken her nedense bizim tarihçilerimizden bazıları "Biraz da Türkleri zayıflatmak için kurulmuş bu tuzağa Uygurlar 763 yılında tutulmuşlardır" diyebilmekte,

bazıları daha da ileri giderek "Uygurlar Türk tarihine, Türk varlığına, Türk ırkına ve Türk kültürüne ihanet etmişlerdir" diye Müslümanlık öncesi Orta Asya Türk tarihinin bu en uygar ve Türklük için pek çok şey vermiş olan bu devlete böylesine hakaret edebilmektedirler. Mani dinini kabul edip yerleşik hayata geçtikleri, daha doğrusu sadece "savaşçılık özellikleri" kaybettikleri için yerilen bu Uygurlar, Müslümanlığı kabul ettikleri 13. yy. sonrasında, Müslümanlığı Çin'e tanıtmışlar ve bu dinin Çin'de yayılması için büyük çaba sarfetmişlerdir. (Sf: 29,30)

Dünya tarihi boyunca bir çok ülkede yaşayan resmi devlet tarihçileri, mideleri ile bağlı oldukları yönetimlerin ve dini kuruluşların sözcüleri olmuş ve gerçek tarihi gizlemek için yalan ve düzene başvurmuşlardır. Ne yazık ki bizim devlet görevlisi tarihçilerimiz de Türk ulusunu (talancı ve acımasız) göstermek için gülünç bir yarışa girmişlerdir.

Bögü Kaan için dikilmiş bulunan "Karabalgasun" yazıtının Çincesinde "Tengride Kut Bulmuş", yani "Hükümdar olma şansını gökte bulmuş" olduğu yazılıdır.

Şinasi Tekin yukarıda sözedilen araştırmasını şöyle bitiriyor:

"Bozkırda yönetim zoru ile de olsa kabul edilen Mani dini, Ötüken'deki Uygur egemenliğinin çöküşü ile rağbetten düşmüş ve Burkancılıktan (Budist Türkler) sonra ikinci derecede bir din olmuştur. Bununla birlikte 1200 yıl önce 762'de bozkırda göçebe Uygurlara bu dinin resmen kabul ettirilmesi, Türk ulusunun şehirlere yerleşmesini ve tapınakları, kitaplıkları, basımevleri, kanalizasyonu ile ve bütün bunların üstünde; çeşitli din ve mezhep mensupları arasında, insanlığın

bugün dahi özlemini çektiği bir (hoşgörünün) egemen olduğu ve orta çağın ikinci yarısında Orta Asya halklarının bilim, kültür ve sanat merkezleri olan Uygur uygarlığının kurulmasında hazırlayıcı bir rol oynamıştır."

Uygurlarda Mani rahiplerine "Moçak" ismi verilmiştir. Mani rahip ve rahibelerinin elbiseleri beyaz olup geniştir. Göğüslerinde çerçevesi kırmızı, dört köşe bir kalkan vardır. Rahipler; kelebek biçimi, çene altına bir şeritle bağlanan şapka, rahibeler ise silindir şeklinde bir şapka giyerler. Silindiri kaplayan bez, arkaya sarkıtılır. Rahiplerde saç ve bıyıklar kesilmez, omuzlara kadar uzatılır. Rahibelerde ise saçlar şakaklara kadar uzar ve düzdür.

Ayrıca Karabalgasun Kitabesi'nde Uygurların, Mani dinini benimsemeleri ve bu yeni inanç sisteminin bazı ilkeleri şöyle anlatılmaktadır:

Yui-hsa gibi dört rahip memlekete gönderilip, ibadet şekilleri anlatılıp, yayıldı. Halka nüfus edildi. Özellikle bu din hocalarının dini bilgileri çok iyi idi ve yedi kitabı da iyi biliyorlardı. Bunların bilgileri deniz kadar derin, dağ kadar yüksekti. Onların bilgileri yüksek bir yamaçta akan bir nehir gibi idi. Onun için bu hak dini Uygurlar arasında yer tutabilmiştir. Bu din ilkelerine göre; hayvani besinlerin yenmesi ve ağır içkilerin içilmesi yasaktı. Bundan dolayıdır ki, büyük hizmetler veriyorlardı.

Kağan "Siz, erdemleri nasıl anlarsınız?" diye soruyordu.

Bunun üzerine anında genel ve hudut valileri, iç ve dış vezirler ile kumandanların hepsi bir ağızdan diyorlardı ki:

"Biz eski günahlarımızdan tövbe (istiğfar) ediyoruz ve hak dinine özveri ile hizmet edeceğiz."

Kağanın buyruğu ile bu din artık her bucağa yaydırıldı ve yaydırılmaya uğraşıldı. Bu ilkeler çok mistik ve yüksek idi, kavranması pek ağır idi. Onlar tekrar, kağandan, acımasını rica ediyorlardı. Çünkü, eskiden çok cahil olduklarından şeytanı Buda olarak tanıyorlardı. Şimdi gerçeği anladılar ve bir daha kusur işlemeyeceklerini söylüyorlardı.

Kağan:

"Değil mi ki gerçeğe kavuştunuz! yurtlarınıza giderek ibadetlerinizi yapınız. Kazılmış şeytan heykellerini ve şeytan resimlerini yakınız. Cinlere dua etmekten ve şeytanlara tapmaktan vazgeçmelisiniz ve ışık dinini kabul etmelisiniz." diyordu.

Kötü, sıcak kan içmek adetini değiştirerek, yemek pişirmek adetine kavuşan şehir oluyor ve kanunsuzlar şehirden çıkarak bir erdem diyarı beliriyordu. Büyükler hikmetleri ve kutsallıkları ile örnek oluyorlar, küçükler de onlara uyuyorlardı. Baş rahip hak dininin kabul edildiğini işitince onların bağlılıklarını takdir etti. Bütün erkek ve kadın rahipleri memlekete yayarak kendi inançlarını yaymak istedi. Bütün müridlerini doğu ve batıyı dolaştırarak nöbetleşe din öğretmeye çalıştı. (H.Namık ORKUN "Eski Türk Yazıtları, İstanbul, 1936-1941. Cilt:2)

Uygurları sonradan ilim, edebiyat, ticaret ve diğer sanatlardaki başarılarını Maniciliğe borçludurlar. Uygur Türklerinin Mani dinini benimsemeleri bir inanç sorunu değildir, bu olayın politik bir yüzü de vardır. Çin'e karşı Manişeistleri savunarak, Türkler, kendilerine Çin'de yaşayan dindaşlarını dost etmişlerdir. Uygurlar tek Tanrı'ya inanmayı hiçbir zaman bırakmamışlardır.

Uygurlar Mani dinini benimsedikten sonra dünyanın uydusu olan ayın önemi artmış, Uygur kağanlarının güçlerini aydan aldıklarına inanılmıştır. Türk kağanlarının ünvanlarının başına bir de "ay" sözcüğü eklenmiştir. Mani inancı Türkistan ve Uygurların yaşadığı bölgede astrolojik (yıldız falcılığı, müneccimlik) tarafları ile öne çıkmıştır. (E.ESİN, "Kün-Ay, Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara, 1972, Cilt:1)

Uygur devletinde Budizm, Manişeizm, Hıristiyan, Nasturilik, Lamaizm, Müslümanlık ve Türklerin ulusal dini olan Gök Tanrı (Kök Tengri) inançları, hepsi bir arada dostça yaşama olanağı bulmuştur.

Hıristiyanlık beşiğinde doğan Manicilik yönünü batıya da çevirdi. Mani Seçkinleri bir misyoner gibi çalıştılar. Üç hıristiyan tarikatini derinden etkilemişlerdir.

Bu tarikatler Bogomilci'ler, Kathar'lar ve Albigeois'lerdir. Üçü de tutucu kaynaklarca sapkın (hérétique) sayılan hıristiyan tarikatleridir.

Bogomilcilik 10. yy.'da Bulgaristan'da Filibe kentinde çıkmıştır. Adı tarikatin kurucusu rahip Bogomil'den gelmektedir. Ayrıca, Slavca "Bog" Tanrı anlamına, "Milotti" "Bana acıyınız" anlamına gelmektedir. Teslis (Üçleme-Trinity), Hz.İsa'nın tanrılığını, tüm dini tören ve rütbeleri inkar ederler. Antakya piskoposu Samsat'lı **PAULOS** (3.yy)'dan esinlenmişlerdir. Paulos'a göre Hz.İsa insan olarak dünyaya gelmiş, fakat Tanrı onun ağzından Söz'ünü (logos) iletmişti. Dolayısı ile Hz.İsa'nın kişiliğinde Tanrı insanlaşmamış, insan tanrılaşmıştı. Bu inancın çıkış noktası İncil'deki: "..... Tanrı sizin çarmıha gerdiğiniz bu İsa'yı hem

RAB, hem Mesih yapmıştır - Elçilerin İşleri. 2.Bap. No:36" ayetidir. Maddi dünyanın şeytan tarafından yaratıldığına inanırlardı.

Madde ile ilişkili insan davranışlarını özellikle evliliği, et yemeyi, şarap içmeyi yanlış buluyorlardı. Bu tarikat 11 ve 12.yy.'larda Bizans İmparatorluğu topraklarında hızla yayıldı. İstanbul'da 1100'lerde önde gelen Bogomistler yargılanıp tutuklandı, önderleri Basileios gülünç bir şekilde yargılandı ve yakıldı.

Bu konuda, Bizans İmparatoru **1. ALEKSİOS** (1048-1118)'un kızı olan (Alexiad-Destan) adlı tarihi yapıtı ile ünlenen Prenses Anna **KOMENENA** (1083-1153) şöyle yazıyor:

"Bogomillerin ünü şimdiden her yanı tutmuştu. Basileios adlı keşiş, Bogomilcilik dinsizliğini pek ustaca yaymakta idi; Apostolos (gönderilmişler)'lar dediği 12 çömezi ile, yoldaşları olarak, yoldan çıkmış, mahvolmuş kadın çömezlerini de oradan oraya sürüklüyordu ve sapkın görüşlerini her yana yayıyordu. Bu afet, bir yangın gibi, nice ruhlara bulaşmıştı; kendi yüreğinin yargısına göre böyle bir hali katlanılmaz sayan imparator, bu sapkınlık hakkında bir soruşturma başlattı. (15.Kitap, 8/3)

Hippodromos (Sultan Ahmet Meydanı)'da çok büyük bir odun ateşi hazırlattı. Derin bir çukur kazılmıştı, sadece büyük ağaç gövdelerinden oluşan pek çok kütük oraya yığılmıştı ve bu yığın sanki bir dağ görünümünde idi. (15.Kitap, 10/1)

Adamı yakaladıkları gibi, öylece, giyimli, kuşamlı, pabucu bile ayağında, harlı ateşin ortasına fırlattılar. Ateş, sanki ona karşı hınçlı bir öfkesi varmışçasına, onu öylesine

çabuk yok ediverdi ki, ne yanık et kokusu çıktı, ne dumanda en küçük bir değişiklik oldu; yalnız alevin orta yerinde incecik bir duman çizgisi göründü. (15.Kitap, 10/4)

Tarihçi Prenses Komenena'nın Manicilik hakkında da bir yorumu var, şöyle ki:

"Manicilik öğretisine, onu kısaca açıklayarak, değinmek; sonra da hemen öylesine dinsizce olan bu inancı çürütmeye girişmek isterdim. Zaten tüm dünyanın Manicilik sapkınlığına bir budalalık gözü ile baktığını bilmiyor değilim ve onu bir yandan da, anlatımıma yeniden başlamak için sabırsızlandığımdan, onun çürütülmesini bir yana bırakıyorum. Üstelik, yalnız bizim dinimizin içten inananları değil, bizim büyük düşmanımız **PORPHYRİOS** (232-305, Yeni Platoncu devrimci bir düşünür)'un kendisi bile, yazdığı çeşitli inceleme yapıtlarında, iki ilke (iyilik-kötülük) sorununu tam bir bilgin yöntemi ile incelerken, kendisinin kabul ettiği (Tanrı'sallığın tekliği) onun okuyucularını Platon modelin tekliğini kabule götürüyorsa da, Manici saçma öğretinin tüm abuk sabukluğunu kanıtlamıştır. Bize gelince, biz de Tanrı'nın birliğini tanıyoruz, ancak tek bir kişilikten başkasını kabul etmeyen inanca katılmıyoruz. Keza, Platon'un "Tek"ini, hani Hellen'lerin "Betimlenemez-Arrétos"ini, Kalde'lilerin "Gizemli-Aporrétos"sini de benimsemiyoruz; çünkü bunlar, O'na (Tanrı'ya) bir yandan da, kimi dünyasal, kimi evren ötesi birçok güçleri bağımlılandırmaktadırlar. (14.Kitap, 8/4)

Fanatik bir ortodoks hıristiyan olan tarihçi Prensesin Yeni Platonculuğa düşmanlığı Mani öğretisini özümsemesini engellemiş görünüyor.

12.yy'ın yarısında öğreti batıya doğru yayıldı. Sırp kralları kendilerini baskı altında tuttular. Bogomilcilik Balkan'larda 14.yy.'ın sonlarına kadar etkili bir inanç yöntemi olarak kaldı. Osmanlıların bu yöreyi fethetmesinden sonra Bosna'dakiler İslamiyeti benimsedi ve tarikat unutulmaya yüz tuttu. Bogomilcilik inanç tarihine "Yeni-Manici" bir ikici (dualist) öğreti olarak geçmiştir.

Manicilik ilkelerini Hıristiyanlığa sokan tarikat olarak anılan Katarcılık'ın sözlük anlamı "Temiz Ruhlular"dır. Hellence "Katharsis" sözcüğünden alınmıştır. Dilimizde karşılığı "Tutkulardan arınma"dır. Psikolojide "Baskı altına alınmış düşünceleri bilince çıkarmak yolu ile çözümleme olayı" olarak tanımlanır. Sosyolojide "Toplumsal yasakların gevşemesi ile toplum baskısının hafifletilmesini" dile getirir. Bu tarikata da tutucu Hıristiyan kaynaklar sapkın gözü ile bakmışlardır. Bogomilci misyonerler ve 2. Haçlı Seferinden 1147'de dönen, doğu kültürü ile tanışmış bazı din adamları bu tarikati kurmuş ve örgütlü bir kilise konumuna getirmişlerdir. 1149'da Fransa'nın kuzeyinde kurulan ilk piskoposluk kuruldu. Yüzyılın sonrasında sayıları, altısı İtalya'da olmak üzere onbire çıktı. Vatikan ve devrin yöneticileri bu harekete karşı çıktılar. 1209'da birleşik bir haçlı gücü Fransa'da Toulouse ve Provence eyaletlerine saldırarak bütün Katarcıları kılıçtan geçirdi. Vatikan'ın azizler listesine aldığı ilk ve son Fransa Kralı olan 7. Haçlı Seferine de komuta etmiş bulunan **9. LOUİS** (1214-1270)'ın onayı ve Engizisyon mahkemelerinin de desteği ile bu tarikatin gücü kırıldı. Tarikat 15.yy.'ın başında tamamen ortadan kalktı.

İki dereceli bir rituelleri (tören kuralları) vardı. Tarikate girenlere "İnananlar" deniliyordu. İnananlar arasında başarı

gösterenler "Consolamentum" adı verilen bir kabul töreni ile "Kusursuzlar" derecesine geçiyorlardı. Onlara göre iyilik ilkesi Tanrı, kötülük ilkesi ise şeytandı. Bundan dolayı Tanrı, kötülüğün kaynağı olan insansal vücuda giremezdi, onlar için Hz.İsa sadece bir melekti. Onun insani acıları ve ölümü bir yanılsama (vehim) idi. Maddenin kötülüğü konusu baş kuralları olmuştu. Bu kötü Dünya'da geçici olan insanın amacı, doğası aslında iyi olan ruhunu özgürleştirmek ve Tanrı ile olan birliğini yeniden elde etmek olmalı idi. Et yemek ve cinsel ilişki yasaktı. Kendilerini bütünü ile derin düşünceye adayan kusursuzlar yaşamlarını en yüksek erdem ölçülerine uygun olarak düzenlemek zorunda idiler. Katolikliğin boş inançlarından başka bir şey olmadığına inanıyorlardı. Özel mülkiyete de karşıdırlar. Katarcılık reform hareketine de kaynak olmuş, sonunda Vatikan'ın ve feodalizmin çıkarlarına yenilmiş önemli bir dinsel akımdır.

Hıristiyanlık tarihine "Albi Heretikler" adı altında da geçen Albıgeois'lar Katar tarikatinin bir koludur. Adını Fransa'nın güneyindeki Albi kentinden almıştır. Öğretileri konusunda çok az bilgi vardır. Balkanlar'daki Bogomiller ile yakın ilişkileri olduğu sanılmaktadır. Vatikan'a sürekli muhalefet eden Albilerin, ruhbanlık sistemine karşı oldukları ve din görevlilerinin yolsuzluklarını protesto ettikleri kesin olarak bilinmektedir. Fransa'nın güneyinde "İyi insanlar-Bons Hommes" ya da "İyi Hıristiyanlar-Bons Cheretiens" olarak adlandırılan, Albi tarikatine bağlı din bilginlerinin ve çilecilerin sayısı çok azdı. Halk bu iyi insanlara büyük yakınlık duymakta idi. Bunların içine kapanık yaşamları ve ruhban sınıfına karşı çıkan vaazları (dini söylev) geniş halk kitlelerini etkiliyordu.

İlk Albi'ler 1012-20 arasında Limousin kentinde ortaya çıktı. Hareket aynı zamanda ünlü bir ozan olan Akitanya ve Gaskonya dükü **9. GUİLLAUME** (1071-1127) zamanında ve sonrası soyluların çoğunun desteğini sağlayarak bölgede güçlendi. 1119'da Taulouse meclisi soylulara bu akımın bastırılması konusunda kiliseye yardımcı olmalarını buyurduysa da etkili olmadı. Ortaçağ papalık kurumunun saygınlığını ve gücünü doruk noktasına ulaştıran Papa **3. İNNOCENTIUS** (1160-1216) kendisi de sade bir yaşam süren din adamı idi. Albi'lerin halkın desteğini kazanmasında, çoğunun yoksul ve çileci bir yaşam sürmelerinin payı olduğunu kavramıştı. Katolik din adamları ve halk arasında destekler göründü, fakat onları Katolikliğe dönmeleri için inandırmaya çalıştı. Başarılı olamayınca bir grup Benedikten papazı tarafından 1098'de Dijon kenti yakınlarında kurulan Cistercium Katolik Manastır tarikati papazlarına emir vererek vaazlarında halkı Albi'lere karşı bir haçlı seferine çağırmalarını istedi. 1209'da Katar'larla beraber kıyıma uğradılar. Buna rağmen kalanlar öğretilerini devam ettirdiler ancak engizisyon hareketi onları da ortadan kaldırdı.

Görüşleri de Katar'lar gibidir. Öğretileri Maniciliğin iyilik, kötülük inancına dayanır. Hz.İsa'nın Tanrılığını reddederler. Onlara göre de vücutla ilgili olan her şey kötülük, ruhla ilgili olan her şey iyiliktir ve kötülükle savaşmaktır. Evlenme kurumuna da karşıdırlar.

İslam dünyası da Maniciliğe cana yakın bakmamıştır. Emevi halifesi **HİŞAM** (Saltanatı: 724-743) devrinde Mekke valisi Halid-i **KASRİ** onları izlemeye koyuldu. Bu vali Kabe'de erkeklerin, kadınlar ile birlikte tavaf etmelerini ilk

yasaklayandır. Buna karşın sanatkar ruhlu halife **2. VELID** (Saltanatı: 743-744)'in Mani dinine girdiği söylencesi vardır. Harun Reşit'in babası Abbasi halifesi **MEHDİ** (Saltanatı: 775-785) devrinde Maniciler zındıklar (zenadika) olarak adlandırıldı. Hıristiyan Süryani olan Malatyalı düşünür **EBUL'L FEREC** (Bar Hebraeus, 1226-1286) Chronicon (Tarih-i Ebu'l Ferec) adlı yapıtında şöyle yazıyor (Cilt:1, Sf:203):

"Halife Mehdi zındıklar topluluğu diye adlandırılan bu akım yandaşlarından Şemgale adında birini yanına çağırıp kendisine Müslüman görünenlerden kaç kişinin Mani dininden olduğunu sordu. Şemgale (bunlar saymakla bitmez) yanıtını verince, Mani dinine girmiş olanlar hakkında kovuşturma yapmak için "Sahib üz-Zenadika" adı ile bir kolluk kuvveti kurdurdu ve Manicileri şiddetle cezalandırdı. Halife Mehdi'nin bu engizisyon kurumu zamanının hiciv (yergi) ozanı ama (kör) Beşşer bin Bürd'ü idama mahkum etmiş, aynı şekilde şair Salih bin Abdülkuddus'u 783'de çarmıha germiştir. Yöneticilere öğüt vermeye yönelik ünlü Hint masalı "Kelile Dimne"yi Arapçaya kazandıran İran'lı Manişehist düşünür İbn-i **MUKAFFA**'da 759'da Basra kentinde işkence ile öldürülmüştür. Manicilik sonradan İslam dünyasında yer alan dinsel-politik "Karamita" hareketi ile bir batını tarikat olan "İsmailiye"yi de büyük ölçüde etkilemiştir.

Günümüz tarihçilerinden ve dinbilimcilerinden Prof. Zekeriya **KİTAPÇI** "Türkistan'da İslamiyet ve Türkler" adlı yapıtında şöyle diyor (Sf:70):

"Budizm ve Şamanizm karşısında Türk topraklarında önemli gelişmeler sağlayan dinlerden biri de Manişeizmdir.

Müslümanlık Güney Türkistan'da Budizm, Mani, Zerdüştlük ve Hıristiyanlık artıklarını temizlemeye çalışırken, doğuda Uygur'lar Mani dinine giriyor, bu arada Budizm ve Hıristiyanlık da Türkler arasında yeni yeni taraftarlar kazanıyordu.... Manişeizm, İslam dininin karşısına geçici bir devre içinde uygar Türk unsuru ile çıkmış ve ağır kavgalar vermiştir."

İnancı, talan ve canavarlık için temel edinen Araplar bu temizlik harekatı esnasında 150.000 civarında Türk'ü katletmişlerdir. Güvenilir tarihi kaynaklarca bu husus doğrulanmaktadır.

Yine günümüz tarihçilerinden Osman TURAN "Selçuklular ve İslamiyet" adlı yapıtında şöyle diyor:

"Mani dininin kabulü dolayısı ile 9. asrın ilk yarısına ait 1889'da bir Rus bilim heyeti tarafından kuzey Moğolistan'da bulunan (833 yılına kadar Uygur tarihinin bir özeti olan) Karabalgasun Kitabesi'nde bu durum açıkça anlatılmaktadır. Türk tarihi ve kültürü yönünden önem taşıyan bu kitabe Türkçe, Çince ve Sogdça "doğu İran dili" yayılmıştır. Bu nedenle evrensel bir nitelik taşımaktadır. Kitabe (yazıt) de "evvelce et yiyen kavim, şimdi pirinç yiyecek, evvelce adam öldürülmesi şayi olan (bilinen) memlekette bundan sonra hayır hüküm sürecek" denilmektedir. Aynı yüzyılın Arap yazarı Cahız, evvelce Uygurların güçsüz olmalarına rağmen Karluklara (diğer bir Türk boyu) galip geldikleri halde Mani dinini kabullerinden sonra onlara yenilmelerini bu dinin esaslarından doğan bir sonuç olarak açıklar.

Gerçekten Uygurlar bu dine girdikten sonra Çin'deki dindaşlarını koruyabilecek bir kudret gösterebildikleri gibi,

Moğolistan'dan Doğu Türkistan'a göç ettikleri zamanlarda, daha güçsüz bulunmalarına rağmen Mes'udi ve İbn-i Nedim'in anlattıklarına göre, Maveraünnehir'de (nehrin öte yanı - Seyhun ve Ceyhun nehirleri arası) Müslüman Samaniler idaresinde bulunan dindaşlarına karşı yapılan saldırılara karışabilecek bir tavır takınıyorlardı. Müslüman Karahanlılarla, Uygurlar arasında kavgalar ve bunları aksettiren "Divanü Lugat İt-Türk"teki şiirler, Manişeizm veya Budizmin Uygurların askeri yetenekleri üzerinde pek fazla bir tesir yapmadığını açıkça göstermektedir."

Manişeizmin Türkleri miskinleştirip yıkıma götürmediği, yalnız saldırgan yönlerini de törpülediği kesindir.

Büyük ve ulu düşünür **HALLAC-I MANSUR** (837-922)'un öldürülmesi fermanını onaylayan Abbasi Halifesi **MUKTEDİR** (895-932)'in Horasan valisine Semerkant'taki son Manişeistleri ağır baskılar ile yok edilmeleri emrini haber alan Uygur hakanı, valiye aşağıdaki notayı vermiştir:

"Benim ülkemdeki Müslümanlar, senin ülkendeki dindaşlarımdan şüphesiz birkaç katı fazladır..... Onlardan tek birisinin bile öldürülmesi halinde, kendi ülkemdeki Müslüman toplumunu kılıçtan geçireceğime, mescitleri yıkacağıma ve diğer ülkelerdeki Müslümanlan korumayı bırakacağıma ve hatta onları öldüreceğime dair yemin ederim." (Prof.KİTAPÇI, Aynı yapıt, Sf:70)

Dikkat edilirse bu notada bir erdem söz konusudur. Hakan hem ülkesinde, hem de ülkesi dışındaki Müslümanların da koruyucusudur.

Türk düşünürü **BİRUNİ** (973-1048) "Kitabü'l et Tahkik" adlı yapıtında Mani'nin "Diğer uluslar bizi, güneşe ve aya

tapıyorlar ve onları kendilerine put ediniyorlar diye ayıplıyorlar. Ancak Hz. İsa'nın da tanıklık ettiği gibi onların gerçeğinin, bizim gerçeğimiz ve gerçek vücut alemine kapımız olduğunu bilmiyorlar" dediğini yazar.

Mani, bedensel özürlü olmasına karşın sevimli, cana yakın, istençli ve inançlı bir bilge idi; ayrıca ressam ve hattattı. Peygamberler kadar Dünya'yı etkiledi. Sonunda anlaşılamayan bir tepki ile bütün erklerce lanetlendi. Öyle bir lanet kasırgası esti ki, adı Latin dillerine kişilerin sevinç, güven ve her türlü etkinliklerinin normal olmayan bir biçimde arttığı ruh hastalığını anlatan MANİAQUE (Mani-Yak, Manyak) sözcüğü ile girdi.

Mani'nin yaşamı bir insanlık dramıdır. İnançlara saygının, hoşgörünün olmadığı gezegenimizde böyle dramlar çok yaşanmış ve yaşanacaktır.

Esrarengiz Bir Devrimci
MAZDEK (Mazdak)
(? - 524)

Dünya uygarlık ve düşün tarihinin bizlere sunduğu veriler tarihin karanlık çağlarında Ön Asya'da İran platosunda bir hareketliliğin mevcut olduğunu kanıtlamaktadır.

M.Ö. 3 ve 2. binlerde Hazer denizine paralel Elbruz sıradağları, Mezopotamya'ya paralel Zagros dağları ile onların arasında kalan İran platosunda yaşayan, kökenleri konusunda Elam hariç yazı kullanmadıkları için bir bilgi sahibi olunamayan Guti, Lullubi, Kassit ve Elam adlarında büyük sayılabilecek kavimlere rastlanmaktadır.

Guti'ler ağırlıklı olarak Zagros dağlarının orta kesiminde Hamedan dolaylarında yaşamışlardır. M.Ö. 2230 dolayında Mezopotamya'ya girip Akad İmparatorluğu'nu yıkmışlar, yaklaşık bir yüzyıl egemen olmuşlardır. Kralları Firigan'ın M.Ö. 2130 dolaylarında Uruk'lulara yenilmesi üzerine Guti hanedanı son bulmuştur. Zagros dağlarındaki yurtlarına çekilen Guti'ler sonraki hanedan ve krallıkları tehdit etmeyi sürdürmekle birlikte Mezopotamya'nın güneyini bir daha denetimleri altına alamamışlardır.

Lullubi'ler Zagros dağlarının kuzeyinde Guti'lerle aynı tarihlerde yaşamışlardır. Savaşçı bir halk olarak tanınırlar. Guti'lerin Akad'lılar ile yaptıkları savaşlarda onlara yardımcı olmuşlardır. Bölgede daima bir huzursuzluk ve sorun kaynağı olmuşlardır.

Kassit'ler Zagros dağlarının güneyinde, aynı tarihlerde tarih sahnesine çıkmışlardır. Babil'in kuzey kısmını işgal

etmişler, daha sonradan 2. Babil hanedanını kurmuşlardır. Bu hanedanın 550 yıl egemenlik sürdüğü anlaşılmıştır. M.Ö. 18. yy.'da Gandaş adlı bir kralları olduğu bilinmektedir. Kutsal saydıkları ve evcilleştirdikleri atı tanıtmışlardır. Sınır taşı uygulamasının da yörede kurucularındandır. M.Ö. 1200 dolaylarında yerel ayaklanmalar dolayısıyla zayıflamışlar, Babil'deki egemenlikleri Elam'lılar tarafından sona erdirilmiştir. Zagros dağlarına geri çekilmişlerdir. Büyük İskender yurtlarını ele geçirdiyse de, tekrar tarih sahnesine çıkmışlardır.

Elam'lılar Basra körfezinin kuzey doğusunda yaşamışlardır, bugün bölgeye Kazakistan denilmektedir. Başkentleri Susa'dır. Dünya tarihinde tek olarak görülen bir soy sistemini yerleştirmişlerdir. Buna "Anayanlı" sistem denilmektedir. Hükümdarlık hakkı kadın soyundan geçtiği için bu sistemde tahta önceki kral ailesinden birinin "kız kardeşinin oğlu" geçiyordu. M.Ö. 1600 dolaylarında Kassitler'in istilasına uğruyorlar, karanlık bir tarihten sonra M.Ö. 13. yy.'ın ikinci yarısında tekrar ortaya çıkıyorlar, Dicle Irmağının doğusundaki bütün Mezopotamya topraklarını işgal ederek İran içlerinde Perepolis kentine kadar ulaşıyorlar. Sonradan Babil kralı **1.NABUKADNEZAR** (Saltanatı: M.Ö.1124-1103) Susa'yı ele geçirerek egemenliklerine son verdi. Sümer-Akad çivi yazısını bildikleri için bazı belgeleri günümüze ulaşmıştır. Kent uygarlığını bildikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda adı geçen dört kavim ve Mezopotamya'ya yerleşen, bereketli toprakları paylaşan ve zaman dilimi içinde devlet örgütlenmesine giden Kalde, Asur, Babil kavimleri tarihin karanlık yıllarında Afrika içlerinden bereketli

topraklara göç eden Sami ırka mensupturlar. Sümer'lilerin kökeni hakkında bir bilgi yoktur. Bu arada, M.Ö. 2000'in ikinci yarısında büyük bir göç olayı da doğudan oluyor. Hint-Avrupa'lı adını verdiğimiz Ari ırka mensup kabileler Hindistan içlerinden batıya hareket ediyorlar ve büyük İran Platosu'na yerleşiyorlar. Bir devlet ve kentleşme düşüncesine sahip olmayan bu topluluklar yalnızca tarım ve hayvancılık (Culture Extensif) ile yaşamlarını sürdürüyorlar. Bu göçebe topluluk Hint inanç yapısını da beraberinde getiriyor, Hint çoktancılığı Vedizm'in Varuna (gök tanrı) sı sonradan Zerdüşt'lüğün Ahura Mazda'sı olacaktır.

Bu göçebe kavimler tarihçilerce Med'ler ve Pers'ler olarak isimlendirilmektedirler. Med kavmi M.Ö. 8. yy.'ın ortalarında başkentleri Ekbatana (Hamedan) olan bir devlet kuruyorlar. Krallan **PHRAORTES** (Saltanatı: M.Ö. 675-653) yönetiminde Pers'leri boyundurukları altına aldıktan sonra bölgede egemen bir güç durumuna geliyorlar ve kuzeyden kendilerini tehdit eden Turani bir kavim olan İskitler ile uğraşıyorlar. Ulu Zerdüşt bu sıralarda tarih sahnesine çıkmıştı. Kralları **KYAKSARES**-Keyhüsrev (Saltanatı: M.Ö. 625-585), Babil'lilerin de yardımı ile M.Ö. 612-609 arasında Asur devletine son verdi. Arkasından giriştiği fetihlerle Med topraklarını en geniş sınırlara ulaştırdı. Yerine geçen **ASTYAGES** (Saltanatı: 585-550) devamlı iç çekişmeler ile uğraştı. Sonunda Pers'lere boyun eğerek, krallık Pers (Ahameniş) kavmine geçti. Başlarında **2.KYROS** (Büyük Kuros-Saltanatı: M.Ö. 550-529) vardır. M.Ö. 334'te Anadolu'ya geçen Makedonya Kralı Büyük **İSKENDER** (M.Ö. 356-323) son Pers kralı **3.DAREIOS** (Saltanatı: M.Ö. 336-330)'u Erbil'de yenerek Pers krallığına

son verdi. Ölümünden sonra tüm fethettiği topraklar, komutanları arasında bölünerek İran toprakları Selevkos'ların eline geçti. M.Ö. 247'de Selevkos yönetimine karşı ayaklanan Parni kabilesi yörede Parth hanedanını kurdu (M.Ö. 247-M.S.226). Bu hanedan 224'te Sasani hanedanı tarafından yıkıldı. Yörede artık Sasani'ler vardır. Bu arada 216'da Mani doğmuştur.

İran platosunda yaşayan göçebe halk, İskender ardılı Selevkos yönetimi gibi Part hanedanını da benimsememişlerdi. Sasani Hanedanı'nın yönetimi ele almasını sevinçle karşılamışlardır. İlk Sasani kralı **1.ARDEŞİR** (Saltanatı: 224-241)'in özel yaşamı hakkında sağlıklı bilgiler mevcut değildir. O da Zerdüştlüğü resmi devlet dini olarak benimsemiştir. Zerdüşt geleneklerinde bir bilge kabul edilmektedir.

İran'da yönetimde olduğu gibi sosyal yaşamda da bir kargaşa vardı. Selevkos'ların getirdiği Ege kültürü ile eski İran kültürü birbirine karışmış ve bunlara ek olarak yeni yeşeren Nasturi (doğu hıristiyanlığı) sosyal ve dini yaşamda kendini gösteriyordu. Ardişir'in ilk amacı özgün eski değerleri yeniden canlandırmak idi. Kendisi de soylu bir kişi idi. Atası **SASAN** (1.yy.) da kral soyundan geliyordu. İskender sonrası ülkede bütün değerler çökmüştü. Bu değerler arasında soyluluk kavramı da yok olmaya yüz tutmuştu. Eski büyüklüğe ve soy yüceliğine yeniden kavuşmak düşüncesi ortaya çıkmıştı.

Yeniden geriye dönelim. "Devlet" yönetimi anlayışı üzerinde, günümüzde hayranlıkla karışık kuşku uyandıran bir belge ile karşılaşıyoruz:

Pers Kralı **2.KAMBYSES** (M.Ö.?-522, Saltanatı: 529-522) M.Ö. 525 yılında Mısır'ı fethetmiştir. Bu işgali sırasında Mısır Amon rahiplerince kutsal sayılan boğayı (apis) kılıcı ile öldürmüş ve bu olayın kendisine uğursuzluk getireceğine inanılmıştı. Birkaç yıl sonra Mezopotamya Ekteban'ında atına binerken kutsal boğayı öldürdüğü kılıç kınından çıkmış bacağına saplanmıştır. Bu kılıç yarası kangrene neden olmuş yirmi iki gün sonra da ölmüştür. Hiç çocuğu yoktur. Birkaç sene önce de kardeşi Smerdis'i öldürtmüştür. Bu şekilde İran yönetiminde bir boşluk doğmuştur. Bundan yararlanan "Magi" diye adlandırılan üst düzeyde Zerdüşt din adamları, grubu yönetimi ele almıştır. Bu olay İran soyluları arasında kabullenilmemiş ve bir ayaklanma hazırlığına başlanmıştır. Bu soylular, Otan, Intaphrenes, Gorbryas, Megabyzos, Aspathines ve Hydarnes'tir. Sonradan bu altı kişiye Ahemeniş soyundan Parthia Satrabı (Vali) Hystaspes'in oğlu, Sonradan tahta geçecek olan **1.DARİUS** (M.Ö. 558-486) da katılmıştır.

Bu yedi kişi bir hükümet darbesi yaparak tahtı eline geçiren başrahip (magus) Gaumata'yı öldürüp yönetimi ele almışlardır. Birisinin tahta oturması ve yönetim şeklinin belirlenmesi gerekmektedir. Aralarındaki iki kişi ağır yaralanmıştır. Sonrasını tarihin babası diye adlandırılan Bodrum'lu **HERODOT** (M.Ö. 490-425) tan izleyelim:

"Beş gün sonra ortalık sakinleşince, beş suikastçı bir araya gelip durumu tam ayrıntıları ile gözden geçirdiler. Bu toplantıda -bazı vatandaşlarımızın inanmadığı- bazı konuşmalar yapıldı. Her şeye rağmen bu konuşmalar oldu. İlk konuşan Otan'dı ve Persia (İran) da demokratik bir Devletin kurulmasını istedi:

-Aramızdan çıkacak bir adamın tek başına iktidara sahip olmasının zamanı geçti. Krallık ne güzel, ne de iyi bir şey. Kambiz'in kibirli iktidarının onu nerelere götürdüğünü, Magi'lerin de neler yaptığını hepimiz kişisel tecrübelerimizle biliyoruz. Tek bir insanın hiçbir sorumluluğa ve kontrola tabi olmadan her istediğini yapmasına imkan veren Krallığı, nasıl sağlam bir ahlak sistemine oturtabilirsiniz? O makama yükselen en iyi insan bile, olayları başka türlü görmeye başladığı için kötü ve tehlikeli bir şekilde değişiyor. Kıskançlık ve gurur, hükümdarların tipik kusurlarıdır. Kıskançlık insan tabiatının zayıflığından ileri gelmektedir. Gurur da, sonsuz bir servet ve iktidarın insanı, insanüstü bir varlık olduğuna inandırmasının sonucu olarak doğmaktadır. Bu iki kötülük tüm fenalıkların ana nedenidir. Her ikisi de insanı aşırı ve vahşi bir şiddete götürür. Salt iktidar, buna sahip olanın istediği her şeye hükmedebileceği ilkesine dayandığı için kıskançlığı önlemesi gerekir. Oysa, Kralların uyruklarına karşı davranışlarının da gösterdiği gibi, böyle olmuyor. Kral dilediği gibi yaşamaya ve en kötü şeylerden en büyük zevki almaya devam ederken, uyruklarının en kabileyetli ve erdemli olanlarını kıskanıyor. O iftiracılara ve dedikoduculara inanmaya, kimse bir Kral kadar hazır değildir. Kral insanların en kararsızıdır. Ölçülü bir saygı gösterdiğiniz zaman, majestelerin önünde küçülmediğiniz için kızar. Kendinizi küçülttüğünüz zaman aşağılık bir düzenbaz olduğunuz için sizden nefret eder... Fakat hepsinin en kötüsü, eski gelenek ve töreleri bozarak, kadınları zevkine esir etmesi ve insanları yargılamadan öldürmesidir. Bunun tam tersi halkın kendini yönetmesidir. Bunun adı bile güzeldir. İzonomi. Yani yasalar önünde eşitlik. Öbür taraftan

iktidara gelen halk bir hükümdarın yaptığı şeylerin hiç birini yapmaz. Halkın yönetimindeki hükümette çoğunluğun atadığı bir yargıç görevde bulunduğu sürece halk yöneticinin tüm davranışlarından sorumludur ve ülkenin tüm sorunları açık bir oturumda tartışılır. Bundan ötürü, Krallıktan vazgeçip, bir halk yönetimi kurarak halkın iktidara gelmesini sağlayalım, çünkü halk ve devlet anlamdaş deyimlerdir, dedi.

Otan'dan sonra Megabysos konuştu ve oligarşinin prensiplerini savundu:

-Otan'ın Krallığı kaldırmak için şimdiye kadar söyledikleri ile beraberim. Fakat siyasi iktidarı halka devretmeyi isterken yanılıyor. Halk cahil, sorumsuz ve şiddete yönelmiş zayıf bir kitledir. Bir Kralın canavarca kaprislerine katlanmaktan kurtulalım derken, ayak takımının buna eşit kaba ve bilinçsiz yönetimi altına girmek de delilik olur. Hiç olmazsa bir Kral bilinçlidir ve yaptıklarını bilerek yapar, fakat ayak takımı bundan yoksundur. Doğru ile yanlışın ne olduğunu bilmeyen, bunları öğrenmemiş halkın bir ülkeyi yönetmesine imkan var mıdır? Halkın kafasında düşünce denen şey yoktur; yapabilecekleri tek şey kör bir saldırı ile politikaya atılmak ve taşan bir nehir gibi önlerinde ne varsa, tümünü silip süpürmektir. Halk, Persia'yı değil Pers'lerin düşmanlarını yönetsin. Bize gelince, ülkenin belli birkaç kafalı ve kabiliyetli insanını seçerek onlara siyasal iktidarı verelim. Biz de aralarında oluruz. İyi insanların iyi bir siyaset güdeceklerine inanmak çok doğal bir şeydir dedi.

Üçüncü olarak Darius konuştu:

-Ben Megabyzos'un, halk için söylediği her şeyi kabul ediyorum, ama Krallık için söyledikleri ile beraber değilim.

Üç türlü hükümet şekli üzerinde görüşüyoruz. Bunlar demokrasi, oligarşi ve Krallıktır. Her birinin kendi türünde en iyi hükümet şekli olduğunu kabul etsek bile, yine ben üçüncüyü diğer ikisine tercih ederim. Güçlü, yetenekli ve iyi bir adam olmak şartı ile bir Kralın yönetimi en iyi devlet şeklidir. Böyle bir adamın kararları karakterine uygundur. Halk üzerindeki denetimi söz götürmez. Düşmanlarına ve hainlere karşı tedbirleri, diğer hükümetlerde olduğundan daha kolayca gizli kalabilir. Oligarşik sistemde, halk hizmetinde üstünlük kazanmak isteyen bir grup insanın sürekli kibirleri ile yarışması şiddetli kişisel düşmanlıklara yol açar. Her biri en yüksek mevkiye gelmeyi ve yaptığı önerilerin uygulanmasını ister. Böylece aralarında çatışma başlar. Kişisel kavgalar açık düşmanlıklar yaratır, bu da kan dökülmesine neden olur. Bu durumda tek kurtuluş yolu tekrar Krallığa dönüştür. Sadece bu bile, Krallığın en iyi yönetim şekli olduğunu gösteriyor. Ayrıca, demokraside yolsuzlukların önüne geçmeye imkan yoktur. Devlet hizmetindeki yolsuzluklar kişisel düşmanlıkları değil, kişisel gruplaşmaları meydana getirir. Bu çeşit işlerden sorumlu olanlar kafa kafaya vererek karşılıklı birbirlerini desteklerler. Böylece sürüp giden yolsuzluklar sonunda, biri ortaya çıkıp halkın kurtarıcısı olarak bu grubu dağıtır. Bu ona halkın hayranlığını kazandırır. Böylece bu kimse kısa bir süre içinde kendisi salt iktidarın sahibi olur. Bu da Krallığın en iyi yönetim şekli olduğunun kanıtlanmasıdır. Söylediklerimi özetlersek şöyle diyebilirim: Özgürlüğümüzü kimden aldık? Bunu bize kim verdi? Bağımsızlığımızı demokrasi, oligarşi veya Krallık sonunda mı elde ettik? Bizi bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşturan bir tek adamdır. Bundan ötürü bu tür hükümet şeklini sürdürmemizi teklif ediyorum. Ayrıca, geçmişte bize yararlı şekilde hizmet etmiş olan eski yasalar

değiştirmekten çekinmeliyiz. Aksi halde bu bizi felakete sürükler" dedi. (Herodot Tarihi - Hürriyet yy. 1973 - 3. Kitap - Sf:144-146)

Bodrum'lu **HERODOT** bu görüşleri nereden aktarmış bilinmiyor.

Diğer ihtilalciler de Darius'un düşüncesine katılmış ve Darius tahta geçmiştir. Darius da Zerdüşt'ün dinine inanmaktadır.

Tekrar 3. yy.a çıkalım. İran Platosu'nda yaşayanlar 1. Ardeşir'in yıktığı Part hanedanını bir türlü benimsememişlerdi. Onları kendilerinden saymıyorlar, İskender ve ardılları (halef) gibi bir yabancı egemenliği sayıyorlardı. Part'lar da Ari ırka mensuptu, fakat göçebe bir ulus olarak tahtı kuzeyden gelerek ele geçirmişlerdi. Kendi egemenliklerini köylü ve kentli halka silah zoru ile kabul ettirmişler ve boyunduruklarını hiç gevşetmeden sürdürmüşlerdi. 1. Ardeşir'in tahta geçmesi bu ulusa bir kurtuluş gibi gelmişti. Bu olay onlarda kendi öz kültürlerini anımsatmak olanağını verdi. Eski İran İmparatorluğu'nu kurmuş olan Pers (Ahemeniş)'ler ile Zerdüşt dininin yarattığı değerleri benimseyip onları kuzeyden gelen Part yabancıları ile yarı Ege kültürü ile karıştırıp yozlaşan yeni oluşuma karşı koymak istekleri doğdu. O özgün eski değerleri canlandırmayı kutsal bir görev olarak görmeye başladılar. Sasanilerin başa geçişi bir devrimdi. 1. Ardeşir son Part kralı **5.ARTABANOS** (Hd.213-224) u savaşta yenip öldürdükten sonra kesik başını ayağı ile çiğneyip tekmelemişti. Sonradan Part İmparatorluğuna bağlı derebeylerine (vassal) uzun mektuplar yazarak hareketinin meşruluğunu kanıtlamaya çalışmış, onlardan içten bağlılık ve itaat istemiş ve kısa bir zaman sonra

ülkede krallık disiplinini sağlamıştı. İki büyük hasmı vardı. Batı'da Roma İmparatorluğu, Doğu'da Akhunlar (Ephthalites). Ayrıca Fırat'ın güney batısında bulunan çapulcu Arap aşiretleri de zaman zaman kendilerini rahatsız ediyordu. O'nun kafasındaki tek amaç ulu atası Kurus'un zamanında egemen olduğu Anadolu topraklan idi. İçte ise geleneksel kamu düzeni devam ediyordu. Yine yöresel güçler altta egemenlikleri sürdürüyorlardı.

Sasani İmparatorluğu **1.ŞAPUR** (Hanedanı: 241-272) döneminde Hindistan sınırlarına dayandığı gibi, kuzeyde Sogdian (Seyhun, Ceyhun nehirleri arası), Parthia (Türkmenistan), Baktrian (Afganistan), İberia (Gürcistan) Doğu ve Güney Doğu Anadolu ve Mezopotamya'yı da içine alıyordu. Gerçekte bu devlete "ulusal" demek yanlış olur. Yalnız sıkı bir aristokratik bağ vardır. Bir "derebeyi" devletidir.

Sasani İmparatorluğu'nda kentler, ancak kralın izni ile kurulurdu. Kentler ile bu kentlere ait topraklar kralın malı idi. Kentin kalesi ve yanındaki Zerdüşt ateşgahı, merkezi yönetimin sembolü idi. Gerçi merkezi yönetim bütün ülkenin gerçek ve yasal hükmedicisi olduğunu iddia etmesine rağmen, aslında bir derebeyini (vassal) yerinden ettiği ve mirasına konabildiği durumlar pek azdı. Derebeyleri, merkezi hükümetin kralın egemenliğini tanımakla birlikte kendi egemenliklerine dokundurmuyorlardı. Başka bir deyişle Sasanilerin ekonomik mülkleri ikiye ayrılıyordu. Bir yandan dolaysız olarak krala bağlı yerler (haslıklar), bir yandan da büyük toprak sahibi olan derebeylerin merkezi otoriteyi gölge haline getiren gerçek egemenlikleri vardı. Merkezi hükümetten uzaklaştıkça vergiler de azalıyordu.

Fetih yolu ile yeni topraklara sahip olmak merkezi hükümetin işine geliyordu. 1. Ardeşir bu yöntem ile sekiz adet kent kurmuştur. Oğlu 1. Şapur da babasının izinden yürüdü. Onun kurduğu kentlerden biri olan "Gündeşapur"un bir özelliği halkının Antakya'dan alınan Roma'lı tutsaklar olmasıdır.

Hem derebeyine, hem de onun kanalı ile merkezi hükümete ödenen vergiler halkın belini bükmüştü. Vergilerin saptanmasında da bir düzen yoktu. Vergi memuru gelmeden hiçbir çiftçi hasat yapamıyor, bir gecikme ayrıca ürün kaybına da neden oluyordu.

5.BEHRAM (Saltanatı: 420-438) tahta çıkar çıkmaz derebeyleri, toprak vergisinin azaltılmasını istediler. Bu istek toprak çalışanları için değil, kendi çıkarları içindi. Doğu komşularına karşı kazandığı bir zaferden sonra Behram toprak vergisini üç yıl süre ile bu beylere bağışlamak zorunda kaldı.

Boş kalan saray hazinesi için tek yol kalıyordu, o da savaş ve talandı. Ama savaş için askeri de derebeyleri verecekti ve onlar da ganimetten pay alacaklardı. Zaman zaman Bizans ile savaştılar. Saray ancak Bizans'tan alınan haraçlar ile ayakta duruyordu. Bizans ile barışık oldukları sırada da onları Kafkasya üzerinden gelecek akınlara karşı korumak için ayrıca bir savunma ücreti de alıyorlardı. Seneler böyle akıp geçti.

Doğudaki düşmanları Akhunlar ile bir ara ilişkileri iyileşmişti. Krallık makamında oturan 3. Hürmüz kardeşi **1.FİRUZ** (Hanedanı: 459-484) tarafından Akhunların yardımı ile öldürülmüş ve tahta Firuz geçmiştir. 466 yılında

kuraklık nedeni ile İran'da büyük bir kıtlık başladı. Ekonomik ve sosyal düzen tamamen bozulmuştu. Arap tarihçiler bu kıtlığın yedi yıl devam ettiğini, bu kritik sürenin akıllı önlemler ile nisbeten ucuz atlatıldığını yazmaktadırlar. Fakat üretenlerle, yönetenler arasında büyük bir uçurumun doğmasına neden olmuştu.

Hazine boşalmıştı. Bu sefer talan yönü doğuya yöneldi. Düşman Akhunlar da başlarında kral Siyavuş (Ahşnuar-Seoses) bulunuyordu. Firuz'un karargahına sızan bir Akhun ajanı, ona kestirme yolu bildiğini söyleyerek orduyu çöle soktu. Askerlerin çoğu susuzluktan öldü. Bitkin durumda Siyavuş'la karşı karşıya geldiler, yapacakları tek şey barış istemekti. Barış önerisi kabul edildi. Firuz bundan sonra Akhunlar ile savaşmayacağına ve iki ülke arasında çizilecek sınırı geçmeyeceğine and içti ve bu antlaşma yazılı hale getirilerek karşılıklı imzalandı ve mühürlendi ve Firuz ülkesine döndü. Huylu huyunda gerek; düşüncesinde yeniden Akhunlar ile savaşmak doğdu. Vezirleri kendisine andını ve imzasını hatırlatmalarına rağmen Siyavuş'un karşısına çıktı ve onun savunma amacı ile kazdırdığı hendek tuzaklardan birine düşerek öldü. Arap tarihçisi Ebu Cafer **TABERİ** (839-923) Akhunlar'ı Türk kabul ederek "Türk savaşçıları çoğu zaman hile ve aldatma yolunu seçerler" diyerek bu tuzak olayını kabullenemediğini yazmaktadır. Sonradan güçlü derebeylerinden Suhra (Sukhara Zar Mehr) arkadan yetişerek Siyavuş ile barış antlaşması yapmış, soylu esirleri Firuz'un kızı Firuzduht başta olmak üzere geri almış ve geriye dönmüştür. Yalnız Firuz'un oğullarından ileride tahta geçecek olan **1.KUBAT** (Kawad. 448-531) rehin olarak kalmıştır. İran tahtına da amcası Balaş oturdu. Bu

Sasani kralı hakkında bilgi çok azdır. Yalnız bayındırlık hizmetlerine yatkın bir kişiliği olduğu bilinmektedir. Yalnız derebeylerinin elinde bir kukla kral olmuştur. Kubat rehin yaşadığı Akhunlar ülkesinde büyük saygı ve sevgi görmüş, askeri deneyim kazanmıştır. İki yıl sonra 488'de Akhunlardan topladığı bir ordu ile amcasını tahttan indirerek krallığı ele geçirmiştir.

Sasani İmparatorluğu bir kast (toplumsal sınıflar) dengesi üzerinde kurulmuştu. Başta; eski ve güçlü toprak soyluları geliyordu; onun yanı sıra, kademelendirilmiş ve zengin din adamları (ruhban) sınıfı ile bürokratik ve merkeziyetçi bir yönetim vardı. Hepsinin de üstünde saygın bir monarşi. En aşağıda da, toprak sahiplerinden oluşan canlı bir orta sınıfın çerçevelediği çalışan köylü kitle bulunuyordu. Yeniden yapılanan kentlerde, özellikle başkent Dicle nehri kıyısındaki Ktesiphon (Medain) da çalışkan bir zanaatkar halk yaşıyordu. Bu kastlar Hindistan'daki kadar çok değilse de onlar kadar sınırları keskin çizilmişti. Veraset usulü vardı. Bir saldırı ile karşılaştıkları zaman kral güçlükle de olsa, aristokrasi üzerinde otoritesini sürdürüyordu. Köylüler ile aristokrasi arasında devamlı sürtüşme vardı. Bütün krallar, zaman zaman vergi düzenlemeleri yoluna gidiyorlardı. Krallar yönetimde tek otorite olduğu gibi, bütün savaşlara da bizzat katılırlardı ve gösterişli bir yaşantı ile saygın ve kutsal bir kişilikleri vardı. Yücelik, adalet, yönetme sanatı, yiğitlik, kültür bütün Sasani hükümdarlarının ortak nitelikleri olarak görülüyordu.

O günlerin sosyal yaşantısını, tarihçilerimizden E. Benhan Şapolya "Mezhepler ve Tarikatler Tarihi-1964" adlı yapıtında şöyle anlatıyor:

"İran sarayı ihtişam içinde; Şah'a mensup olanlar ise büyük servetlere sahip olmuşlardı. Zengin sınıf çok yüksek bir hayat yaşamakta idi. Hepsi elmas ve zümrütler içinde idiler. Hatta yorganlarına inciler dizdirmişlerdi. Bu asilzade sınıfına mukabil halk pek sefil bir hayat sürmekte idi. Binlerce insan evsiz ve barksız sokaklarda yatıyor, yiyecek bir lokma ekmeğe muhtaç duruma düşmüştü." (Sf:389)

Kubat, saltanatı 488'de amcası Balaş'tan aldığı esnada İran'ın görüntüsü böyle idi. Merkezi hükümet, derebeylerinin elinde oyuncak halini almıştı. Bütün krallık topraklarına derebeyleri tarafından el konmuş ayrıca doğu sınırlarında büyük bir toprak parçası da Akhun'lara bırakılmıştı. Merkezi hükümete düzenli vergi ödemek derebeylerinin insafına kalmış, ne isterlerse onu veriyorlardı. Açıkçası ortada bir devlet yoktu. Bu yıkılıştan köylü kesimi de payını almıştı. İşte bu köylü kesim tahta oturan Kubat'ın tek umudu idi. Elde kalan hububat stoklarını halka açtı. Fakat halk önce bu davranışı kuşku ile karşıladı. Bu sırada halkın nefret ettiği, Zerdüşt ruhban sınıfı içinden **MAZDEK** (Mazdak; ?-524) adlı bir önder çıktı. Kubat ile Mazdek arasında bir antlaşma olduğu konusunda güvenilir bir kaynak bulunamamıştır.

Mazdek'in kişiliği hakkında sadece söylentiler bulunmaktadır. İlk bilgiler Bizans'lı tarihçilerden gelmektedir. Bunlar, 4 ciltlik "History-Tarih" adlı yapıtın yazarı **AGATHİAS** (536-581), ikona adlı dinsel resimlerin kutsallığını hıristiyan dünyasına sokan "Khronographia-Olaylar" adlı yapıtın yazarı Balıkesir-Erdek'li Aziz **THEOPHANES** (752-818) ve Suriye kökenli Bizans devlet tarihçisi (vakanüvis) İoannes MALALAS (491-578) 'dır. Bu

tarihçilerin yapıtlarının da dilimize çevirisi yoktur. Sonradan müslüman Arap ve İran tarihçileri Mazdek ve devrimine her zaman kin ve nefret duyguları içinde bakmışlardır. Bu islam tarihçilerine sonradan, okul kitaplarımızda büyük Türk Veziri diye okutulan, Hz. Muhammed'in doğumundan elli yıl önce şehzade Hüsrev'e yapıtında ikindi namazı kıldıran, devlet hazinesi soyguncusu, Türk ulusu düşmanı, Selçuklu veziri, Şafii mezhebinden **NİZAMÜ'L MÜLK** (1018-1092)'de "Siyasetname" adlı yapıtı ile de eklenmiştir.

Söylentilere göre, Mazdek, Tebriz yahut İşthar'lıdır. Bu yöre Türk Azeri bölgesidir. Bazı tarihçilere göre Dicle Nehri'nin doğu kıyısında bir kentte doğmuştur. Babasının adı Bamdah'tır. Güneş ışığı (sunshine) anlamına gelmektedir. Türk kökenli düşünür Ahmet **El-BİRUNİ** (973-1051) onun için Mobezan Mobaz (Zerdüşt Başrahibi) demektedir.

Öğretisi, bozulmuş toplumsal düzeni yeniden kurmak için inancın da yardımı ile bir devrim yapmaktır. Tanrı insanları eşit yarattığı için, Tanrı'nın nimetlerini de eşit paylaşmak gerekmektedir. Bu, sosyolojide Kabakarnulculuk (communisme vulgaire) anlayışıdır. Sosyoloji ilmi de örnek olarak önce Musevi Essen'liler tarikatini göstermektedir. Lut gölü civarında yaşayan bu tarikat üyeleri çileci bir yaşam sürdürürler, kadınları dışlarlar, bütün mallarda ortaklık amacını güderler, toplumdan uzak, sadece el emeğine dayalı bir yaşam sürerlerdi. İkinci örnek olarak da Mazdekçilik gösterilmektedir. Hayalci (utopique) bir görüş olarak nitelendirilmektedir. Karl **MARX** (1818-1883) da bu görüşe karşıdır. "Emekçinin içinde yaşadığı koşulları ortadan kaldırmaz, tersine bu koşulları bütün insanlığa yayar" demektedir. Ayrıca, kadınlarda ortaklık ütopyasını sert bir

dille yerer ve bunu "genel fuhuş" deyimi ile adlandırır, ortak sofralarda yemek yiyip birbirlerine kardeş diyen saf hıristiyanlık modelinin özlemi olduğunu ve kökenini İncil'den aldığını ileri sürer.

Kral Kubat bozulan düzenin tek sorumlusu olarak derebeylerini görmektedir. Başını Mazdek'in çektiği halk ayaklanmasına destek verdi. Mazdek ve yandaşları ile ayaklandırılan köylü kitlesi derebeylerine karşı harekete geçtiler ve kralın yardımcısı oldular. Mazdek gerçekten ülkücü bir halk önderi idi, sosyal düzenin sayısız kötülüklerine ve haksızlıklarına bir çare bulmak amacı ile bir devrim yapmaya kalkışmıştı. Kral Kubat da Makyavelist (Machıavélisme- Politik bir amaca ulaşmak için her çeşit ahlaksızlığın yapılabileceği düşüncesi. İtalyan düşünürü Niccolo **MACCHİAVELLİ** (1469-1527) nin adından türetilmiştir.) bir görüşle bu devrimi desteklemiştir. Halk çılgın kitleler halinde tüm derebeylerinin konaklarına girip ne bulurlarsa talan etmeye başlamıştı.

Batı Berlin Üniversitesi Tarih Profesörlerinden Franz Altheim olayları şöyle anlatıyor:

"Mazdek'in güvendiği adamlardan biri şöyle yakınmıştı: Halkın aristokratlara karşı toptan ayaklanması iyi niyetli devrimciler arasına kötülerin, alçaklıkların da katılmasını kolaylaştırdı. Gözünü yalnızca yabancı mala dikmiş olanlar bu hırsızlık amaçlarına, kin güdenler cinayet heveslerine, azgın erkekler en seçme zengin konaklarında yaşayan güzel kadınlarda nefislerini köreltme emellerine kolayca erdiler. Bütün bu kötü insanlar sefillik ve aşağılıkta birleşmişlerdi. Böylesine çirkin bir durum görülmüş ve duyulmuş değildi." (Asya'nın Avrupa'ya öğrettiği - Özne Yy., 1998 - Sf:59)

1975 yılında Tebriz kentini ziyaretim sırasında Otel Morvarid'de tanıdığım bir Azeri tarih öğretmeni bu olayı bana şöyle açıklamıştı:

"Derebeylerinin konaklarında onbinlerce köle cariye bulunmakta idi. Mazdek ve yandaşları bu kadınlara özgürlükleri tanıyarak ayrıca kendi istekleri ile alınabileceklerini öğütlüyordu."

Değerli araştırmacımız Servet Tanilli de aynı konuya değiniyor:

"Öğreti bakımından Manicilikten de gelse, Mazdek'in kurduğu dinin asıl üstünlüğü, -Ortaçağ'da sıksık dile getirildiği gibi- (malların ortaklığı) nı ileri sürmesiydi. Kadınlar da bu ortaklığa giriyordu. Ne var ki, kadınların da ortaklığa sokulması, bir ahlaki gevşeklikten ileri gelmiyordu, çünkü Mazdekçiler gerçekte (puriten-tutucu) idiler; olsa olsa, kadınların büyüklerin haremlerine kapatılmaları, ya da soyluluk sınırlarıyla kuşatılmış kast gururuna karşı bir tepkiydi bu." (İnsanlık Tarihine Giriş - Cilt:2, Cem Yy.-Sf:75)

Yurdumuzdan bir araştırmacı, Esat Korkmaz olaya şöyle bakıyor:

"Mazdek'in yaşadığı dönemde İran toplumu; üreten yoksul köylülerle, bunların sırtından geçinin soylular olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmış durumdaydı. Soylular halkı eziyor, sömürüyor; açlık ve yoksulluk içinde bırakıyordu. İşte Mazdek böylesi bir ortamda ortaya çıktı; Zerdüşt rahiplerin yanlış yolda olduklarını, halkın yoksul düşmesine olanak sağladıklarını yaymaya başladı. Bu nedenle Mazdek görüşlerini üretim, tüketim, yönetim ve toplumsal eşitlik gibi konularda yoğunlaştırdı.

O'na göre yeryüzü, bütün insanların ortaklaşa yararlanmasına açık bir yaşama alanıydı; bu yaşama alanında çalışan geçinir, çalışmayan silinip giderdi. Toplum, bireylerin oluşturduğu ortaklaşa bir kuruluştu; bu nedenle bütün toplum malları ortaktı; mal sahipliği doğaya aykırıydı. Toplumda kimsenin kimseyi baskı altına almaya, özgürlüğünü ortadan kaldırmaya ya da kısaltmaya ne hakkı ne de yetkisi vardı.

Aile kurumu da doğaya aykırıydı; kadın erkeğin tutsağı değildi, özgür bir insandı; bu nedenle kadının da kendi iradesiyle (ortak) olmasında, dilediği gibi davranmasında doğallık dışı bir şey yoktu.

Özel mülkiyetin, sınıfların ve devletin olmadığı; erkeğin kadına, kadının erkeğe egemenlik kuramadığı geçmiş tarihsel süreçten gelen (ilkel komünal) değerlerin, kadını koruma güdüsüyle canlandırılması sonucu gelişip biçimlenen bu anlayış; ataerkil bir toplumda, erkek değerlerinin baskın çıkmasıyla Mazdek'te bir (sapma) ya, bir (yanılsama) ya yol açtı. Bu (sapma) ya da (yanılsama) ortamında kadınla mal arasındaki ayrımda silindi; tüketilen emek ürünlerinin arasına kadın vücudunun kullanımı da bir ürün olarak eklendi.

Mazdek'in evren görüşüne gelince; O'na göre, biri yüce, diğeri aşağı olmak üzere iki evren vardı. Bu iki evreni yöneten güçler dört, yedi ve oniki gibi üç gruba ayrılıyordu. Bir insanda bu üç grup güç toplanırsa o inan "birlik"e ulaşıyordu; yetkin ve olgun duruma yükseliyordu; yüce evrenin yurttaşı haline geliyordu. Böyle bir insan artık toplum hizmetlisi oluyor; halkı kötülüklerden, yöneticilerin baskısından, sömürüden, soygundan kurtarıyordu; eşitsizliği ortadan kaldırıyordu.

Mazdekçilik Anadolu Aleviliğinin eğitim öğretisinin yapılanıp biçimlenmesinde esin kaynağı oldu; bu bağlamda, seyrü süluk yolculuğunun (Tasavvuf dilinde, Tanrı'ya ulaşmak için ruhsal yolculuk S.T.), Enel Hak (Tanrı benim) anlayışının, ermişin, kamil insanın, kamil insanın yüceltilmesi kanalında kutbun (Bektaşilikte en yüksek derece S.T.), kamil toplumun kurulmasına (harç) olmak üzere dünyalaşmasına aracılık etti.

Mazdek'in yaslandığı yoksul köylülüğün düşleri; Anadolu Aleviliğinde, sosyalizmi de öteleyen bir siyasal ütopyaya dönüştü; insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirecek bir kamil toplum projesi olarak somutlandı.

Mazdek'in bu kaba kamulcu devrimi, kendisinin ölümünden sonra genişleyerek yayıldı ve yaklaşık beşyüz yıl kadar sürdü." (Alevi Felsefesi - Pencere Yy. 1997 - Sf:76-77)

Araştırmacımız Esat Korkmaz da "tüketilen emek ürünlerinin arasına kadın vücudunun kullanımı da bir ürün olarak eklendi" diyerek, Mazdek'e kin ve nefret kusan Arap tarihçilerinin etkisi altında kaldığı izlenimini veriyor.

Bu kadınların kullanımı iddiası, yörenin gelenek (an'ane-tradition) ve göreneklerini (teamül-coustume) özümseyememekten doğmaktadır. Yöre halkının geçmiş kültürü incelendiği esnada, özellikle Zerdüşt öğretisinde aile kavramının kutsallığı her daim ön planda kalmıştır. Ayrıca Mazdek öğretisinde evlilik kuruluşuna karşıt hiçbir görüş bulunamamıştır.

İran tarihi ve kültürü üzerinde kapsamlı araştırmalarda bulunan "Kur'an Tarihi"nin yazarı, Alman doğubilimci Theodor **NÖLDEKE** (1836-1930) aşağıdakileri yazıyor:

"Mazdek tüm insanların eşit olarak yaratıldıklarını ve bir kişinin başka birine göre daha fazla malı ve daha fazla kadınının olmasının haksızlık olacağını öğretiyordu. Arap kaynakları, Mazdek tarafından evliliğin prensip olarak kaldırıldığını pek iddia etmemektedir fakat, birinin fazla olarak sahip olduğu kadının zorla alınması ve mal varlığı ile sınıf farklarının kaldırılması, zorunlu olarak bu sonucu doğurmuştur. Sürekli mal eşitliği ancak mal beraberliği halinde düşünülebilir. Yani, tüm kişisel mülkiyetin kaldırılması halinde. Ancak bunu kim tahrip etmek isterse, kalıtımı ve bununla birlikte en sıkı aile bağını yok etmesi gerekmektedir. Mazdekçiler tarafından ailenin tasfiyesi ile yer yer oldukça ileri gelinmiş olmasını, Hüsrev'in yönetime geldiğinde parçalanmış evliliklerin tesisi ve nesebi bilinmeyen çocukların korunması için vermek zorunda kaldığı emirlere kıyasla, kısa sürede çocukların babalarının kim olduğunu bilmez hale geldiklerini, Arap nakilcinin sözleri pek göstermemektedir -bu bir abartı ya da haksız çıkarsama olabilir-. Kralın böylesine ciddi talimatları, söylentinin ima ettiği gibi hasarın üst sınıftakilere de ağır şekilde isabet etmiş olmasını gerektirmektedir. Bir Fars kralı, daha düşük halk sınıflarının aileleri ve mal varlığı konusunda bu kadar galeyana gelmezdi.

Bu öğretinin çok yaygın şekilde pratik biçimde uygulanması doğal olarak insanların doğası yoluyla önlenmiştir. Bu özellik Batı'da her yerde aynıdır. Katı istençli ve düşüncesiz eylem gücüne sahip bir adam olan Kubat, bu tarikatı asaletin gücünü tahrip etmek için kullandı fakat, kendisi onlara doğal olarak ne hazinesini ne de kadınlarını verdi. İbn-i Mukaffa'nın kadınlarını talep ettikleri

nakli, tarihsel olmayan bir bağlama içinde bulunmaktadır. Ayrıca İbn-i Esir'in ve Abulfeda'nın, Kubat'ın Mazdek'e Hüsrev'in annesini vermek istediği ve onun annesini, Mazdek'in ayağını öperek kurtarabildiği yönündeki anekdot bir çürütmeyi gerektirmektedir. Bu anekdot, Hüsrev'in yenilikçilere karşı kini konusunda imkan ölçüsünde şahsi bir motif bulma yönündeki gereksiz arzuya ve aynı zamanda saptırıcı birine her türlü bayağılığı yakıştıran trajik görüşe dayanmaktadır. Biruni'deki bu tür, büyük bir boşlukla şimdi noksan hale gelen nakil, daha az bir değere sahipti. Ancak, her durumda Josue Styl ve Procop, Kubat tarafından uygulamaya sokulan öğretinin içeriğini kadın müşterekliği olarak isimlendirmede haklıdır. Firdevsi de çok farklı beyanda bulunmamaktadır.

Komünizm ve sosyalizmin, bireyin rüyalarında değil de gerçek partilerde göründüğü kadarıyla Mazdekçiliği modern Komünizm ve Sosyalizmden keskin şekilde ayıran husus, din özelliğidir. Herhangi bir yerde görebildiğimiz kadarıyla Mazdek'in öğretisiyle derin dini ciddiyet birlikteydi. Bu durum Taberi'deki ifadelerden:

"Bu Tanrı'nın istediği dindarlığın bir parçası vs. dedi" ve ayrıca Firdevsi'nin yaptığı ve düşünülmesi gereken ve dinsize kesin düşmanca bir taraftan kaynaklanan anlatımdan anlaşılmaktadır. Buna göre Mazdek (bütünüyle Fars dininin görüşlerinde kökleşen ifade tarzı ile) tüm fenalığı Tanrının istediği eşitliği ortadan kaldırmış olan kıskançlık, öfke ve hırs kötü ruhlarında (Dev'ler) arıyordu. Sadece insan tabiatını esas itibarıyla tanımama hatasına sahip olan insancıl öğretisinin, sözde karşı konulmaz mantığı, doğuda sıradan insana en iyi yasaların gerçekte ne kadar az koruma sağladığı

oranda olmak üzere düşük sınıftakilerin o kadar nabzını okşamış olmalıdır. Herhalde kan dökme ve et yeme yönündeki Mazdek yasağı da dine dayanmaktadır. Bu konuda Taberi'de, romanının kapsamı içinde bir ibret dersi bulunmaktadır. Biruni'ye göre Mazdek, kendiliğinden ölmesine kadar, hayvan kesmeyi yasaklamıştı. Bu durum, ölen hayvanların etini yemeye müsaade etmiş gibi çağrışım yaptırmakta olup, bu pek doğru değildir.

Ancak bu sınırlamanın pek etle beslenmeyi tanımayan sınıflarda yayılması herhalde engel teşkil etmiyordu. Mazdek'in başka inanç esasları olup olmadığını bilmiyoruz. Tabii olarak genelde eski dini esasa uyduğu ve bu esaslara uyduğu oranda, sadece yanlış yoruma ve uygulamaya karşı olmaya inandığı muhtemeldir. Sonra gelenlerin, Mazdekçilerin tuhaf dogmaları konusunda bahsettikleri, başka Fars tarikatlarına dayanmaktadır. Bunlar, onlar gibi kadın ve mal müşterekliğinin öğretisini verdiğinden dolayı, aynı şekilde isimlendirilmekteydi. Mazdek ya da bağlılarının metinleri konusunda sadece bir kere yok edilmeleri münasebetiyle söz edilmektedir.

Yeni tarikatla Kubat'ın ittifakı, beyan olunduğu gibi, aile şerefi, aile bağı ve mal varlığı üzerindeki güçlü asaleti önemli şekilde tahrip etmeyi istediğinden başka bir ifade ile pek açıklanamaz. Aynı zamanda asaletle sıkı şekilde irtibatlı papazlıktan, milli öğreti yoluyla en güvenli temelini ortadan kaldırmıştır. Ancak, böylesine güçlü tehdide uğrayanlar, geçici olarak daha güçlü olduklarını kanıtlamıştır. Üst Mobedh'in bu konuda fetvasını vermesinden sonra, Kubat tahttan indirilmişti. Birkaç yıl sonra yeniden yönetime geldiğinde baş karşıtını zararsız hale getirdi.

Fakat Mazdekçiliğin zorla uygulanmasında başarılı olduğu şüphe götürmektedir. Zira, arkasında genelde hoşnut olmayan aristokrasi ve ruhban sınıfı ile, Roma savaşını yapacak durumda olamazdı ve ayrıca, yüksek aristokrasiden yüksek rütbe sahiplerinden biri olan Zarmihr hakimiyetini sürdürmüş fakat, Mazdekçilerin bir düşmanı olmuş görünmektedir. Maalesef bu konularda daha ayrıntılı nakillere sahip bulunmamaktayız. Ancak, 25 yıl sonra bu tarikat yeniden çok güçlü hale gelmiştir: Bu anda felaket ortaya çıkmıştır. Tüm Arap nakilleri bu olayı Hüsrev yönetiminin başlangıcı olarak vermektedir. Ancak Firdevsi de yapılan nakil bu olayı prens olarak Kubat'ın hakimiyeti altındaki döneme vermekte ve böylece Fars Timotheus'un Malalas ve Theophanes'deki nakli ile uyum arzetmektedir. Bu durum aşağıdaki kapsama sahiptir: Burada kolayca açıklanabilen karıştırma ile Mazdekçiler kendileri tarafından yetiştirilen ve onlara bütünüyle bağlı olan kralın oğlu prens Phthasuarsan'ı (yani Pataswar-sah) tahta çıkarmak istiyorlardı. Çünkü inançlarına göre hükmetmekte olan baş büyücülerin kralın ölümünden sonra, oğullarından bir başkasına tacı verebileceğinden korkuyorlardı. Kubat göründüğü kadarıyla duruma müdahale etti ve ona hakimiyeti vermek için bir gün tayin etti. Tüm Mazdekçileri kadın ve çocukları ile bir araya getirtti, sonra da hepsini, papazları, öğreticileri ve ruhanileri askerlerine öldürttü." (Geschichte der Perser und der Araber zurzeit der Sasanid - Sasani Dönemine değin Perslerin ve Arapların Tarihi, Leiden, 1879 - Sf:458-462)

Mazdek devrimi kısa ömürlü olmuştur. Tarihi kayıtlara göre iki yılda, ülkenin çeşitli bölgelerinde 15 başkaldırı

olmuştur. Anlaşıldığı kadar Kubat, Mazdek'in sadık bir fikirdaşıdır. Bu nedenle gerek derebeylik düzeni, gerekse Zerdüşt ruhban sınıfı için büyük sıkıntılar yaratan birçok reformun yapılması sağlanmıştır. Geleceğini tehlikede gören üst sınıf, Kubat hakkında yıkıcı propagandaya başlamış ve kralı sapkınlıkla suçlayarak bir hükümet darbesi ile Kubat'ı tahttan indirmişlerdir. Bu darbenin hazırlayıcısı, kuvvetli vezir Sukara Zar Mehr bir zaman önce boğdurulmasına rağmen darbe önlenememiştir. Darbeciler Kubat'ı hapse atıp yerine kardeşi Zamasp'ı tahta geçirmişlerdir. Sene 497'dir. Kubat kısa bir zaman sonra tutukevinden kaçmıştır. Kaçışını Arap magazin tarihçisi **TABERÎ** (839-923) 'den dinleyelim:

"Fars'lara (İran'lı) dair haberleri bilen ilim mensuplarından bazıları şunu rivayet ederler: Kubad, Mazdek'e tabi olup onun fikir ve inancını kabul ettiği için, memleketin ulusları onu hapsedip yerine kardeşi Camasp bin Firuz'u geçirdiler. Kubad'ın kız kardeşi hapishaneye gelerek onun yanına girmek istediyse de, hapishane müdürü onu Kubad'ın yanına sokmak istemedi, bilakis onun bikrinini izale etmek ümit ve hevesine kapıldı. Prenses, onun bu arzusuna muhalif olmadığını bildirdikten sonra, müdür onu hapishaneye soktu. Kız kardeşi Kubad'ın yanında bir gün kaldıktan sonra, kardeşinin kendisiyle beraber hapishaneye getirmiş olduğu kilimlerden birine sarılmasını emretti ve bunda sarılmış olan Kubad'ı uşaklarından birine yükleterek hapisaneden çıkarttı. Uşak kilimi yüklenerek hapishanenin kapısına gelince, müdür onu durdurarak ne taşıdığını sorduğu zaman, adam durakladı, cevap veremedi. Prenses hemen arkasından yetişerek: adet görürken üzerine yattığım kilimdir, yıkanmak için gidiyorum, dedi. Müdür onun bu

sözüne inandı, pis sayarak kilimi gözden geçirmedi, Kubad'ı sırtında taşıyan uşağı da serbest bıraktı. Prenses Kubad'ı takip etti. Kubad kendisinin hapsedenlere karşı savaşmak için hükümdarlarından askeri yardım dilemek maksadiyle Haytal'lar (Akhunlar) memleketine kaçtı. Yoluna devam ederken ilk önce Ebrişehr'e gelerek aristokratlardan birinin evine indi. Ev sahibinin yetişmiş bir kızı vardı ki, bu sonradan Kisra Nuşirevan'ın annesi olmuştur." (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi - Cilt:1 - Kısım:3 - Milli Eğitim Bakanlığı Yy. - Sf:1046-1047)

Magazin tarihçisi Taberi bu zifaf gecesini ve sonrasını yapıtının başka bir yerinde şöyle anlatıyor:

"Nuvinduht adlı bu kız, o gece Kubad ile cinsi münasebette bulundu ve ondan Nuşirevan'a hamile kaldı. Kubad, kıza güzel hediyeler verilmesini emretti. Rivayete göre kızın annesi Kubad'ın şekli ve kıyafeti hakkında soruşturduğu zaman, kızı: donunun altınla işlenmiş olduğunu gördüm, başka birşey bilmiyorum, diye cevap vermiş, annesi de bundan damadının hükümdar neslinden olduğunu anlayarak sevinmiştir.

Kubad, Hakanın katına vardığı zaman, kendisinin Fars hükümdarının oğlu olup, kardeşiyle hükümdarlık için mücadele ettiklerini, nihayet kardeşinin galebe çalarak hükümdarlığı elinden aldığını, bu yüzden yardım istemek üzere geldiğini anlatmıştır. (Kubat ile Akhunlar Kralı Siyavuş'un dostluğu eskiye dayanmaktadır, S.T.) Hakan ona güzel vaitlerde bulunarak yanında alıkoydu. Kubad, vaadin yerine getirilmesini bekleyerek dört yıl (iki yıl olacak, S.T.) Hakanın yanında kaldı. Hakanın katındaki ikameti uzun

sürünce onun eşine adam göndererek kendisini oğulluğa kabul etmesini ve Hakanın huzurunda vadinin yerine getirilmesini istemesini rica etti. Kraliçe de arkasını kesmeden bu hususta hakana ricalarda bulundu. Nihayet Hakan Kubad'la birlikte asker gönderdi. Kubad bu askerle memleketine dönerken Nişabur tarafından geçti ve kendisine kızı getiren adamdan onu sordu, adam da kızın annesinden sordu. Annesi ona, kızının bir erkek çocuk doğurmuş olduğunu haber verdi. Kubad, çocuğun katına getirilmesini emredince, kadın, Nuşirevan'ı elinden tutarak Kubad'ın katına getirdi. Kadın, Kubad'ın soruşturması üzerine, çocuğun kendi oğlu olduğunu söyledi. Çocuğun yüz ve endamı Kubad'a çekmiş, güzellik bakımından da ona benziyordu." (A.g.e. - Sf:1042-1043)

Tarihçi Taberi geniş yapıtında zaman zaman kronoloji yanlışlığı yapmakta, hatta isimleri bile karıştırmaktadır. 497-499 seneleri arasında tahta oturan Zamasp'tan hiç söz etmemektedir. Bu yasak! ilişkiden doğan çocuk sonradan tahta geçecek olan 1.HÜSREV (Anuşirvan. 498-579) 'dir. Sonradan Mazdekçilerin katliamının baş aktörlerinden biridir. Mazdek devrimine sosyolojik açıdan bakamayan Taberi ayrıca bu olayı şöyle yorumluyor:

"Hakimiyetinin onuncu yılında Mubezanı Mubez ile memleketin büyükleri birlikte, Mazdek adında birinin din ve mezhebini kabul ettiğinde Kubad'ı tahtından indirerek hapse attılar. Mazdek ile arkadaşlarının inancı şöyledir: Tanrı, yer yüzündeki bütün malları, insanları eşit bir şekilde bölüşmeleri için yaratmıştır, fakat insanlar birbirlerine zulmederek bu servetleri aralarında bölmemişlerdir. Onlar, yeryüzündeki malları zenginlerin elinden alarak fakirler arasında

böleceklerini, serveti çok olan kimselerin malını elinden alarak yoksullara vereceklerini söylüyorlardı. Elinde fazla mal, servet, kadın ve ticaret eşyası bulunan kimse, bu mal, kadın ve eşyalara başkalarından daha müstehak değildir, derlerdi. Sefiller, Mazdek'in bu fikir ve inanışını kabul ettiler, bunu fırsat bilerek ona ve arkadaşlarına yardımda bulundular, fikirlerini yaydılar. Hal tehlikeye düştü. Bunlar gitgide o derecede kuvvetlendiler ki, ahalinin evlerine girerek, ev, kadın ve mallarına sahip oluyor, evin sahibi de kendilerine karşı koyamıyordu. Bu fikre mensup olanlar, mezheplerini Kubad'a süslü olarak gösterdiler, kendilerine uymadığı takdirde tahtından indireceklerini söyleyerek korkuttular. Çok geçmeden adamlar çocuklarını, çocuklar da babalarını tanımaz bir hale geldiler, dara düşmeden geçinebilecek derecede mal ve mülke sahip olmak hakkını kaybettiler." (A.g.e. - Sf:1045)

Mazdek'e kin ve nefret kusanlardan biri de Selçuklu'nun sahtekar başveziri Nizam'ül Mülk'tür. "Siyasetname" adlı yapıtında yazıyor:

"Mazdek, padişahın kendi dinine girdiğini ve halkın da bu yolu tuttuğunu görünce, bütün dünya nimetlerini ortaya döküp, (Mal ve altın meliğin değil, halkındır. Herkes Allah'ın kulu ve Hz. Adem'in çocuğudur. Kimin ihtiyacı olursa bir diğerinin malından bunu karşılayabilir. Hiç kimseye yiyecek parası için eziyet edilmeyip, bütün insanların durumu eşit olmalıdır.) Kubad ve kendisine inanan cemaatı buna inandırınca, malın mübah olmasına razı olarak mallarını halkın emrine bıraktılar.

Bu arada Mazdek, (Kanlarınız da sizin mallarınızdır. Onların da mallarınız gibi herkese mübah olması, kim hangi

kadını dilerse kimsenin engel olmaması, bir diğerine helal sayılması gerekir. Bizim dinimizde kıskançlık ve acıma yoktur. Kimse lezzetlerden, zevklerden ve mallardan yoksun kalmamalı. İstek ve arzuların kapıları herkese açılmalıdır). Malın ve kadının mübah yapılması neticesinde bu durum Mazdek dininin taraftarlarının fazlalaşmasına sebep oldu. Mazdek dininin kaidesince, bir adamın evine yirmi kişi misafir olsa ekmeğini, yemeğini, şarabını, çalgısını hazırlar, yiyip içerler ve kalkıp teker teker karısına sahip olurlar, onlarca bu ayıp sayılmazdı. Burada diğer bir adet, eğer bir adam bir eve gidip evin kadını ile uyuşursa, külahını kapıya asar ve içeri girerdi. Evin erkeği gelip kapıda külahı görünce evinde bir adamın meşgul olduğunu anlar iş bitinceye kadar eve girmezdi." (Siyasetname - T.Tarih Kurumu Yy. -1999 - Sf:141)

İslam hukuk (fıkıh) bilgini, Bağdat başkadısı Ebu'l Hasan **MAVERDİ** (975-1058) "Dinsizliğin mucidi Mazdek'in ezgili ve ibretli feryadı" başlığı altında aşağıdakileri yazıyor:

"Zındıklık mezhebinin mucidi Mazdek nefsinin bütün arzularını tatmin ettikten sonra onun da esaslı bir şey olmayıp neticesinin bezginlik ve bıkkınlıktan ibaret olduğunu aşağıdaki feryadı andıran makalesi ile açıklamaya mecbur kalmıştır:

Şu erişmiş (nâil) olduğum şehvetler sevinçli (sürur) amma boşyere (beyhude) aldanıp kurumlanma olmasa idi, nimetler ah amma geçici olmasa idi, zenginlikti ama sonu yokluk olmasa idi, büyüklütü ama sonucu rezillik olmasa idi, yükseklikti, ama sonucu rezillik olmasa idi, yükseklikti, ama sonunda düşüş olmasa idi, yükseklik (ala) idi, ama bela

nedeni olmasa idi, güzeldi, ama getirdiği hüzün olmasa idi, iyi bir gündü, ama yarını olmasa idi" (Maddi ve Manevi Yüce Hedefler - M.E.B. Yy. 1993-Sf: 296)

Bağdat başkadısı Mazdek'in bu feryadının (!) alıntı yapıldığı kaynağı açıklamıyor. Eğer doğru ise bir dinsiz, zındık bunları söylemez. Bunlar ancak bir bilinmezci (agnostique)'nin feryadıdır.

Yukarıdaki İslam yazarları her zaman olduğu gibi kaynak göstermek gereğini görmemişler "çamur at; izi kalsın" prensibi ile yapıtlarını kaleme almışlardır.

Kubat iki yıl dostu Akhun Hükümdarı Siyavuş'un yanında kaldıktan sonra yine onun yardımı ile tekrar İran tahtını hiç zorlanmadan ele geçirmiştir. Sene 499'dur. Zamasp kardeşi lehine tahttan feragat etmiştir. Bazı tarihçilerin onun sürgüne gönderildiğini, bazıları ise batıda bir valiliğe atandığını yazıyorlar.

Kubat egemenliğinin bu ikinci döneminde, ilkinden çok farklı bir görünümdedir. Tahta geçer geçmez kendine karşıt olanların tümünü affetmesine rağmen, sadece kendinin katlini isteyen bir kişiyi öldürtmüştür. Kubat, Mazdek'le olan ilişkisini de gözden geçirir ve onu açıkça desteklememesine rağmen Mazdek ve onun öğretisine inananlara inançlarını sürdürebilmeleri için yasal haklar tanıdı. Ülke tekrar harap olmuştur. Kubat'ın doğuda bulunan Akhunlara diyet borcu vardır. Onun için talan hedefi tekrar Batı'ya Bizans'a dönmektir. Bizans tahtında **1.ANASTASIOS** (430-518) bulunmaktadır. 442 senesinde barbar kuzey kavimlerinden Bizans'ı korumak için Sasani'ler ile bir anlaşma yapılmıştı. Bu kavimlerden Kafkas Dağları geçitlerinde Bizans'ı

korumak için Sasani'lere ücret ödeniyordu. Bizans'ın bu ücreti kesmesi üzerine 502 senesinde tekrar savaşmaya başladılar. Üç sene devam eden savaşlarda Kubat, Erzurum (Theodosiopolis) ve Diyarbakır (Amida) 'ı fethetti.

Bizans'ın tekrar ödeme yapmaya başlaması üzerine yeniden barış sağlandı. Daha sonra Diyarbakır'ı yüklü bir tazminat karşılığında Bizans'lılara bıraktı. Sasani tarihinde karanlık bir onüç sene bulunuyor. Bazı tarihçiler bu senelerin Mazdek inancının egemen olduğu pasif bir yaşama bağlıyorlar, yalnız imar hareketlerinin hızla devam ettiğini vurguluyorlar. Mazdek izleyicilerinin hızla çoğalması ve bunların tümünün savaş karşıtı olmaları, talanla beslenen hazinenin boşalmasına neden olması Kubat'ı yeni bir düzen anlayışına yöneltmiştir. Bizans'ın parasal desteğine gereksinimi vardır. Bizans tahtında **1.JUSTİNİANOS** (483-565) bulunmaktadır. Bu parasal destek için de devamlı bir barış güvencesi gerekmektedir. Kubat, küçük oğlu Hüsrev'in Justinianos tarafından manevi oğulluğa kabul edilmesini istedi. Bizans İmparatoru devamlı bir barış için ağır koşullar ileri sürdüğü için barış yapılamadığı gibi Bizans'a savaş açılır ve Diyarbakır tekrar fethedilir. Bu savaş Kubat ile Mazdekçilerin arasını daha da açmıştır. Kubat da artık yaşlanmaya başlamıştır. Her saltanatta olduğu gibi gelecek günlerde taht savaşı verilecektir. Kubat'ın yaşayan üç oğlu bulunmaktadır. En büyüğü Kavus (Phthasuarsan) 'dur. Koyu bir Mazdekçidir. Ortanca oğlu Zam'ın bir gözü kördür, sonradan diğer gözü de görmemeye başlamıştır. Üçüncü ve en küçük oğlu Hüsrev'dir. Hüsrev yukarıda belirtildiği gibi soylu bir kadının oğludur. Mazdekçiler Kavus'un tahta geçmesini istemektedirler. Kubat'ın gönlü Hüsrev'dedir.

Ayrıca çok önceleri, Kubat Mazdek'ten Hüsrev'in annesi Nuvinduht'u resmen eş alması için önermiş, bu öneriyi Mazdek reddetmiştir. Nöldeke bu olay için politik bir oyun diyor. Mazdek yandaşları Kavus'un veliaht ilan edilmesi için büyük bir kampanya başlatmışlardır. Bu kampanya tümünün yok edilmesine neden olmuştur. Mazdek'in ekonomik düzen öğretisi ve ikici (düalist) felsefesi üzerinde hiç durmayan bütün düşünce adamları hep "kadınların müşterek kullanımı" ve "Mazdekçilerin katliamı" üzerine kafa yormuşlardır. Doğubilimcilerinden (orientaliste) Çekoslavakya Bilimler Akademisi üyesi Prof. Dr. Ottakar Klima bir sempozyumda şunları anlatıyor:

MAZDEK'İN ÖLÜM TARİHİ HAKKINDA (Mazdeizm hareketinin kronolojisine bir katkı)

Mazdek'in ölüm tarihi günümüze kadar hep 528 ya da 529 yılı olarak kabul edilmiştir. Doğu kaynaklarında Mazdek hareketinin kötü sonu ile ilgili bir tarihlendirmenin olmaması, araştırmacıları Yunanca metinlerdeki kronolojik verilere yöneltmiştir. Nöldeke, Malalas'ın kronolojisindeki tarihleri kabul etmektedir. Ancak onun görüşünün tam olarak doğru olduğu kanısında değilim. İkinci Yunan kaynağı olan Teophanes'in Kronik'indeki tarihi reddetmektedir. Theophanes bu olayın tarihini çok iyi bilinen iki olay arasına yerleştirmektedir. Bunlardan ilki; Necranlı hıristiyanların Yemen'de katledilmesi, diğeri ise Urfa'nın sular altıda kalmasıdır. Ancak ilk kaynak Yemen'deki kan gölünden haberdar değildir ve Urfa'daki selden de üstünkörü bir şekilde söz etmektedir. Nöldeke'nin, Theophanes'in

kaynaklarını kullanmamasının sebebini kendi kelimelerinden öğreniyoruz: "Bilindiği gibi Theophanes olayları tarihlendirirken çok hata yapmaktadır."

Theophanes'in kronolojik verilerinin de Malalas'ın verilerine göre daha iyi olduğunu söyleyemem. Tabii ki, böyle bir durumda bir metod kullanılır ve eski kaynaklar yeni olanlara tercih edilir. Malalas eserini 573 yılı civarında yazmıştır ve bu da Mazdek hareketinin gelişimini ve sonunu da kapsayan 6. yüzyıla denk gelir. Oysa Malalas, 800'lü yallarda yaşamıştır. Ancak iki kronografın arasındaki ilişki ile eserleri ve bunlara ait kaynakları arasındaki ilişki henüz çözümlenememiştir. Bu arada Theophanes'in Malalas'ın anlatımından yararlanıp, belli bir amaca yönelik olarak eseri yeniden düzenlediğini kanıtlayabilirsek bu eseri reddetmek durumunda olacağımız kanısındayım. Şimdi her iki eseri karşılaştıralım ve bunların ilginç farklarını görelim, Malalas, Mazdekçilerin dogmasının Pers devletinde ortaya çıktığını anlatmaktadır. Pers hükümdarının bunu öğrendikten sonra içini aniden bir huzursuzluk kaplar. Mazdekçiler'in, İndarazar adında bir adamı piskopos olarak tayin etmesinden dolayı, Pers baş şamanları da hükümdarın bu duygularını paylaşır. Hükümdar, yöneticiler dahil tüm Mazdekçileri bir araya toplar ve aralarında yöneticilerin de bulunduğu pek çok kafiri, emri altında bulunan ordulara öldürtür. Mazdekçiler, hükümdarın ve hıristiyan bir piskoposun gözleri önünde infaz edilir. Mazdekçiler'in mallarına el konulur ve ibadet yerleri de kiliseye devredilir. Pers hükümdarı bu olaydan sonra, tüm devlet görevlilerine, daha sonra ele geçirilecek tüm Mazdekçiler'in yakılmasını emreden fermanları gönderir. Mazdekçiler'in tüm kitapları da alevlere atılır.

Malalas, bu haberi daha sonra vaftiz olup Timotheus adını alan Pers Bastagarius'dan öğrenir. Theophanes de olayları bundan sonraki gibi anlatmaktadır. Firuz oğlu olan Pers hükümdarı Kubat piskopos İndazaros'u ve aynı düşüncede olan pek çok Pers senatörü de dahil olmak üzere on binlerce Mazdekçi'yi bir günde öldürtmüştür. Mazdekçiler, öğrencileri, fikir yoldaşları ve aynı zamanda hükümdar Kubat'ın oğlu olan Phthasuarsas ve kızı Sambyke ile görüşmüşlerdir. Phthasuarsas'a: "Baban artık yaşlandı ve o öldüğünde baş şamanlar kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için hemen senin kardeşlerinden birini tahta geçireceklerdir. Biz de onun tahtından vazgeçip, seni hükümdar ilan etmesini ve bu sayede Mazdekçi dogmanın her yerde serbest kalmasını istiyoruz." demişlerdir. Prens de eğer gerçekten tahta geçerse Mazdekçiliği destekleyeceğine dair söz verir. Kubat bu olaydan haberdar olunca, oğlu Phthasuarsas'a tahtını devredeceğini söyleyip tüm soyluları toplar. Aynı zamanda tüm Mazdekçileri, eşleri ve de çocukları ile birlikte bu toplantıya davet eder. Baş şaman Glonazes, diğer büyücüler ve de hıristiyan piskopos Bazenes de davet edilmişlerdir. Kubat sonra da Mazdekçilere hitaben bir konuşma yapar ve: "İnancınız benim hoşuma gitti ve hayatta olduğum şu günlerde sizin fikirdaşınız olan oğlum Phthasuarsas'a tahtımı bırakmak istiyorum. Şimdi dağılın ve onu karşılamaya gidin" der. Müritler cesaretlenmiş bir şekilde dağılır. O anda Kubat ordulara, kafirlerin üstüne gidip, onları yok etme emri verir. Bu kan gölünün görgü tanıkları arasında baş şaman ve de hıristiyan piskopos da bulunmaktadır. O andan itibaren de Kubat amansız bir takibi başlatan fermanlarını diğer bölgelere gönderir. Bu fermanın içeriğine daha önce Malalas'ın anlatımında değinilmiştir.

Görüldüğü gibi; her iki anlatımda da ortak yönler görülmesine karşın pek çok detayda bu iki metin birbirinden ayrılmaktadır. Malalas'ın pek çok hatası bulunmaktadır. Maniheistler ismi altında sadece Mazdekçileri anlamamız gerekir ki; doğu kaynakları bizi, onların Pers topraklarında bu olaylardan çok daha önce var oldukları konusunda ikna etmektedir. Bu da bize hükümdarın ani bir huzursuzluk yaşamasının mümkün olmadığını gösterir. İndarazar ismi (Theophanes'in metininde İndazaros) her iki metinde de yer alır ve hiç şüphe bırakmadan bizzat Mazdek'i simgelemektedir. Hıristiyan piskopos her iki metinde de kanlı olaya şahit olur. Her iki anlatımda da hükümdar, soyluları bir araya toplar ancak Malalas'ın anlatımında bir sebep belirtilmemektedir. Buna karşın Theophanes doğu metinleri ile aynı görüşü paylaşır ve toplantının nedenini açıklar. Kubat'ın da tüm Mazdekçileri yakturdığı iddiası da tümü ile yanlıştır çünkü Perslerde hiçbir suçlu ateş ile idam edilememektedir. Aksi halde kutsal olan ateş elementine saygısızlık yapılmış sayılır. Hükümdarın, Mazdeist ibadethanelerini hıristiyanlara bırakıp bırakmadığı da ayrı bir sorudur. Bir ihtimal; yazarlar, Mazdeistlerin sahip oldukları ibadethaneleri, Maniheist din birliği ile özdeşleştirdikleri için eklemişlerdir. İkinci bir ihtimal ise inanılmaz olup, "dinsiz" bir hükümdarın böyle bir ilgiyi, nefret edilen ortodoks hıristiyan kilisesine neden göstermiş olabileceğidir. Ancak Theophanes, kendisinin Malalas ile aynı kaynaktan yararlanmış olup, gerisini iyi doğu kaynakları ile tamamladığına dair bizi ikna edebilecek pek çok detaya sahiptir ki; bunlar olayların tasvirinde de hemen belli olmaktadır. Theophanes bize bunu Mazdek'e karşı duyulan

korkudan dolayı prens Kavus Phthasuarsan'ı tahta geçirmek için yapılan suikastle hatırlatmaktadır. Böylelikle de Theophanes'in metni daha inandırıcı bir hava kazanmaktadır. Bununla beraber Malalas acaba gerçek tarihe sahip olamaz mıdır? Buna karşılık önemli hususları belirtmek isterim ki; bu trajik olayın halkaları tarihsel olay zincirinde doğru yerlerine oturup, Kubat iktidarının tarihsel gerçekleri ile gün ışığına çıkabilsin.

Mazdek Hareketi'nin sonu, Siyavuş'un idamından hemen sonra olduğunu varsaymak, 529 yılında olduğunu düşünmekten daha doğal karşılanmalıdır. Siyavuş'un ölümü Mazdek hareketini en derinden etkilemiştir. Bu sayede Mazdeizm saray çevrelerindeki en büyük desteklerinden birini kaybeder. Kubat'ın oğlu Hüsrev'i tahta çıkarmak için onunla işbirliğinde olan büyücüler ise, yaşlanan kralı etkilemek için nihai güce sahip olur. Siyavuş'un ölüm tarihi ile ilgili Bizans metinlerinden olan Theophanes ve Kedrenos'un Chronicon Pascale'deki en geç 1. Justinianos yönetiminin 5. yılındaki (yönetiminin ilanının I. yılı, 1 Eylül 522 ve 31 Ağustos 523 arasındadır), Siyavuş'un yaşamı ile ilgili verileri karşılaştırmamız gerekmektedir. Mazdek hareketinin sonunu 528/9 yılları olarak almamız, o dönemdeki Pers devleti ile Bizans arasında yeni bir savaşın hüküm sürmesinden ve böylesine bir savaş sırasında Pers hükümdarının içte bir yıkımı yaratacak bir olayı yapamayacağından dolayı daha az olasıdır. Bu kan gölünün 524 yılında gerçekleştiğini düşünmek daha olası olandır. Mazdeizm yıkılmadan kısa bir süre önce en büyük desteği olan Bakan Siyavuş'u kaybeder ve Hüsrev önderliğindeki karşıtlar daha baskın olan taraf olur. Mazdehistlerin yok

edilmesinden sonra Kubat halk içinde destek bulmak amacı ile çok geniş bir vergi reformu hazırlar. Başta hayvanlar ve ağaçlar olmak üzere ekili arazi değerleri muntazamca ölçülür. Bu düzenleme halkı yatıştırır. Bu halk hareketinin çökmesinden sonra çok geniş kesimlerde yönetime büyük bir desteğin olduğu bilgisine sahip olmamakla beraber, yönetime karşı büyük bir tepki hareketinin bilgisine de sahip değiliz. Bu vergi reformu ancak 1. Hüsrev tarafından tamamlanır ve Hüsrev babası tarafından planlanan bu reformun meyvelerini toplar. Ancak halk çeşitli yönlerden rahatlatıldıktan sonra Bizans'a karşı yeni bir savaş düşünülebilmiştir ve 527 yılında da bu savaş çıkmıştır. Bu kaynakta da, Mazdehist hareketinin kana bulanan gününden bahsedilmemektedir. Yunan kaynakları, bu kanlı olayın Kubat'ın tahtından feragat edeceği zamanda gerçekleşmiş olduğu konusunda birleşmektedir. Fars dilindeki Farsname'de ise Mazdehistlerin, Mihrgan bayramına davet edildiği ve de alışılageldiği üzere Pers kralları Mihrgan bayramının en önemli gününde, 16. Mirh de, taç giydikleri için bu kanlı olayın 25 Ocak 524'de gerçekleşmiş olduğu iddia edilmektedir.

Nöldeke'nin kesin olarak doğru değil dediği Theophanes'in kronolojisine ilişkin, Malalas'ın da tarihlerinin daha iyi olmadığı görülür. Onun da söylediği her şeyi kabul etmemek gerekir. Krombacher'in de ispatladığı gibi Malalas popüler, tarihi bir halk kitabının öncülük yaptığı bir akımın kurucusudur. Benim verilerime göre, affedilmesi çok zor olan hatalara ve yanlış anlamalara sıkça rastlanmaktadır. Burada Malalas'ın Theophanes'ten daha kesin olduğunu söyleyemeyiz. İyi bir metin incelemesi bu

kesinliğin, gerçeklendirilmemiş bir kesinlik olduğunu ispatlayabilir.

Bunun dışında Theophanes'in eserindeki kronolojide bir problem daha ortaya çıkabilir. Bu da Hüsrev 1. Anurşivan'ın tahta çıkış tarihi ile ilgilidir. Malalas'a göre Hüsrev, 13 Eylül 531 yılında yani Mazdekçilerin yok edilmesinden iki yıl sonra tahta çıkmıştır. Buna karşılık Theophanes Hüsrev'in tahta çıkış tarihini resmi ilanın IV. yılında (526) olduğunu söyler ve bunun üzerine Antakya'daki depremi gösterir. Buradan yola çıkarak böyle bir tahminde bulunulabilir. Theophanes, Mazdek'in ölüm tarihini yanlış yere oturtmuştur ancak bu olayın ve Hüsrev'in tahta çıkış tarihinin arasında iki yıl olduğu bilmektedir ve böylece Hüsrev'in tahta çıkış tarihini otomatik bir biçimde 526 yılına oturtur. Bu iki yıllık farkı Theophanes, Malalas'tan almış olabilir; ancak buna göre Theophanes'in metnini doğru değerlendirmemizi sağlayacak başka bir olasılık bulunmaktadır. Malalas'ın metni ile yapılan kıyaslardan öğrendiğimiz kadarıyla Theophanes doğu kaynaklarından da yararlanmıştır. Günümüzde bazı doğu kaynaklarında, Mazdeistlerin yok edilmesinden sonra ile Hüsrev arasında başka bir ilişkinin olduğundan söz edildiğini bilmekteyiz. Kanlı olaydan sonra Kubat'ın, Hüsrev tarafından hapse atıldığını Siyasetname'den öğrenmekteyiz. Aynı olaydan Darab Hormazyar adı ile tanınan ve Farsça bir anlatım olan "Rivayet - Söylentiler"de bahsetmektedir. Ben de hemen eklemek isterim ki bu iki kaynak, haklı bir şekilde bütün İranologlar tarafından dikkate alınmamaktadır. Hiç bir gerçek tarihi kaynak bu metinleri tanımıyor. Bu metinlerden ilki politik-pedagojik bir kitap diğeri ise ozan Firdevsi'nin şiirsel bir anlatımıdır.

Sonuçta aslında Kubat'ın yan öge olduğu ikili bir iktidar olmuştur. Theophanes'in kronolojisinde de şiirsel metinlerden dolayı bir yanlış anlama olmuş olabilir. Bu olaylardan hemen sonra Hüsrev, nefret edilen Bizans'a karşı yeni bir savaşa çıkmıştır ve bunu daha önemli gerekçelerin yanında, Hüsrev'in babası üzerindeki etkisi olarak değerlendirebiliriz. (CHARISTERIA ORIENTALIA, Doğuda Hıristiyanlık, Prag - 1956, Sf:135-140)

Mazdekçilerin katliamı Dicle nehri kıyısında bulunan Başkent Medain'in civarında meydana gelmiştir.

Olayların başka bir yorumunu da Prof. Dr. Franz Altheim'den dinleyelim:

"Toprak derebeylerinin üstün gücünü Mazdekçiler kırmıştı, bir çağdaşının deyimi ile, Kubat kodaman beylerin canını kolaylıkla aldı. Böylece kazandığı yeni topraklardan kalıtsal taşınmaz (sekundogenitur) oluşturduğu gibi yeni kentler kurdu ve eskilerine yeni yöreler, dolaylar (hinterland) kattı. Ama önlemlerin en önemlisi, beylerin bütün topraklarının yüzölçümünü aldırıp saptatması idi. Gerçi bu işi yaşarken bitiremedi, ama amaç belli idi: Toprak vergisinden kaçma yollarını tıkamak, tek vergi tabanı koyarak hileye elverişli dereceleri ortadan kaldırmak, kral topraklarında geçerli olan vergi sistemini derebeylerinin topraklarında da uygulamak.

Kubat artık çözüm bekleyen öteki ödevlere yönelebilirdi. Toprak beylerinin hakkından geldikten sonra sıra Mazdekçileri temizlemeye gelmişti. Bu pek zor olmayacaktı, çünkü anarşik düzen ülkede devrimcilere karşı genel bir hoşnutsuzluk yaratmış bulunuyordu. Kubat Mazdek'in

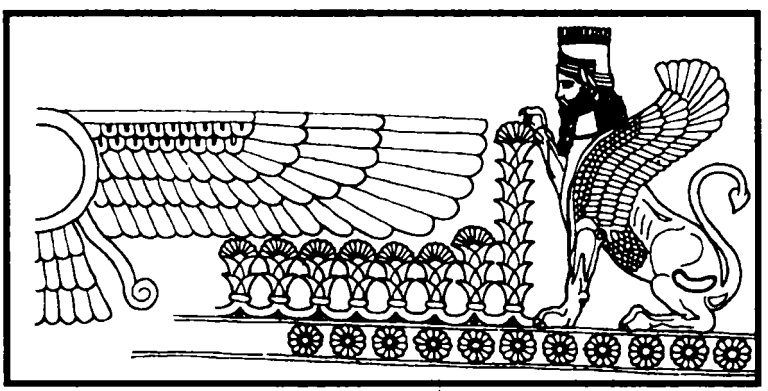
açıkça müridlerinden olan kendi büyük oğlunu taht adaylığından atarak, yerine küçük oğlu Hüsrev'i getirdi. O da, daha babası yaşarken, kanlı çarpışmalarda Mazdekçileri tepeledi, yok etti. Doğu Roma hükümetini, birikmiş ödenekleri ödetmeye zorlamak yeniden imkan dahiline girmişti. Kubat salt bu paraları almak için komşusuna karşı savaş açtıysa da ölüm onu 512 yılında barış antlaşması ile Bizans'ın ödemeyi kabul ettiği onbir ton altını görmek zevkinden alıkoyacaktı.

Bütün bunlar Kubat'ın önemli hükümdar olduğunu gösteriyordu. 40 yıllık saltanatının ilk yılları ona çetin sınavlar hazırlamıştı ama kavgada yer değiştirerek, sınıfları birbirine karşı kullanarak bütün güçlükleri yenmeyi bilmişti. Onu toprak beyleri de, Mazdek devrimcileri de incitmişler; küçük düşürmüşlerdi; görmediği ne sürgün kalmıştı, ne de zindan. Atalarının ülkesinde bütün direklerin sarsıldığını görmüştü, ama sonunda kazandığı başarılar ile çektiği acıları unutacaktı." (A.g.e. - Sf:60)

Yukarıda görüldüğü gibi bütün tarihçiler ve araştırmacılar "Mazdek Hareketini" sadece toplumsal bir olay olarak görmüşler, fakat bu olayın sosyal düzeni konusunda çeşitli ve çelişkili bilgiler dolayısı ile derli toplu açıklamalarda da bulunamamışlardır. Arap tarihçileri ise, akılları belden aşağı olduğundan, oklarını "kadınların meta olması" düşüncesi üzerine yöneltmişlerdir. O devirde zaten Sasani yasaları çok evliliğe olanak tanıyordu. Ek olarak da "mal ortaklığı" konusunu eklemişler, çağımızın sağ düşünce kavramına karşıt olarak öne sürülen öğretilerin temelini hazırlamışlardır. Günümüz tutucuları da Mazdek'i "ilk komünist" olarak takdim etmekten büyük zevk duymaktadır.

Kişiliği ve eğitimi hakkında hiçbir bilgimiz bulunmayan esrarengiz Mazdek'in evrenbilim (kozmoloji) konusunda öğretisi daima ikinci plana atılmıştır.

Mazdek'in adı unutulup gitti. Tutucu çevrelerde yarattığı kin ve nefret yönünü Şah Kubat'a yöneltti. Bugün dahi, Anadolu halk kültüründe "kadın pazarlamacısı"nı ifade için konuyu bilmeyen halk "Kavad" deyimini kullanmaktadır.

Persopolis'ten bir kabartma

MAZDEKİZM ve SONRASI

Güvenilir başvuru yapıtlarından en tutucu İslam kaynaklarına kadar Mazdek ve onun öğretisinin değerlendirilmesi şöyle:

"Bu öğreti bütünü ile ortakçılık idi. Mazdek bütün taşınır ve taşınmazların, bunlardan başka kadınlarında topluma ait olduğunu ilan etti. Bu yöntem komünizm idi. Mazdek mevcut yasalara, sosyal düzene ve kurallara şiddetle hücum ederek, halkın tutkularını kamçıladı. Her şeyin mubah olduğunu bildirdi. Kapsamlı bir şekilde özgürlük tanıyarak, ülkedeki bütün servetlerin de halka ait olduğunu bildiren bu düzene binlerce aç ve sefil insan katıldı. Mazdek bu insanlarla beraber İran' da büyük bir devrim meydana getirdi. Bu aç insanlar servet sahibi insanlar üzerine acımasızca saldırdılar. Mallarını yağma ettiler.

Canlarına kıydılar. Günlerce kan gövdeyi götürdü. İran dehşet içinde kaldı.

Hükümdar Kubad korku ve dehşetten bu ortakçı dokrini kabul etmek zorunda kaldı. Devrimci Mazdek ile düşünce birliği yaparak, bu öğretiyi bütün İran'da uyguladı. Zenginlerin malları, toprakları halka bölündü. Fakat bir zaman sonra hükümdarın asilere boyun eğdiğini gören soylular karşı bir isyan çıkardılar ve Kubad 'ı tahtından indirerek tutukladılar.

Mazdek diyor ki:

Tanrı topraktan yiyeceği ve tüm gereksinimleri, halk onları aralarında eşit bölüşsün diye yaratmıştır. Hiçbir kimse

diğerinin payından fazlasını alamaz. İnsanlar birbirlerine karşı yanlış davranmış ve biri diğeri üzerine egemenlik kurmuş, kuvvetli zayıfı ezmiş, hem malını hem de yaşama hakkını elinden almıştır.Herkesin varlık bakımından eşit olması için, kesinlikle birinin ortaya çıkıp zenginden alarak fakire vermesi gerekmektedir. Her kim olursa olsun, kimsenin bir başkasından daha fazla varlık ve kadına sahip olmaya hakkı yoktur.

Mazdekizm'in toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumlar geliştirerek oluşturduğu yaşam biçimi ve felsefesi ile içinden çıkmış olduğu egemen devlet dini Zerdüşt inançlarına aykırı olması yüzünden baskıya uğramış, kutsal ateş tapınaklarına ve bu tapınaklara ait geniş toprakları kullanan ruhban sınıfı, hem geniş toprak sahipleri aristokratlar hem de İran sarayı üzerinde etkili olan kamu görevlileri, Mazdek'in öğretisi olan (Eşitlik, toprağın ve onun gelirlerinin ortaklaşa kullanması, varlığın bölünmesi) gibi işlerine gelmeyen komünist ilkelere şiddetle karşı idiler. Günün Zerdüşt rahipleri Mazdek yanlılarına (zendeka) diyorlardı. Ve bu sözcük günümüzde zındık olarak kullanılmakta ve hem dinsiz hem mal ve kadınların (ezvac) ortaklaşa kullanılmasına ve zamanın (dehr) tek egemen güç olduğuna inananlar için kullanılmaktadır"

Bu genel değerlendirme karşısında ; Michelangelo Guidi tarafından kaleme alınan ''İslam Ansiklopedisi' ndeki Mazdek maddesinde bazı gerçeklerin "İran dünya görüşü (İrfan) ve seçmeciliği (iktitaf) hakkında araştırmaların ilerlemesinden sonra incelemek gerekir" denilmektedir. Bu inceleme de bugüne kadar ciddi bir şekilde her nedense yapılamamıştır.

Mazdek'i felsefi, metafizik ve kosmolojik yönü ile inceleyenler çok azdır. O' nun öğretisinde de Zerdüşt ve Mani' de olduğu gibi öncül ya da başlangıç iki ilke vardır.; Aydınlık ve karanlık. Aydınlık bilgiyi, doğa düzenini ve özgür iradeyi simgeler. Başka bir deyişle bütün bunlar ışıkla sağlanır. Karanlık ise bilgisizlik, cehalettir, görme duyusundan yoksun olmak, körlüktür ve bu nedenle rastlantısal olaylar oluşturur. Zerdüşt ve Mani de karşı ve savaşan güçlerdir. Mazdek'in öğretisinde bir savaş yoktur.

Karanlığın kendi karar verme gücü (İrade) ve özgür seçimle (ihtiyar) (Bi'l - kast va'l - ihtiyar) değil de, körü körüne ve rastgele (tesadüfi) hareket ettiğini (bi'l - habt va'l-ittifak) savunmuştur. Şu hususun iyice bilinmesi gerekmektedir. Karanlığın başka bir deyişle bilgisizliğin, aydınlık, diğer bir değişle bilgelikle savaşması için hiçbir silahı yoktur. Olsa dahi gözleri kör olduğu için hiçbir zaman hedefini bulamayacaktır. Birçok bölümünde şeytanı lanetleyen Kur'an bir bölümünde tedbirli davranıyor. "... şüphe yoktur ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır. NİSA/76" Tarih boyunca şeytanın kurduğu düzenin sürekli olmadığı görülmüştür. Bir alev gibi parlayıp sönmüştür. İnsan aklı her daim galip gelmiştir.

Aynı görüşe İncil'de de rastlanıyor:

"Işık karanlıkta parlar ve karanlık onu alt edememiştir." (YUHANNA. 1/5) Doğadaki karşıtlar doğa düzeninin korunması için var edilmişlerdir. İnsanın ruhsal yapısında, nefsindeki karşıtlardan olumsuz olanlar kendi eseridir ve insan onları yenmeğe muktedirdir. Örnek; kin ve haset rastgele ve plansız bir oluştur. Doğada üç ana unsur olarak

su, ateş ve toprağı göstermektedir. Ege düşün dünyasında ek olan havayı almamış, nefret ve savaşı yasaklamıştır, bütün kötülüklerin temelinde zenginlikte ve cariye bulundurmakta görmüştür. Aşağılık (süfli,) duygular, kötü huylar, çirkin nitelikler taşıyan nefsin öldürülmesi veya disiplin altına alınması gerektiğini öne sürmüştür.,,

Evreni yönetenin elinde dört güç vardır. Bunlar;

Yargılama (tamyiz), Anlayış (fahm), Saklama (hıfz) ve Mutluluk (sürur) dur. Pakistan'ın ulusal ozanlarından Muhammed **İKBAL** (1877-1938)' İran'da Metafiziğin Gelişimi adlı yapıtında bunları (ayırdetme gücü, bellek, anlayış ve mutluluk) olarak sıralıyor ve ekliyor "Doğada yasa vardır. Doğada çatışma vardır, kötülüğün varlığı ile yaratanın sonsuz iyiliğini uzlaştırma çabası bulunmaktadır. (Sf. 15)

Yaratanın yeryüzündeki temsilcisi olan Sasani kralı da bu güçleri yer yüzünde temsil etsin diye Baş yargıç (Mobada mobad), Baş kadı (hirbad), Baş komutan (sipahbad), Müzisyen (ramisgar) atamıştır.Bunlar "Bir devletin gerek duyduğu kişilerdir- Vir rei publicae necessarius". Bu o güne göre yeni bir görüş değildir. Büyük Roma İmparatoru, hıristiyanlığı resmi devlet dini olarak benimseten **1. CONSTANTİUS** (275-337) saltanatının otuzuncu yılı olan 336 'da verdiği bir söylevde imparatorluğun başında bulunan Sezar 'ı yaratan'ın ve onun kurduğu düzenin yer yüzündeki temsilcisi olarak göstermektedir. Konstantin, tıpkı güneş gibi dünyanın en uzak köşelerine ışıklar gönderiyormuş. Sezar'dan fışkıran bu ışıkların taşıyıcıları ise ona bağlı olan dört augustusmuş (eyalet yöneticisi). İmparator Konstantin

dört atlı bir arabaya binenmiş. Hıristiyan kıyımı ile ünlü İmparator **DİOCLETİANUS** (245-316) zamanında Bundos adlı bir hıristiyan misyonerinin İran 'da çalışmalarda bulunduğu bilinmektedir.

Yukarıda ki dört kişi dünyevi işleri yedi yardımcısı ile yürütmektedir.Bunlar; Salar (Vali), Pişkah (Başkan), Banvar, Kadan (Arazi yöneticileri), Dastur (Vezir), ve Kudak (Köle) dir.

Bu yedi kişi oniki olgu olan Kanadah (Çağıran), Didandah (Veren), Sitanandan (Alan), Barandah (Getiren), Korandah (Yiyen), Davandah (Yürüyen), Kizandah (Ayağa kalkan), Kuşandah (Öldüren), Kanandah (Ticaret yapan), Ayandah (Gelen), Şavandah (Olan), Payandah (Ayakta duran) den oluşmaktadır.

Kanımca bu sözcüklerin kapsamlı bir simgesel (mecazi-alegorik) anlamları bulunmaktadır.

Yukarıda ki dörtlü, yedili, onikili sıralama İslam dünyasının ünlü dinler ve mezhepler tarihçisi **ŞEHRİSTANİ** (1076-1153) 'nin 1850 'de Almanya'da Halle' de yayınlanan (Religıonpartheine un Philosephen - Schulen, Tarikatler ve Felsefi Okullar-El Milel ve'n Nihal) adlı yapıtından alınmıştır. (Sf.:292)

Bu sıralama üzerinde Tarihçi Prof. Franz Altheim aşağıdaki yorumu yapıyor:

"İlkin tanrısal evrenin bir dereceler ve aşamalar düzeni ile karşılaşıyoruz. En başta Tanrı ya da ışık. Ondan sonra (Manevi Güçler) de denilen dört (Erke) geliyor. Daha sonra (Yedi vezirler) yer alıyordu ki, bunlarda tasarlayanlar ve

yapanlar olarak ikiye ayrılmaktadır.Teori ve pratik. Sonunda oniki (Manevi Varlık) geliyor. Bunlarda cinslere ayrılıyor ama bu kez yaşamaya gerekli nesneler ve bunların sağlanması ile ilgili bir bölünüş söz konusudur. Işıktan başlayarak bunun manevi görünüşleri (aspect) demek olan düşün ve eylem üzerinden yaşama ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar inen bir sıralanıştır bu. Bu sıradan ne kadar yukarı çıkılırsa o kadar çok ışık ve ruh özgürlüğüne rastlanır; o oranda da daha arı ve kendi içinde dingin bir düşünceye ulaşılır. Tersine, sıradan ne kerte aşağılara inilirse o derece maddesel ve eylemsele varılır.

Işık tanrı dışında bütün öteki tanrısal varlıklar her iki alemde bulunur, diyor Mazdek, buna göre yukarı alemde yalnız arı ışık egemen ise de, aşağı alemde aydınlık ile karanlık birbirine karışır. Mazdek'in yazısında daha sonra insan ile ilgili bir cümle okunuyor:

Her kim ki bu dört güç, yedi vezir ve oniki manevi varlık birleşir, o daha bu aşağı alemde iken tanrıdan sayılır ve ondan dünya yükü alınır. Evren, görüldüğü gibi ayrı güçlere bölünmüştür. Bunlar yönetir ve çeşitli bölgelere düzen verirler. Her yönde etkileri ve eylemleri görülür. Ama bunların hepsi tek bir insanda birleşirse ondan bir birlik, bir bütünlük meydana gelir, parçalar ortadan kalkar ve o insan Tanrı'ya doğru yükselir.

Mazdek'in öğretisi sonunda Hurufilik (İslamda harflerden dinsel anlam çıkaran tarikat S.T.) öğretisine varmaktadır. Işık tanrı bu harfleri kullanarak hüküm sürüyor ve bu harflerin topuna birden en büyük adı, galiba Işık tanrının kendi adını veriyor. Harflerin anlamı genel olarak insanoğluna kapalıdır,

onun için de ömrünü bilgisizlik, unutkanlık, manevi durgunluk ve üzüntü içinde geçirmek zorundadır. Ancak kim bu anlamın şifresini bulursa ona en büyük sır açılmış olur. Az önce Mazdek'in sözü şimdi daha iyi anlaşılıyor.;

Güçlerin kendinde birleştiği insan tanrıya benzer demek harflerin gizemini çözüp evrenin hikmetini anlayan kişi olması demektir. (Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği- Özne yy. 1998 Sf.:66-67)

Batı Berlin Üniversitesi tarih profesörü Franz Altheim yukarıda alıntı yapılan yapıtında Mazdek'in Yeni Platon'culuğun önderlerinden, batı grubunun yönetici **PORPHYRIOS** (232-304) etkilendiğini yazmaktadır. (Sf. 59)

Porphyrios; Tanrının iyiliklerini bizlere iletmek işini gören melekler vardır. Bu meleklere fransızlar "archange" demektedir. Bunlar, hıristiyanlıkta Michel, Gabriel,. Raphael vb, islamlıkta Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail adı ile tanıtılmaktadırlar. Bunların altında bir takım kutsal yaratıkların bulunduğunu kabul eder. Ayrıca bir bölümünün ruh avcılığı yapan, ruhları asla girmek istemedikleri bir bedene sokmak için kovalayan, bedene kapattıktan sonra da bedeni yoldan çıkartıp kötülüğe sürükleyen cinler olduğunu "Kahinlerin Felsefesi" adlı yapıtında anlatır.

Ona göre insan, akıl ilkelerine dayanarak yaşamalıdır. İnsan, iyi ve kötü gibi, iki karşıt durumla karşı karşıyadır. Kişinin iyiye yönelmesinde tanrısal bir gücün etkisi olmakla beraber, yaşamını aklın gösterdiği yolda düzenlemelidir. Kişinin eyleme geçerken, kendini oluruna bırakması, aklın ışığında yürümekten kaçınmasıdır ki, bu doğru bir eylem değildir. Gerçeklerden uzaklaşmanın, kötüye yönelmenin

başlıca nedeni budur. Bilge kişi bütün eylem ve davranışlarında akıl prensiplerine uyandır. Porphyrios'un bir görüşünü Fransız düşünürü, politikacı, bakan F. Jules Suisse **SİMON** (1814-1896) bizlere şöyle aktarıyor:

"Ben asla karınlarından düşünen, iyi yataklı ve her çeşit gevşetici şeylere sahip olan esnafa, hatiplere, iş adamlarına seslenmiyorum; fakat insanın doğası, kaynağı ve kaderi hakkında tasalanan insana sesleniyorum. Seslenmelerim, uyuyan ve uykularını aziz bilenler için değildir. Fakat bağlı olduğumuz bedenin gevşekliğini atan, düşüncenin cabası ve yaşamının temizliği ile tanrıya yükselme gayreti olanlar içindir. Filozoflarımız için iki amaç vardır; Biri; kendimizde maddesel ve ölümlü olan ve ne varsa tümünden arınmak, diğeri bu ölümlü dünyaya inmeden önce, yanında yaşamış olduğumuz bölünmez öze dönmek. Hiçbir kirli, tanrıya dönemez. Bize, kendimize gelmek için, yalnız bilim yetmez. Tüm insani bilgilerin üstadı olsak bile, kendimizi erdemle yükseltmiş değilsek, mutluluğa sahip olamayız. Eylemsiz bilim ve söylevler hiçbir şeydir. Bizi sıkan, kılığımızı değiştiren tüm bu gömleklerden soyunalım.

Olimpiyat oyunlarındaki atletler gibi, sahaya çıplak olarak çıkalım. Aynı zamanda ruhumuzu hem dünya işleri ile, hem de felsefesel kuramlar uğraştırabilseydik, tutkuları yok etmek, onları öldürmek emri verilir miydi? Fisagorcular göllerde, Platon, münzevi ve havasız akademisinde yaşamışlar ve filozoflar, duyulur alemden daha çok arınabilmek için gözlerini oydurmuşlardır. Bu itibarla kendini bütünü ile felsefeye vermek ve bir adamda iki adam olmak gerekir. Bedensel bağlardan temizlenerek özgürlüğünü kavuşan ruh, diyaletiğe gider. Düşünceler

zincirini izler ve tanrıya ulaşır. Gücü, burada durur; ve nitelenemezin, yani tanrının derinliğine kadar sokulabilmek için, kendi kendini unutmak ve vecd (esrime-extase) aracılığı ile kendi kendini bize nüfus ettiren ve bizi kendisi ile özdeş bir duruma getiren tanrıya terk etmek gerekir" (İskenderiye Okulunun tarihi, 1845-Cilt: 2, Sf. 102-103. Aktarım: Cemil Sena-Filozoflar Ans. Cilt: 3 Sf. 656)

Bu metinde geçen "Eylemsiz bilim ve söylevler hiçbir şeydir" tümcesi çarpıcı bulunmaktadır.

Dünya tarihinin kaybettiği büyük kıyımlardan biri olan "Mazdekçilerin Katliamı"ndan sonra bu sistem uzun bir zaman devam etti. İlk önce İran'da dağlık bölgelere sığındılar. Bir zaman sonra yıkılan Sasani İmparatorluğu'nun yerine egemen güç olarak Arap İslamlığı aldı. Yenileri eskilerinden daha acımasızdı. Fakat Mazdek mayası tutmuştu. İleride başta Batınilik olmak üzere ortaya çıkan Babekilik, Mübeyyeza, Hürramiye, Sabahiye, Muhammira, İsmailiye, Ravendiye ve Karmatilik hareketleri ayrı ayrı kapsamlı bir araştırma konusudur. Yalnız bunların içinde dünya tarihinde Ege uygarlığından sonra ilk olarak görülen bir yönetim anlayışı olan demokratik düzeni benimseyen, ilk laik (İkincisi T.C.) Karmati Lahsa devleti dikkati çekmektedir. Devleti İran'lı gezgin düşünür, İsmailiye tarikatine mensup Nasır **HÜSREV** (1004-1061) anlatıyor.

"Lahsa, ova üstüne kurulmuş bir şehirdir.Oraya nereden gidilirse gidilsin büyük bir çöl aşılması lazımdır.Lahsa'ya en yakın Müslüman şehri Basra' dır. Lahsa'dan Basra'ya kadar yüzelli fersahlık (1 Fersah = 5 km) yol vardır.Basra'da Lahsa'ya kastedecek bir padişah gelmemiştir.

Lahsa Şehri: Lahsa bütün şehri, köyü kale içinde bir yerdir.Çevresine birbiri ardına gelmek üzere dört sağlam kale yapılmıştır.Kaleler, sağlam topraktan yapılmış olup iki duvarın arasında bir fersaha yakın mesafe var. Şehirde büyük su kaynakları var ki her biri beş değirmen döndürebilir. Bütün bu sular, dışarıya akmaz da hep şehirde harcedilir. Bu kalenin ortasında güzel bir şehir kurulmuş. Büyük şehirlerde ne varsa hepsi var. Şehirde yirmi binden fazla asker var. Rivayet ettiler, oranın padişahı (Arapçasında Sultan .S.T.) bir şerifmiş, halkı müslümanlıktan çevirmiş. Sizden namazı, orucu kaldırdım deyip, onları kendisine davet etmiş ve müracaat edeceğiniz kişi ancak benim demiş. Adı Ebu- Said 'miş. O şehir halkından ne mezheptensin? diye soruldu mu Ebu-Saidiyiz derler.Namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, fakat Muhammed Mustafa sallahlah aleyhi vesellemin peygamberliğini ikrar ederler (kabul ederler) . Ebu- Said onlara, ben yine size geleceğim, yani ölümümden sonra tekrar dirilip geleceğim demiştir. Mezarı Lahsa şehrindedir. Ona güzel bir türbe yapmışlardır. Bu adam, oğullarına (ben gelinceye kadar daima oğullarımdan altı kişi bu padişahlığı sürsünler, korusunlar, halkı adaletle idare etsinler, birbirlerine aykırı harekette bulunmasınlar.) diye vasiyette bulunmuştur. Şimdi onların büyük bir sarayların var ki orada hüküm sürüyorlar.Bir tahtları var, altı padişah da o tahtta oturuyor. Birbirleriyle anlaşarak buyruk veriyor, hükmediyorlar. Altı vezirleri var. Bu altı padişah bir tahtta, altı vezir de başka bir tahtta oturup ne iş olursa birbirlerine danışarak görüyorlar. O zaman onların bin tane (Arapça baskısında otuz bin. S.T.) Zenci ve Habeş, parayla alınmış köleleri vardı, ziraatte bulunuyorlar, bağ, bahçe yetiştiriyor-

lardı. Bu padişahlar, halktan öşür (aşar, ondabir vergi .S.T.) olarak bir şey istemiyorlar. Halktan birisi yoksul oldu, yahut borçlu düştü mü işi düzene girinceye dek ona bakıyorlar. Birisi birisine borç para verse verdiğinden fazla istemiyor (faiz almıyor S.T.) . Şehirlerine bir garip gelse, sanat biliyorsa, ona yetişecek kadar sermaye veriyorlar. Lazım gelen avadanlıkları alıp işe başlıyor. Borcunu verecek hale gelince ne kadar aldıysa onu veriyor. Mal mülk, değirmen sahibi birisinin malı mülkü harap olmuş, yaptırmaya kudreti yoksa kullarını yollayıp orasını yaptırıyorlar, mal sahibinden hiçbir şey istemiyorlar.

Lahsa'da değirmenler var, padişahın mülkü. Değirmenlerde halk için un öğütülüyor, halka veriliyor, karşılık bir şey alınmıyor. Değirmenin tamir masrafı, değirmencilerin ücretleri, hep padişahın malından verilmede. O padişahlara (Seyyitler), vezirlerine (Şaire) diyorlar. Lahsa şehrinde Cuma camisi yok, hutbe okunmuyor, namaz kılınmıyor. Ancak orada bir İran'lı bir mescit yaptırmış. Adamın adı Ahmet oğlu Ali. Müslüman ve Hacı. Zengin bir adam. O şehre gelen hacılara bakıyor.

O şehirde alışveriş kurşunla yapılıyor. Kurşunlar zembillerde durmada. Her zembilde altı bin dirhem kurşun var. Bir alım oldumu zembili sayıyorlar ve öylece alıp veriyorlar. O parayı kimse zembilden çıkarmıyor. Orada güzel futalar (İpekli peştamal. S.T.) dokuyorlar, Basra'ya ve diğer yerlere götürüyorlar. Birisi namaz kılarsa dokunmuyorlar, fakat kendileri kılmıyorlar. Padişah atına binip çıktı mı kim ona bir söz söylerse tatlılıkla cevap veriyor ve tevazu gösteriyor. Asla şarap içmiyorlar. Eyerlenmiş, gemi vurulmuş bir at, daima Ebu- Said'in mezarının

kapısında beklemede. Nöbetle bu atı değiştiriyorlar. Gece, gündüz hep böyle bekliyorlar. Ebu- Said, oğullarına (ben gelirde siz beni tanımazsanız gelenin ben olduğumu şu suretle anlarsınız: Kılıcımla boynumu vurun. (Bensem ölmem.) dediğini anlattılar. Bu usulü, kimsenin Ebu- Said'im diye iddiaya kalkışmaması için koymuş.

Bu padişahların biri, Bağdat halifeleri zamanında Mekke'ye gidip şehri almış, Kabe'yi tavaf edenlerin bir kısmını öldürmüş. Hacer- ül-esved'i Rükün'den çıkarıp Lahsa'ya götürmüştü. Bu taş, halkı çeken bir mıknatıstır, etraftan halkı kendine çekmede demişler, halkı, oraya Muhammed Mustafa Sallallahu aleyhisselamın şeref ve ululuğunun çektiğini anlamamışlardı. Nitekim bir çok yıllar, Hacer orada durdu, fakat kimse oraya gitmedi. Nihayet Hacer-ül- esved'i onlardan satın alıp yerine koydular. (Sefername. M.E.B. yy.1967- Sf.:127-130).

Karmatilerde hafta tatili Cuma değil Pazar günüdür. Laik Karmati Lahsa Devleti'ni ülkesi dışında akademik yaşamını sürdüren araştırmacı İran'lı Ferhad **DAFTARY**'dan izleyelim ;

"Ebu- Said'in yaydığı dava, açıkça belirli bir toplumsal program içermiyor olsa da, özellikle mülkiyet, tarımsal toprakların kullanımı, kamu harcamalarının dağılımı, yoksullara ve acizlere yönelik çeşitli biçimlerdeki devlet yardımları bakımından eşitlikçi ve kominal ilkelerin Bahreyn Karmati Devleti'nin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamış olduğu anlaşılmaktadır. Kamusal işlerin yönetiminde de Ebu Said ve ardıllarının önemli kararları bazı üst düzey görevlilerle etkili ailelerin temsilcilerinden oluşan

(İkdaniye) denilen bir meclise danışarak alıyorlardı. Karmati toplumunun refah ve huzurundan devletin sorumlu olması ve Bahreyn'de kurulan dikkate değer düzen, İbn Havkal ve bölgedeki Karmatilerin hala ilk liderlerin adı ile Ebu Saidiler diye anıldığı Ahsa'yı 1051 yılında ziyaret eden Nasır Hüsrev gibi bir çok açık görüşlü gözlemcilerin hayranlığını kazanmıştı." (İsmaililer - Rastlantı yy. 2001 - sf.:151-152).

Ebu Said el Cennabi 914'te Abbasi casusu, zenci bir hizmetçi tarafından öldürülmüştür.

Tutucu sunni kesim ise veryansın ediyor. Hambeli mezhebinden ünlü tarihçi ve ulema İbn-ı Cevzi yazıyor:

"Karmatiler diye bir kavim çıktı. Batıni fırkalardan olup kafirlerin yolunu tuttu. Şeriatı iptal etti. Ardından kendi görüşlerinin mezhep ve ilimlerinin dayandığı bir temel oluşturup Karmatiler adını aldılar. Kafirlik amacı ile hareket ettiklerinden Zerdüşt ve Mazdek gibi gavurların görüşünü benimsediler. Şeriatça haram sayılan şeyleri reddettiler, helal kıldılar. Ne kadar Manici, Mecusi ve tanrı tanımaz kimse varsa etraflarına toplayıp ileri düzeydeki filozofların dinlerini benimsediler. Görüşlerini billurlaştırıp gelmiş geçmiş bütün peygamberleri yalancı ve kandırıkçı ilan ettiler. Hz. Muhammed için ; "Aptal araplar arasından çıkan gözü açık biri idi ; halkı kandırıp mal ve mülklerini ellerinden almıştı. Bu belayı da başımıza o sardı" dediler. (Toplumların ve Hükümdarların Düzenli Tarihi- Karmatiler Bölümü)"

Kadılar kadısı El- Hemazani yazıyor;

"Lahsa'da Karmatiler ile Batinileri görmüyor musunuz? Kazandıklarında peygamberlere küfrettiler. Şeriati iptal ettiler, müslümanları yok ettiler. Diğer din kitaplarından

Tevrat ve İncil'den medet umdular." (Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Delilleri)

Bu yöre halkı Zerdüşt inancına bağlıdır ve İslam'ı içtenlikle kabul etmemişlerdir. İslam'ın doğuş ve yayılış dönemine ait yapıtlar veren arap tarihçisi Cabir el-**BELAZURİ** (? -892)Fütuhü'l Büldan adlı yapıtında Hz. Muhammed'in 630'da yöre halkına bir ferman (ahd) verdiğini ve fermanın aşağıdaki şekilde kaleme alındığını yazıyor:

"Bismillah. Aranızda İslamlığı kabul etmeyecek, peygamberleri içtenlikle tutmayacak, zekat vermeyecek, Beytu'lmale (hazine) hurmalarının yüzde onunu, tahılının yüzde beşini vermeyecek olanlar, devlete erginleşmiş her erkek için yılda bir dinar olmak üzere bir kafa vergisi (cizye) vermeğe zorunludur. İçinde tanrıya tapınılan (Ateş Tapınakları) ların gelirleri ve rahipleri için zorunlu değildir."

Demokratik, laik Lahsa Devleti 899'da kurulmuştur. 150 senelik bir ömür sürmüştür. Kurulduğu yıl Abbasi imparatorluğunun çökmeğe başladığı dönemdir. Büyük düşünür **HALLAC- I MANSUR** (857-922) hunlarca öldürten halife **MUKTEDİR** (895-932) devrinde Yahudi banker Joseph İbn Pinsas'tan borç para almıştır. Hallac-ı Mansur'un bir karmati olduğu söylenmektedir. 938'de Bağdat Lahsa Devleti'ne yıllık haraç verecek duruma düşmüştür. Sonra da onlarla uzlaşma yoluna gitti. Lahsa'lı karmatiler de o sıralarda birdenbire ortaya çıkan Suriye ve Mısır Fatimi'lerine karşı dengeyi sağlamak için bu uzlaşmayı kabul ettiler .951'de de Mekke'de el koydukları Hacer ül Esved'i götürüp yerine koydular.

Kadınların ortaklaşa kullanıldığı iddiası Karmatilere de sunni kesimden gelmektedir. Araştırmacı yazar Faik Bulut bu iddialara şöyle cevap vermektedir.

"Karmatiler (Yemen, Irak, Bahreyn) Leyaliy-ül Ulfe (Muhabbet Geceleri) denen toplantılarda sözcüğün tam anlamı ile özgürlüğün tadını çıkarıyorlardı. Bunlar bir yerde dönemsel halk toplantıları ve açık halk mahkemeleri gibi idi. Belli oranda alevilerdeki Cem'lere benzerdi. "Muhabbet Geceleri"nde toplumsal değerlendirme yapılır; kimin kimden şikayeti varsa dile getirir, hangi kadın, hangi erkekten şikayetçi ise (veya tersi) gereği yapılır; o zamana kadar birlikte yaşayan kadınlarla - erkekler arasında eşinden hoşnut olmayanlar, ayrıldıklarını ilan ederlerdi ve bu kamu oyuna bir duyuru niteliği taşırdı. Keza erkek ve kadınlardan kim kiminle bir dahaki toplantıya kadar evlenmek istiyorsa, kendisine seçtiği eşin adını açıklardı. Benzer şey genç kız ve erkekler için de söz konusu idi. Orada sevgilerini duyurup, beraberliklerini ilan ederlerdi.

Gerçekte bu, zaten Karmatilerin Zerdüşti - Mazdeki gelenekten alarak kutladıkları Nevruz ve Mihrican 'ın kurallarına uygundur." (İslam Komünculeri- Berfin yy. 1998- Sf. 191)

Merhume Doçent Dr. Bahriye **ÜÇOK**'ın vizyonu çok daha geniş:

"Karmati hareketi bir yandan Abbasi devletini bazı yenilenme hareketlerine zorlarken, diğer yandan da ta Avrupa'ya geçip oralardaki esnaf örgütlerinin kurulmasını, üniversitelerin gelişmesini ve belki de gizli örgütü üyelerinin derecelerinin olması ile Mason localarını etkilemiştir." (Emeviler- Abbasiler-Ank. Ün. İlah. Fak. 1968-Sf.:110)

Aynı yorumu Fransız ünlü doğu bilimcisi Louis'e **MASSIGNON** (1883-1962) da yapmaktadır.

Günümüz düşünürlerinden Ahmet Güner tarafından hazırlanan "Tarikatlar Ansiklopedisi" "Alevilik" maddesinde aşağıdaki yorum bulunmaktadır:

"Sonuç olarak denilebilir ki, gerek zerdüştçülük gerekse mazdekizm Türkler içinde geniş bir taraftar kitlesi elde edebilmiştir. Biraz abartmalı olmakla birlikte, Üstat-ı Sis'in (Ebu Müslim **HORASANİ** 719-755 S.T.) etrafına üçyüz bin zerdüşti Oğuz Türkü'nü toplayabilmesi, bu taraftar tabanının ne kadar geniş olduğunu gösterecek niteliktedir.

Zerdüştçülük ve Mazdekizmin Oğuzlar arasında varoluşunun tesbiti, özellikle Anadolu açısından önem kazanmaktadır. Zira İslamiyetin kabulünden sonra da göçebe kabileler arasında hala kalıntıları görülen zerdüşti ve mazdekiz etkiler, daha ziyade Oğuzlar aracılığı ile buraya nakledilmiş olmalıdır. Bu nakil işinde kısmen de Halaç ve Karluk boylarının payı düşünülebilir." (Milliyet Gaz. YY. 1991-Sf. 22)

Büyük Selçuklu Devleti (1038-1194) tarihine karışmış Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1318) tarihte yerini almıştır. Moğol baskısından kaçan Türkmen boyları akın akın Anadolu'ya göçetmektedir. 12. ve 13. YY'da Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin ekonomik durumları çok kötüdür 2. Gıyasettin **KEYHÜSREV** (? -1246 Slt.:1237-1246) döneminde, Selçuklu sultanı çeşitli nedenlerle Türkmen topluluklara karşı tavır alınca Babai isyanları adı verilen başkaldırı başlamıştı. Yazar Halil Derviş Anlatıyor:

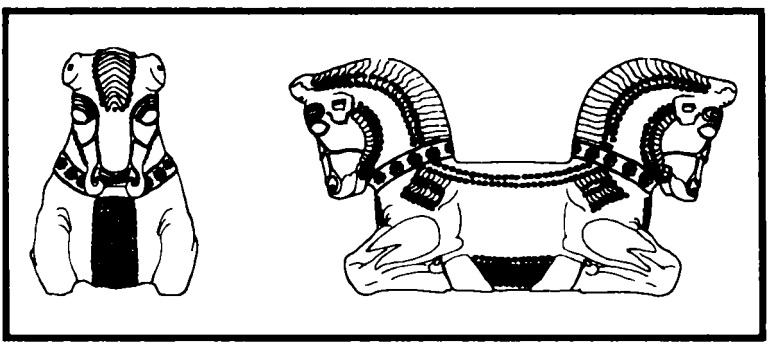
"1239-1240 tarihinde Anadolu 'da yükselen Baba İlyas-Baba İshak ikilisinin önderliğindeki toplumsal başkaldırı, büyük halk ayaklanması, aleviliğin ihtilacı siyasetinde Babailiği yaratmıştır. Babailik, toplumsal halk hareketi, Babek- Hürremi ve Karmati Mazdek komünisminin ihtilalci geleneğinin Anadolu'daki yansımasıdır" diyor.

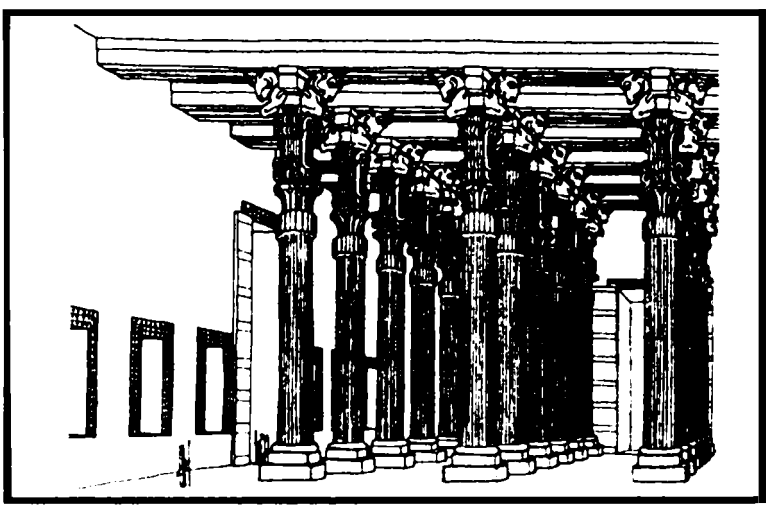
Mazdek'in insanı odak noktası yapan, insan gibi yaşamak, kutsal amacı "komünist - ihtilalci" damga ile yukarıda olduğu gibi bugün dahi damgalanabiliyor.

Yazar Gordlevski'den bir alıntı yaparak ekliyor:

"Gordlevski'nin belirli tanımlamaları doğrudur. Babai hareketinde Mazdek öğretisinin yankıları duyulmaktadır." (Alevi Haklarının Toplumsal Mücadele Tarihi- İnternet Sitesi).

İnsanoğlunu evrenin merkezi haline getiren ve onu yaradılışın son amacı yapan dinsel ve ülkücü bir kavram olan "İnsanmerkezcilik- anthropocentrizm-lilbeşeriyye", anlayışının dünyamıza egemen olması dileğini öne sürmekten başka bugün için yapabileceğimiz başka bir gücümüz yok.

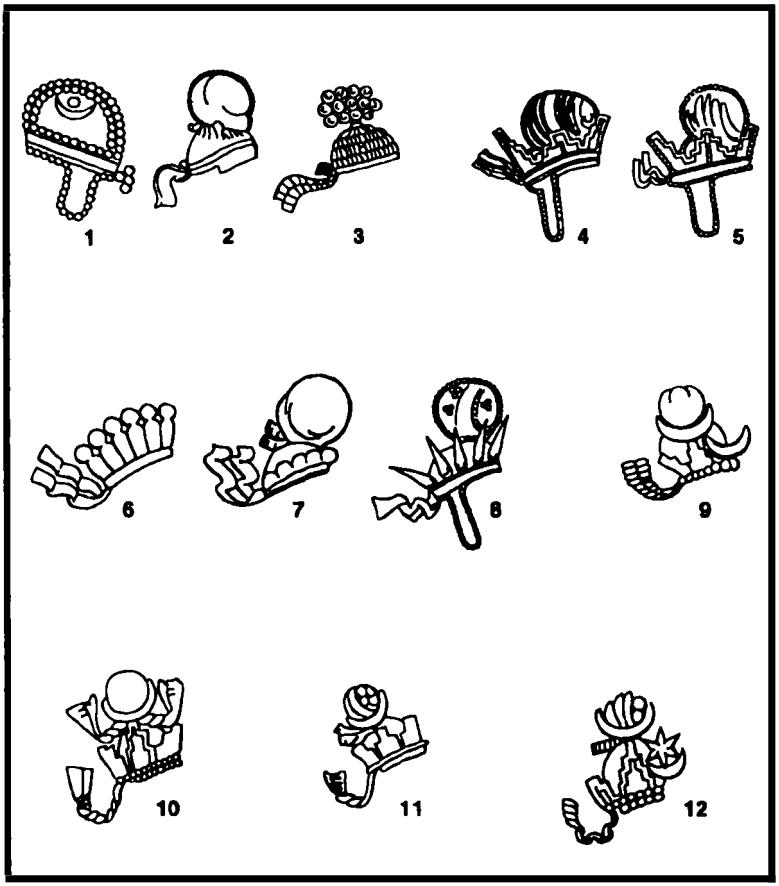

Persopolis'ten motifler

TARİHTE ARİ ve SAMİ GÖÇLER

YAPTIĞI ADIĞEÇEN TÜRKİYE VE ARKADAŞLARI

Yapıtta Adı Geçen Sasani Krallarının Bastırdıkları Metal Paralar Üzerindeki Taçları

1, 2, 3	*1. ARDEŞİR*	*(Saltanatı: 220-243)*
4, 5, 6	*1. ŞAPUR*	*(Saltanatı: 243-273)*
7	*1. HÜRMÜZ*	*(Saltanatı:237)*
8	*1. BEHRAM*	*(Saltanatı: 273-276)*
9	*1. FİRUZ*	*(Saltanatı: 459-484)*
10	*BALAŞ*	*(Saltanatı: 484-488)*
11	*1. KUBAT*	*(Saltanatı: 488-497, 499-531)*
12	*1. HÜSREV*	*(Saltanatı: 531-579)*

Not: Camaş (497-499) madeni para bastırmamıştır.

TÜRKÇE ANA KAYNAKLAR

- Aladdin ŞENER - Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik üzerine - Ank. Ün. Siyasal Bilg. Fak. 1970.

- Şeyh Muhyiddin ARABİ - El Fûtûhat El Mekkiyye - Kültür Bak. Yy. 1990.

- HEREDOT Tarihi - Hürriyet Yy. - 1973.

- E. XEMGİN - Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi - Berfin Yy. 1995.

- Ord. Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN - Zerdüşt'ün Gataları - İst. Sühulet Matbaası - 1935.

- Abdülkadir İNAN- Tarihte ve Bugün Şamanizm. T. Tarih Kurumu Yy. 1986.

- Amin MAALOUF, Işık Bahçeleri, Yapı Kredi Ban. Yy.

- Oscar WİLDE, Profondüs.

- Ivar LİSSNER, Uygarlık Tarihi, Milliyet Yy. 1973.

- Özkan İZGİ, Bögü Kaan ve Uygurlar, Ankara, 1986.

- H. Namık ORKUN, Eski Türk Yazıtları, İstanbul, Cilt: 2, 1936.

- E. ESİN, Kün Ay, T. Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara, 1973, Cilt: 1.

- Anna KOMMENA, Alexiad, İnkilap Kitapevi, 1996.

- Prof. Z. KİTAPÇI, Türkistan'da İslamiyet ve Türkler.

- E. Benhan ŞAPOLYA, Mezhepler ve Tarikatler Tarihi, 1964.

- NİZAMÜ'L MÜLK, Siyasetname, T. Tarih Kurumu, 1999.

- Franz ALTHEIM, Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği, Özne Yy., 1998.

- Servet TANİLLİ, İnsanlık Tarihine Giriş, Cem Yy., Cilt: 2.

- Esat KORKMAZ, Alevi Felsefesi, Pencere Yy., 1997.

- Y. KUMEYR, İslam Felsefesinin Kaynakları, Dergah Yy., 1976.

- TABERİ, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yy., Cilt: 1.

- KUR'AN, T. Diyanet Vakfı Yy., 1997.

- TEVRAT, Kitabı Mukaddes Yy., 1997.

- İNCİL, Yeni Yaşam Yy., 1995.

- Orhan HANÇERLİOĞLU, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi, Cilt: 1-7.

- ANA BRITANNICA Ansiklopedisi, Ana yayıncılık, 1986-1990.

YABANCI KAYNAKLAR

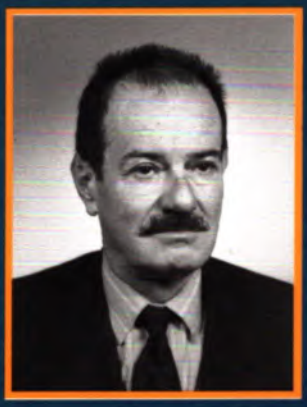
- Theodor NÖLDEKE, Geschichte der Perser und der Araber zurzeit der Sasanid, 1879 (Bavyeara Devlet Kütüphanesi).

- Prof. Dr. Ottakar KLİMA, Charisteria Orientalia, Prag. 1956 (T. Tarih Kurumu Kütüphanesi)

- ŞEHRİSTANİ, Religion Partheine un Philosephen, Schulen, Milel ve'n Nihal (Almanca). Leiden, 1850 (T. Tarih Kurumu Kütüphanesi)

- Ibn NEDİM, Fihrist (Almanca). (T. Tarih Kurumu Kütüphanesi) - The Fihrist of al-Nedim, New York, 1970.

- MANİ (Messenger of the Light), http://home.online.no/~noetic/mnsl.htm.

Tek tanrılı Arabi'nin, Cusanus'un, Hegel'in dedikleri gibi evrendeki tüm karşıtların "Ulu bir Yaratanın" özünde özdeşleşerek bir uyuma ulaştığını, inançlarımızla birlikte aklımızla kabul etmek zorundayız.

Çünkü karşıtlar var olmasaydı, örneğin erkek ve dişinin var oluşu tüm canlıların kaynağını oluşturmuştur, ya diğerleri? Olumsuz var olmasaydı, olumlunun anlamı kalır mıydı? Renksiz, tuzsuz bir yaşama tutsak olurduk. Sevginin ruhsal coşkunun olağanüstü güzelliklerini yaşayabilir miydik? Pozitif bilimler bugünkü düzeye ulaşabilir miydi? Güzel sanatlar ve edebiyat bizim için bir anlam taşır mıydı?

Çok tanrılı Herakleitos'un "karşıtlar sonunda uyum içinde olurlar" özdeyişinin kapsamlı ve geniş bir yorumunu sizlere bırakıyorum...

Aydınlık-karanlık, iyi-kötü olarak karşıtlar sorununu organize bir din sistemine ilk sokan Zerdüşt, onun öğretisini tamamlayan Mani, Manişeizm'den yola çıkarak sosyo-ekonomik karşıtları da inanç düzeyinde kurumsal yönden örgütlemek isteyen Mazdek'tir.

Seyhun Tunaşar

ISBN 975-8854-02-X

9 789758 854028

PİRAMİT
YAYINCILIK